

2024/2

XXXIII. évfolyam

POLITIKATUDOMÁNYI SZEMLE

Az MTA Politikatudományi Bizottsága
és a HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont –
MTA Kiváló Kutatóhely referált folyóirata

© HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont,
MTA Kiváló Kutatóhely, 2024
© A folyóiratban publikáló szerzők, 2024

Kiadja a HUN-REN TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
A kiadásért felel a HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont főigazgatója

ISSN 1216-1438 (Nyomtatott)
ISSN 2064-6550 (Online)

A folyóiratot az MTMT indexeli, és a REAL archiválja.

Megjelenik a Compositio Libri Kft. gondozásában
Tördelő- és olvasószervező: Kardos Gábor

Nyomdai munkák: Séd Nyomda, Szekszárd
E-mail: kereskedelem@sednyomda.hu

A szerkesztőség címe: 1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.
Postacím: 1453 Budapest, Pf. 25.
Telefon: 224-6724
Honlap: www.poltudszemle.hu
E-mail: posze@tk.hu
Szerkesztőségi titkár: D. Nagy Judit
Szerkesztőségi asszisztens: Hadászi Szabolcs
Szerkesztőségi fogadóóra: kedden 9–13 óra között

TARTALOM

NYILVÁNOSSÁG, RÉSZVÉTEL, KOMMUNIKÁCIÓ

- *Róbert Péter–Susánszky Pál*: Kizáródás a munkából – kizáródás a politikából? A munkaerőpiaci jelenlét hatása a politikai részvételre nemzetközi összehasonlításban 7
- *Tóth Fruzsina Rozina–Kiss Valéria*: Az apolitikusság mítosza és a demokratikus aktivitás 33
- *Burai Krisztina–Solti Ábel Attila–Bene Márton*: Város a platformon. A jászberényi lokális közösségi média-alapú nyilvánosság etnográfiai vizsgálata 54
- *Lovász Dorottya*: Márki-Zay Péter politikai stílusa. A politikai stílus kutatásának módszere 81

DEMOKRÁCIAELMÉLET

- *Illés Gábor–Körösenyi András*: A színháztól a kocsiversenyig: Jeffrey Green plebiszciter demokrácia-elméletének kritikája és egy alternatíva 109

RECENZÍÓ

- *Szabó Péter*: Civil társadalom magyarországi kontextusban (*Mikecz, Dániel (2023): Civil Movements in an Illiberal Regime. Political Activism in Hungary*) 137

- ÖSSZEFOGLALÓK 145

Szerkesztők:

Gyulai Attila (2022–, főszerkesztő 2024–)
Bene Márton (2023–)
Juhász Krisztina (2023–)
Molnár Gábor Tamás (2024–)

Szerkesztőbizottság:

Körösényi András (elnök)
Ágh Attila Balogh László Levente
Balázs Zoltán Láncki András
Balogh István Papp Zsófia
Bayer József Pálné Kovács Ilona
Boda Zsolt Szabó Andrea
Bozóki András Szabó Márton
Csizmadia Ervin Szabó Máté
Enyedi Zsolt Tóka Gábor

Alapító szerkesztők:

Bozóki András (1992–1999)
Szabó Márton (1992–1994)
Szabó Máté (1992–1999)

A folyóirat szerkesztői voltak:

Arató Krisztina (2019–2023)
Balázs Zoltán (2011–2012)
Boda Zsolt (2008–2018)
Csizmadia Ervin (2000–2013)
Fricz Tamás (1994–2013)
Kurtán Sándor (2000–2010)
Láncki András (2000–2002)
Szabó Andrea (2014–2024)
Szűcs Zoltán Gábor (2014–2021)

NYILVÁNOSSÁG, RÉSZVÉTEL, KOMMUNIKÁCIÓ

Róbert Péter–Susánszky Pál

Kizáródás a munkából – kizáródás a politikából?
A munkaerőpiaci jelenlét hatása a politikai részvételre
nemzetközi összehasonlításban

Tóth Fruzsina Rozina–Kiss Valéria

Az apolitikusság mítosza és a demokratikus aktivitás

Burai Krisztina–Solti Ábel Attila–Bene Márton

Város a platformon.
A jászberényi lokális közösségi média-alapú nyilvánosság
etnográfiai vizsgálata

Lovász Dorottya

Márki-Zay Péter politikai stílusa.
A politikai stílus kutatásának módszere

KIZÁRÓDÁS A MUNKÁBÓL – KIZÁRÓDÁS A POLITIKÁBÓL?

A munkaerőpiaci jelenlét hatása a politikai részvételre,
nemzetközi összehasonlításban

Róbert Péter

(HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóintézet, Politikatudományi Intézet)

Susánszky Pál

(HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóintézet, Politikatudományi Intézet)

*A tanulmány beérkezett: 2023. szeptember 13., opponálás: 2023. szeptember 21. – 2023. október 9.,
végllegesítő: 2023. október 27.*

ÖSSZEFOGLALÓ

Tanulmányunkban azt a feltételezett összefüggést ellenőrizzük, miszerint ha valaki nem kapcsolódik megfelelő módon a munka világához, akkor ezzel elveszíti annak a lehetőségét is, hogy megpróbálja kifejezni politikai véleményét, akaratát. Konkrétan, az erre irányuló politikai részvétel három formájának valószínűségét vizsgáljuk: a szavazás, a tüntetés, a petíció aláírása. Ezeket az aktivitási formákat hozzuk összefüggésbe azzal, hogy valakinek van-e munkája, és ha dolgozik, ezt önállóan vagy alkalmazottként teszi, az utóbbi esetben vezető vagy beosztott, milyen fokú biztonság, illetve autonómia jellemzi a munkáját. A munkában és a politikában való részvétel kapcsolatának alakulásánál figyelembe vesszük a politikai érdeklődést, az elégedettséget, a bal- vagy jobboldali beállítottságot, és a társadalmi-demográfiai ismérveket is (nem, kor, iskolázottság, lakóhely, anyagi helyzet). A tanulmányhoz a European Social Survey első 9 hullámának adatait használjuk, a mintát a 18–65 év közöttiekre szűkítve, 33 országot vizsgálunk, és az adatokra logisztikus regressziós modelleket illesztünk a kutatási kérdések megválaszolásához. Eredményeink alapján a választási részvétel valószínűsége szorosabb összefüggést mutat a munkaerőpiacon való jelenléttel, mint a tüntetés vagy az aláírás. A munkaerőpiaci helyzet jellemzői közül első-sorban a munkanélküliség és a hiányzó munkautonómia csökkenti a politikai aktivitást.

Kulcsszavak: választási részvétel ■ politikai aktivitás ■ munkaerőpiaci helyzet ■ munkakörülmények ■ európai összehasonlítás

A politikai részvétel lényegi jellemzője a demokráciának és elméletileg különféle formát ölthet, mint a befolyásolás, az érdekérvényesítés vagy az önkifejezés eszköze (Teorell, 2006), ugyanakkor tény, hogy az emberek jelentős részét alacsony politikai aktivitás jellemzi. Ebben a tanulmányban a (nagyobb mértékű) politikai részvétel egy lehetséges korlátját vizsgáljuk, nevezetesen azt,

hogy a munkaerőpiacon való jelenlét ténye, illetve formája hogyan befolyásolja az emberek politikai részvételét. Tanulmányunk alapvetően arra a kérdésre irányul, amit a címben is megfogalmaztunk: ha valaki nincs jelen a munkaerőpiacon, vagy csak kismértékben kapcsolódik a munka világához, ennek eredményeképpen kevésbé lesz-e aktív a közéletben, a politikában is. Elemzésünkben a politikai aktivitás bizonyos megnyilvánulásai jelentik a függő változót. Ezzel kapcsolatban már ezen a ponton kiemeljük, hogy a hasonló kutatások elsősorban a választásokon való részvételt tárgyalják, mi viszont két további részvételi forma, a tüntetés és a petíció aláírása esetében is vizsgáljuk ezek valószínűségét; tanulmányunk fókusza ebben a tekintetben tehát szélesebb. A magyarázó mechanizmusok esetében a legtöbb hasonló kutatás azt elemzi, hogy a munkanélküliségnek milyen politikai következményei lesznek az egyének szintjén. Mi a munkaerőpiacon való jelenlétet ennél árnyaltabban vizsgáljuk, a munkavállalás különféle jellemzőinek hatásával is foglalkozunk.

A politikai részvétel alacsony mértéke a demokrácia hiányosságának minősül, csökkenti a politikai folyamatok legitimitációját. Nem véletlenül, a politikusok, a hatalmon lévő kormányok rendszeresen hivatkoznak saját legitimitációjuk alátámasztására a magas politikai (választási) részvételre és a szavazati arányra. Ugyanakkor a négy évenkénti országgyűlési választásokon való részvétel sokak életében az egyetlen formális politikai megnyilvánulás, de ez sem teljes körű egyetlen országban sem. Sokkal kevesebben vannak ráadásul azok, akik a szavazáson túlmenően a politikai részvétel bármely más formáját gyakorolnák. Ennek számos oka lehet. Vannak, akiket nem érdekel a politika, nem érznek semmilyen motivációt arra, hogy politikai értelemben megnyilvánuljanak. Mások úgy gondolják, nincsenek lehetőségeik vagy megfelelő eszközeik arra, hogy kifejezzék politikai álláspontjukat, befolyásoljanak politikai döntéseket.

Egy politikai rendszer demokratikussága kapcsán nem csak a társadalom politikai aktivitásának szintjét szokták vizsgálni, hanem azt is, hogy bizonyos társadalmi helyzetek (pl. munkanélküliség) hogyan alakítják a politikai akciókban való részvétel esélyét, másként fogalmazva, a demokrácia minősége szempontjából érdemes vizsgálni a politikailag aktívák összetételét is. A politikai részvételben megjelennek a társadalmi egyenlőtlenségek és ez alapvető problémának minősül a demokrácia működése szempontjából (Lijphart, 1997; Rosenstone–Hansen, 1993; Schlozman–Verba–Brady, 2012; Dubrow, 2014).

A politikai aktivitás, annak mértéke vagy iránya és az osztályhelyzet közti kapcsolat vizsgálata ismert kutatási téma (pl. osztályszavazás: Lipset, 1960; Evans, 2000; magyar adatokon a legfrissebben: Huszár, 2022). A politikatudomány klasszikus képviselői (Verba–Nie, 1987; Rosenstone–Hansen, 1993; Verba és munkatársai, 1995) emellett még több más magyarázó mechanizmust is számításba vesznek a részvétellel kapcsolatban. Ezek kiterjednek demográfiai, illetve további státuszjellemzőkre, de adott esetben túl is lépnek a szociodemográfiai ismérveken (Brady és munkatársai, 1995).

A társadalmi egyenlőtlenségek és a demokrácia működése közti összefüggést érdemes mind makro-, mind mikroszinten vizsgálni. Kriekhaus és munkatársai (2014) makroszintű elemzése alapján az egyenlőtlenségek negatívan hatnak a demokráciára. Más kutatás szerint a jövedelmi egyenlőtlenségek negatívan hatnak a politikához való viszonyra, legyen szó politikai érdeklődésről vagy részvételtől (Solt, 2008), ugyanakkor a gazdasági egyenlőtlenség politikai egyenlőtlenséghez vezet, mikroszinten is. Erről a kérdéstről legfrissebben Dacombe–Parvin (2021) nyújt alapos áttekintést a *Representation* folyóirat különszámának bevezető cikkében.

Saját kutatásunk ebből a szempontból alapvetően mikroszintű, bár elemzésünkben szerepeltetünk néhány makroindikátort is. Érdemes kihangsúlyozni, hogy az ilyen mikroszintű elemzésekben, ahol magyarázójelleggel státuszjellemzők szerepelnek, rendre fontos szerepet kap az iskolázottság és a foglalkozás (feltételezett) hatása a politikai aktivitásra. Ezek a hatások nem feltétlen közvetlen módon jelennek meg, a való életben inkább közvetett módon járulnak hozzá az összetettebb magyarázó mechanizmusokhoz (Persson, 2015). Brady és munkatársai (1995) kiemelik, hogy a politikai részvétel egyéni szinten azon múlik, hogy az emberek akarnak-e, illetve tudnak-e politikai cselekvőként megnyilvánulni. Ez pedig nem független attól, mennyire iskolázottak, illetve hogyan és milyen munkával biztosítják megélhetésüket.

A politikai részvétel tehát egyfelől motiváció kérdése, vagyis valamilyen érzelmi, tudati, társadalmi ösztönzés arra, hogy valaki politikailag megnyilvánuljon. Az erre vonatkozó kiterjedt szakirodalmat itt nem tekintjük át (erről ld. Susánszky – megjelenés alatt). Itt csak arra utalunk, hogy ha a politikai részvétel egy szükséglet a demokrácia (jobb) működése szempontjából, akkor az erre vonatkozó egyéni igények valahol egy Maslow-piramis magasabb szintjén helyezkedhetnek el, és az ilyesmi összefügg a magasabb iskolázottsággal, a jobb jövedelmi helyzettel. Ilyen kontrollváltozók szintén szerepelnek az elemzésünkben.

Másrészt a politikai részvétel lehetőség és képesség kérdése, hogy valakinek van-e ideje, módja a politikai cselekvésre, a közeg, amiben él (család, munkahely) inkább ösztönzi vagy gátolja ebben. A politikatudományi szakirodalom összefoglaló kifejezése erre az erőforrás, amely mögött egyfelől megint az iskolázottság, másfelől a végzett munka jellemzői állnak. A magasabb iskolázottság és a nagyobb mértékű politikai aktivitás kapcsolata jól ismert (pl. Verba és munkatársai, 1995), ezért kap ez a magyarázó tényező mostani kutatásunkban csak kontrollfunkciót. Ebben a tanulmányban inkább azzal foglalkozunk, hogyan határozzák meg a politikai részvételt a végzett munka jellemzői, a munkaerőpiacon való jelenlét, beleértve az is, hogy valakinek egyáltalán van-e munkája. Mindez persze szintén összefügg az illető iskolai végzettségével, de figyelembe veszünk más demográfiai jellemzőket (nem, életkor, lakóhely) is, illetve a politikához való viszonyulás általános (érdeklődés), illetve specifikus (elégedettség) egyéni ismérveit.

Ennek kapcsán érdemes hangsúlyozni, hogy a munkaerőpiacon tapasztalható hátrányos helyzet, a kizáródás esélye ugyan nagyobb, ha valakinek alacsony az iskolai végzettsége, vagy idősebb, és ezzel esetleg a korábban megszerzett tudása is veszít az értékéből, de ennek az összefüggésnek a mértéke átalakulóban van. A foglalkoztatás bizonytalanságai, a kiszolgáltatottság és a sérülékenység megjelenik az iskolázottabb, középosztályi munkavállalók körében is, különösen a fiatalok és pályakezdők esetében (Schwander, 2020). Emellett az Európai Unió munkaerőpiaci felvétele (EU-LFS) alapján az atipikus vagy flexibilis foglalkoztatás, az állásbizonytalanság, a munkahelyi kiszolgáltatottság és stressz növekvő mértékű a legtöbb európai országban (Livanos–Papadopoulos, 2019). A szerzők a romló folyamatok mögött a 2008-ban kezdődő gazdasági válság következményeit látják. Ezzel ellentétben a politikai részvétel esetében nem mutatkoznak egyértelmű tendenciák az időbeli változásra vonatkozóan. Néhány ország esetében egyedi jelleggel lehetne a demokrácia minőségének romlásáról beszélni, de ilyen jellegű európai tendenciáról nincsen szó (Kriesi és munkatársai, 2020). Jelen kutatásban nem helyezünk külön hangsúlyt az időbeliségre, a munkaerőpiaci és politikai részvétel kapcsolatát keresztmetszeti jelleggel vizsgáljuk.

Ebből adódóan viszont – nemzetközi összehasonlításról lévén szó – lényegesebbek az országok közti különbségek. Elemzésünkben ezt regionális szinten vizsgáljuk. A politikai aktivitásra vonatkozóan mondhatjuk, hogy – különösen a tüntetési részvétel vagy a petíció aláírása – Kelet-Európában ritkább, Dél-Európában gyakoribb. Észak- és Nyugat-Európa e két tömb között helyezkedik el (Borbáth–Gessler, 2020). A munkavállalók helyzete is különbözik az Európai Unió országaiban az Európai Munkakörülmény-felvétel (European Working Conditions Survey, EWSC) adatai alapján (Van Aerden és munkatársai, 2014). A szerzők által kialakított tipológia (látens osztályelemzés) szerint, címszavakban, az Észak- és Nyugat-Európai országok többségét (kivétel az Egyesült Királyság, kismértékben Írország) kedvező munkakörülmények, határozatlan időre szóló, teljes idő munkaszerződéssel történő foglalkoztatás és magasabb mértékű munkahelyi autonómia jellemzi. Dél- és Kelet-Európában több a bizonytalanság a munkavállalásban, alacsonyabb szintű az alkalmazás biztonsága, gyakoribb a határozott időre szóló szerződés és a nem szándékolt részidős foglalkoztatás.

MUNKAVÉGZÉS ÉS POLITIKAI RÉSZVÉTEL: KORÁBBI KUTATÁSOK ÉS MEGKÖZELÍTÉSEK

Abból indulunk ki, hogy a részvétel – akár a munkaerőpiacon, akár a politikában – a társadalmi integráció része. Ha valaki nincs jelen a munkaerőpiacon, s ez például abból adódik, hogy elveszítette a munkáját, munkanélkülivé vált,

akkor ezáltal kizáródik a társadalomból, anyagi és szociális értelemben egyaránt. Pohlen (2018) német adatokon mutatja be, hogy egy állás elvesztése milyen mértékben hat negatívan az illető saját társadalmi integrációjáról, státuszáról való önképére, mentális és pszichés állapotára. Hasonló módon, aki politikailag nem aktív, szintén kizárja magát a társadalomból – bár ez talán kevésbé tudatosul benne. A kétféle kizáródás mindenképpen összekapcsolódik. Emellett szintén negatív hatása van annak is, ha valaki jelen van ugyan a munkaerőpiacon, de esetében a munkavállalás többszörösen hátrányos formában valósul meg, halmozottan bizonytalan és kiszolgáltatott módon. Az ilyen alkalmazás jellemzőire vonatkozó szakirodalmak áttekintésére itt nem vállalkozhatunk, ezért egy újabban publikált szisztematikus összefoglalás eredményeire hivatkozunk, ahol a szerzők szintén a munkavállalás bizonytalanságát, a jogok és a munkahelyi védelem hiányából adódó kiszolgáltatottságot hangsúlyozzák (Kreshpaj és munkatársai, 2020). A szerzők által is használt terminológia alapján beszélünk *prekárius* foglalkoztatásról, ami szélesebb értelemben véve is, a munka világán túlnyúló módon vezet hatalomnélküliséghez és az életminőség csökkenéséhez (Kalleberg, 2018).

A politikai aktivitás szempontjából kutatásunk azt feltételezi, hogy a munkavégzés során lehetőség nyílik a politikai részvételhez szükséges adottságok, készségek, kompetenciák elsajátítására (Sobel, 1993; Schur, 2003). Egy munkahely, a szorosan vett munkavégzésen túl más funkciókat is betölt, több szempontból is szocializál, amennyiben a munkavállalás gazdagítja a viselkedés szerepkészletét, a bevonódás és a felelősségvállalás része a munkának, és a munka jellege, a munkavégzés önállósága, a döntési autonómia foka csupa olyan tényező, amelyek következtében az emberek szabadabb, függetlenebb személyiséggé válnak, s ennek részeként a politikai aktivitás is jobban részévé válik az életüknek. Ebből adódóan a munkanélkülivé válás marginalizálódást jelent a politikai részvétel szempontjából is (Marx–Nguyen, 2016), különösen a fiatalok esetében, akik még kevesebb, rövidebb ideig tartó munkahelyi szocializáción mentek keresztül, illetve kevésbé volt alkalmuk védőhálóként működő, illetve részvételt elősegítő kapcsolatrendszer kialakítására (Banks–Ullah, 1987; Bay–Blekesaune, 2002; Lorenzini–Giugni, 2012). Ugyanakkor Burden–Wichowsky (2014) ezzel ellentétes empirikus összefüggést talált amerikai adatokon, szerintük a munkanélküliség éppenséggel ösztönöző is lehet és vezethet erősebb politikai aktivitáshoz – legalábbis a választási részvétel esetében –, mivel a munkanélküliek keresik a lehetőséget arra, hogy kinyilvánítsák a véleményüket.

Az atipikus vagy flexibilis foglalkoztatás (határozott időre szóló szerződés, részdíós alkalmazás) elméletileg csökkenti azt a munkahelyi szocializációt, amelyről azt feltételezzük, hogy olyan készségeket, képességeket, erőteljesebb bevonódást hoz létre, amelyek a politikai részvételt erősítik. A szakirodalom használja a „munkaszegénység” fogalmát és ezt összefüggésbe hozza a poli-

tikai aktivitással is. Marinova (2022) szerint az ilyen értelemben vett munkahelyi kívülállók egyben politikai kívülállók is, akik kevésbé aktívak, politikai értelemben is, ezt a választási részvétel esetében Azzolini és Macmillan (2023) kutatása igazolja. Tanulmányukban kimutatják, hogy az olyan foglalkoztatási hátrányok, mint a határozott idejű szerződésből következő kisebb munkahelyi biztonság, az alacsony keresetből adódó anyagi kiszolgáltatottság, az alacsony mértékű munkahelyi önállóság, vagy éppen a munkanélkülivé válás kockázata növelik annak valószínűségét, hogy valaki nem szavaz az országos parlamenti választáson.

Sajátos csoportot képviselnek a munkaerőpiacon az önfoglalkoztatók, a vállalkozók. Egyfelől ők nem úgy munkavállalók, mint az alkalmazottak, esetükben nincs szó munkahelyi bevonódásról, ők nem részei egy munkahelyi kollektívának, amely olyan irányba szocializálná őket, ami erősítheti a politikai aktivitásukat. Másfelől viszont a vállalkozói tevékenység számos olyan adottságot és kompetenciát megkíván (képzettség, felelősségvállalás, döntési képesség, autonómia), amelyek alapján feltételezhető egy nagyobb mértékű politikai tudatosság, aktivitás, ugyanakkor egy vállalkozást vinni rendkívül időigényes, vagyis egy fontos erőforrás, a politikai részvételre fordítható idő könnyen hiányozhat. Az empirikus kutatási eredmények részben megerősítik azt a felfogást, hogy az önfoglalkoztatók politikai magatartása hasonló az „atipikus” alkalmazási jellemzőkkel leírható munkavállalók viselkedéséhez (Jansen, 2016). Az önfoglalkoztatói létre is jellemző a bizonytalanság, a kiszolgáltatottság. Ez viszont szükségessé teszi, hogy az elemzés során különbséget tegyünk egyfelől az ún. „kényszervállalkozók” között – akik azért önfoglalkoztatók, mert nem tudnak alkalmazottként munkát találni –, másfelől a tényleges vállalkozói ambíciókkal és habitussal rendelkezők között.

Az önállóság, a saját döntés lehetősége, az irányítás szabadsága a munkavégzés során nemcsak a vállalkozói lét jellemzői, hanem jelen vannak a munkavállalók életében is. Az autonómia összefüggése a politikai aktivitással régóta vizsgált kapcsolat (Elden, 1981). A mechanizmus ebben az esetben a munkaautonómia, a munkahelyi demokrácia és a szélesebben vett társadalmi demokrácia közti kapcsolatrendszer. Pateman (1970) szerint a munkahelyi demokrácia „tanít” politikai aktivitásra, s ezért a nagyobb politikai aktivitás azokat a munkavállalókat jellemzi, akik esetében a munkahelyi demokrácia erősebb. Az empirikus kutatások ugyanakkor nem a pozitív összefüggést támasztják alá, hanem inkább a negatív kapcsolatot: magas munkahelyi autonómia nem feltétlen vezet magas politikai részvételhez, de a munkaautonómia alacsony mértéke és a politikai aktivitás alacsony foka együtt jár (Carter, 2006). Korábbi kutatások viszont arra is felhívják a figyelmet, hogy a munkaautonómia lényegében csak a végzett napi munka feletti ellenőrzésre utal. A munkahelyi demokrácia szempontjából ennél fontosabb a munkahelyi döntésekben való részvétel, ezzel kapcsolatban inkább várható összefüggés a politikai akti-

vitással (Lopes és munkatársai, 2014; 2017). Ebből adódóan feltételezhető, hogy a (magasabb szintű) vezető beosztásban való jelenlét a munkahelyen olyan, a részvételt növelő tényező, amit szintén célszerű figyelembe venni a politikai aktivitás vizsgálatakor.

KUTATÁSI HIPOTÉZISEK

Összhangban alapvető feltételezésünkkel, miszerint a munkaerőpiaci kizáródás kisebb politikai részvételt eredményez, a bemutatott korábbi kutatások alapján saját elemzésünk számára részletesebben is megfogalmazunk hipotéziseket. Elsősorban a munkanélküliség esetében várható, hogy csökkenti a politikai részvételt (H1) és ez az összefüggés főleg a választási részvétel esetében áll fenn (H1a). Az alkalmazottak esetében a foglalkoztatási hátrányok és bizonytalanságok egyértelműen csökkentik a politikai aktivitást (H2), a korábbi kutatások szerint ez is főleg a választási részvétel esetében várható (H2a). Az önálló dolgozók körében a „valódi” vállalkozók esetében habitusuk alapján azt várjuk, hogy politikailag aktívabbak lesznek (H3); miközben a vállalkozói munka időigényessége miatt nem zárunk ki egy ellenhipotézist sem (H3a). A „kényszervállalkozók” viszont, a munkanélküliség elől menekülve, inkább kívülállóak és hátrányos helyzetűek a munkaerőpiacon, náluk szintén kisebb politikai részvételre számítunk (H3b). A magas, illetve az alacsony munka-autonómia feltételezésünk szerint erősíti, illetve gyengíti a politikai aktivitást (H4). A vezető beosztásban lévők is ebbe a körbe tartoznak, róluk is azt feltételezzük, hogy politikailag aktívabbak (H4a).

Adatok, mérések, módszerek

A tanulmányban a European Social Survey első 9 hullámának adatait használjuk, amely a 2002 és 2018 közötti éveket fedi le. Az elemzést leszűkítettük a 18 és 65 év közöttiekre és kizártuk a tanulókat, a háztartásbelieket és a nyugdíjasokat, mivel kutatásunk alapvetően a munkaerőpiacon való jelenlét és a politikai részvétel közti kapcsolatra vonatkozik. Ebben az időszakban összesen 33 országban készült ESS-adatfelvétel, bár nem minden ország vett részt minden hullámban. Az országok lefedik Európa valamennyi régióját: Ausztria, Belgium, Bulgária, Ciprus, Csehország, Dánia, Egyesült Királyság, Észtország, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Horvátország, Írország, Izland, Lengyelország, Litvánia, Magyarország, Németország, Norvégia, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Svájc, Svédország, Szlovákia, Szlovénia. (Kihagytuk az elemzésből Izraelt, Lettországot, Luxemburgot, Oroszországot, Ukrajnát és Törökországot, mert a használt makroadatokban a hat ország esetén adathiány volt.)¹

A politikai részvételt, ami az elemzés függő változója, három módon közelítjük:

- részvétel a legutóbbi parlamenti választásokon,
- részvétel törvényes tüntetésen (az elmúlt 12 hónapban),
- petíció aláírása (az elmúlt 12 hónapban).

Mindhárom részvételi formát dichotóm módon (igen / nem) mérjük.

A magyarázóváltozókkal igyekszünk körüljárni a munkaerőpiacon való jelenlétre, illetve a végzett munkára vonatkozó jellemzőket. A tanulmányban vizsgált összefüggést két lépésben elemezzük. Elsőként a teljes mintán elkülönítjük a dolgozókat és a munkanélkülieket, az utóbbiak esetében figyelembe vesszük a munkanélküliség időtartamát (3 hónapnál rövidebb, 3 és 12 hónap között, 12 hónapnál hosszabb), azt feltételezve, hogy a munka világából történő hosszabb kiszakadás erősebben csökkenti a politikai aktivitást is. A dolgozók esetében külön kezeljük az önállókat és kísérletet teszünk arra, hogy megkülönböztessük az önfoglalkoztatókat a valódi vállalkozóktól. Valódi vállalkozóknak tekintjük azokat, akik korábban nem voltak munkanélküliek, míg kényszervállalkozónak minősítjük azokat, akik korábban munkanélküliek voltak, jelenleg viszont önfoglalkoztatók. Utóbbiak esetében azzal a feltételezéssel élünk, hogy ezek az emberek alkalmazottak lennének, ha nem veszítették volna el az állásukat, vagyis esetükben a bizonytalanság, a kiszolgáltatottság a munkaerőpiacon nagyobb mértékben van jelen, mint a piaci kockázatokat tudatosan és szándékosan választó vállalkozók esetében. Emellett az elemzés első lépcsőjében azt is figyelembe vesszük, hogy ha valaki beosztottként vagy vezetőként dolgozik. Az előbbi kategóriát referenciának tekintve, a vezetők két csoportját különböztetjük meg, egy alsóbb és egy felsőbb szintű, vagyis kisebb számú vagy nagyobb számú beosztottat irányító vezetői csoportot.

Az elemzés második lépésében már csak azokra koncentrálnunk, akik jelen vannak a munkaerőpiacon. Esetükben az általuk végzett munka meghatározott jellemzőit vesszük figyelembe, amelyekről korábban mint az „atipikus vagy flexibilis” foglalkoztatás ismérveiről esett szó. Az ESS-adatok alapján az ilyen hátrányos és bizonytalanabb foglalkoztatás indikátoraként csak a munkaszerződés formáját tudjuk felhasználni. Itt egy dichotóm változó méri, ha valaki határozott, vagy határozatlan idejű szerződéssel dolgozik. Az ESS-kutatásban 0–10 fokú skálán mérik a munkavállalói autonómiát, hogy mennyire teszi lehetővé a munkahelyi vezetés, hogy valaki önállóan döntsön a napi munkája megszervezéséről. Ezt a mérést úgy alakítottuk át, hogy elkülönítsük a magas autonómiával (a felső 20%) és az alacsony autonómiával (az alsó 20%) rendelkező válaszadókat; a skála közepén elhelyezkedők alkotják a referenciacsoportot.

Mindkét lépésben szerepeltetünk három olyan változót, amelyek célja, hogy figyelembe vegyünk a válaszadók politikai beállítódását, amely nyilván szintén hatással van politikai aktivitásukra. Az ESS négy fokú politikai érdeklődést mérő skáláját alakítottuk egy dichotóm változóvá; felhasználjuk a skála bal

vagy jobb oldalán való elhelyezkedést, valamint a kormányzattal való elégedettséget (utóbbiakat 0-10 fokú skálán méri az ESS).

A kutatásban kontrollálunk olyan tényezőkre, amelyek a válaszadó erőforrásait, illetve elérhetőségét jelzik. Jelenti ez a nemet, az életkort, az iskolázottságot (aminek esetében egy dichotóm változó méri, hogy van-e felsőfokú végzettsége) és a lakóhelyet (itt egy dichotóm változó méri, ha városi lakosról van szó). Az ESS négy fokú skálán méri a háztartás szubjektív jövedelmi helyzetét, aminek alapján egy dichotóm változóval elkülönítjük azokat, akik kényelmesen megélnék, illetve kijönnek a jövedelmükből, azoktól, akik nehezen vagy nagyon nehezen élnek meg a jövedelmükből. Az anyagi helyzet figyelembe vételével arra kontrollálunk, hogy jelen van-e az az alacsony keresetből adódó pénzügyi kiszolgáltatottság, ami szintén a prekárius foglalkoztatás velejárója. Végül egy dichotóm változó méri, ha a háztartásban van 18 év alatti gyerek.²

További kontrollváltozók ország szintű makromérések, mint az egy főre jutó GDP,³ a jövedelmi egyenlőtlenségeket mérő GINI-mutató,⁴ a szakszervezeti szervezettség szintje (TUD),⁵ valamint a politikai polarizáltságot mérő mutató, a politikai bizalom szórása (Patkós, 2023). Az országokat Borbáth és Gessler (2020) alapján három nagy regionális csoportba soroltuk: Kelet-Európa (referenciakategória), Észak- és Nyugat-Európa, Dél-Európa.

Az egyéni szintű változókat országoként standardizáltuk, vagyis a változók átlaga 0, szórása pedig 1. Így az országok közötti strukturális (nemi, életkori lakóhelyi, iskolázottsági) különbségek nem jelennek meg az országok tengelymetszetének (interceptjének) becslésében. Másként fogalmazva a standardizálás biztosítja, hogy pl. a tüntetési részvétel országok között jelentkező eltérő mértéke nem abból fakad, hogy az európai országok életkori, iskolázottsági stb. összetétele eltérő lehet. Az egyéni változókon túl standardizáltuk a makrováltozók közül a GDP-t is, hogy az eltérő skálázási hatások ne okozzanak torzításokat a paraméterbecslésekben, továbbá így a modellek konvergálása is könnyebb. Végül a modellezéseknél az ESS által biztosított dizájnűlyokat használtuk.

Mivel az adataink hierarchikus rendezettséget mutatnak, kétszintű logisztikus regressziós modelleket illesztünk:

$$\log\left(\frac{\pi_{ijs}}{1-\pi_{ijs}}\right) = \beta_0 + \beta_1 + \beta_n + u_j + v_s$$

Ahol,

π_{ijs} : j-edik ország, s-edik országévbé tartozó i-edik egyén valószínűsége, hogy részt vett tüntetésen/ aláírt petíciót/részt vett szavazáson (egyes értéket vesz fel),

β_0 : a populációra becsült részvételi szint,

β_1 : a munkaerőpiaci helyzet becsült hatása,

β_n : az összes egyéni- és ország szintű kontrollváltozók becsült hatása,

u_j : az országok random hatása, a részvételi szint eltérései országoként,

v_s : az országévek random hatása, a részvételi szint eltérései országévenként.

Továbbá feltételezzük, hogy u_j és v_s normál eloszlást követ, σ_u^2 és σ_v^2 szórással. Ez alapján egy adott országhoz tartozó becsült részvételi szint $\beta_0 + u_j$, egy országhoz pedig $\beta_0 + v_s$. Egy „átlagos” országban a részvételi szint megegyezik a teljes mintára jellemző részvételi szinttel (β_0), az országra jellemző eltérés pedig nulla (u_j). A medián esélyhányados-mutatót (MOR) használjuk az ország hatásának kifejezésére. A mutató számítása során, kivesszünk különböző országokból egyénpárokat, megbecsüljük részvételük esélyét és elosztjuk egymással. Az így kapott esélyhányadosokat sorba rendezzük és vesszük a medián értéket. A mutató értelmezése szerint, ha valakit véletlenszerűen át helyezünk egy másik országba, akkor a részvétel esélye 50%-os valószínűséggel nő (csökken) a MOR értékének megfelelően (Németh–Luksander, 2018). A mutató nagy előnye könnyű interpretálhatóságán túl, hogy közvetlenül összevethető a többi magyarázóváltozó esélyhányadosaival (Merlo és munkatársai, 2006).

Amint a tanulmány elméleti része is mutatta, a kutatási kérdések, amelyek a munkaerőpiacon való jelenlét, illetve a munkajellemzők és a politikai részvétel kapcsolatára vonatkoznak, valójában a válaszadók két alcsoportját érintik. Ezért gyakorlatilag két külön elemzést kell elvégeznünk. Az egyikben a munkaerőpiacon való jelentéket vizsgáljuk, vagyis hogy mit jelent, ha valaki hosszabb-rövidebb ideig munkanélküli; ha nem alkalmazott, hanem önfoglalkoztató vagy vállalkozó; illetve ha vezetőként vagy beosztottként dolgozik. A másikban a foglalkoztatás, a végzett munka jellemzőivel foglalkozunk, figyelembe véve ennek két indikátorát: a munkaszereződés típusát és a munkaautonómia fokát.

A modellépítésnél a magyarázóváltozókat két lépésben vonjuk be az elemzésbe. Az első modellekben az ország és országév makrováltozókon kívül egyéni szintű magyarázóváltozóként kizárólag a munkaerőpiaci státust leíró változó szerepel. A második modellben pedig bevonjuk az összes egyéni szintű kontrolváltozót és az ország szintű (makro-) változókat.

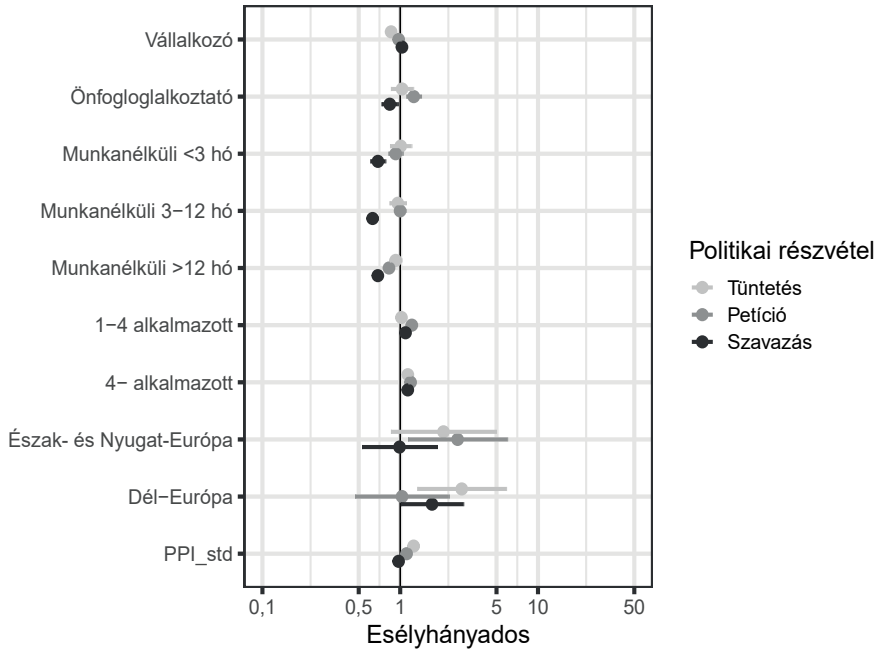
EREDMÉNYEK

Jelenlét a munkaerőpiacon

Az első modellcsaládban a magyarázóváltozónknak hat kategóriája van: 1) alkalmazott (ez a referencia kategória); 2) önálló vállalkozó, aki sosem volt munkanélküli; 3) önfoglalkoztató, aki korábban munkanélküli volt; 4) 3 hónapnál rövidebb ideje munkanélküli; 5) legalább 3 hónapja, de kevesebb, mint egy éve munkanélküli; 6) legalább egy éve munkanélküli. Emellett vesszük számításba a vezetői beosztás szintjét. A munkaerőpiacon való jelenlét és az országok

közi különbségek lényegét az 1. ábra, a részletes eredményeket pedig a mellékletben található 2. táblázat mutatja.

1. ábra. A politikai részvétel és a munkaerőpiaci jelenlét összefüggései (a kontrollváltozók kontrollja mellett).

A modellbecslések alapján a munkanélküliség alapvetően negatívan függ össze a politikai részvétellel. Ez a kapcsolat a választási részvétel esetében igazán egyértelmű, a munkanélküliség időtartamától függetlenül csökkenti a részvétel esélyét. A petíció aláírása és tüntetésen való részvétel kapcsán ilyen szignifikáns negatív összefüggést az egy évnél hosszabb munkanélküliség esetében tapasztalunk.

Valóban eltérő a politikai részvétel az önállóak két csoportja esetében. Azok az önálló vállalkozók, akik sosem voltak munkanélküliek, nagyobb eséllyel szavaznak, mint az alkalmazottak, miközben az önfoglalkoztatóknál, akik munkanélkülivé válás miatt lettek önállóak, a választási részvételi valószínűségük kisebb az alkalmazottakénál. Ugyanakkor a modell második lépcsőjében az egyéni szinten meglevő szignifikáns hatás a vállalkozók esetében már nem mutatkozik, ahol már a kontrollváltozók is szerepelnek. Fordított a helyzet a másik két részvételi forma esetében, a vállalkozók kisebb eséllyel vesznek részt az extraparlamentáris részvételi formákban (tüntetés, petíció aláírása),

miközben az önfoglalkoztatók szignifikánsan nagyobb mértékben éppen ezekben a tevékenységekben vesznek részt. Bizonyos esetekben ezek az összefüggések az egyéni és az ország szintű kontrollváltozók bevonása után is jelen vannak, de a vállalkozóknál a petíció aláírása, az önfoglalkoztatóknál a tüntetési részvétel esetében a szignifikáns hatásokat „felszívják” a kontrollváltozók. Ez azt jelenti, hogy az önállóak két csoportja esetében lényegesek az elemzésben figyelembe vett politikai beállítódások, vélemények, de talán még fontosabb, hogy a két csoport szociodemográfiai összetétele is nagy valószínűséggel különböző és ez kihat arra, kik is tartoznak az egyes csoportokba, kik lesznek saját elhatározásból és kik lesznek kényszerből vállalkozók.

A magasabb szintű, több dolgozót irányító vezetői jelenlét, a beosztott alkalmazotti munkához képest szignifikánsan növeli a politikai részvétel mindhárom, itt vizsgált formájának esélyét, és ezek a hatások akkor is megmaradnak, ha a modellben szerepelnek már a kontrollváltozók is, köztük a magasabb (diplomás) iskolai végzettség. A választási részvétel és a petíció aláírása szignifikánsan valószínűbb az alacsonyabb szintű vezetők esetében is, de ez náluk a tüntetésen való részvétel esetében már nem igaz.

Csak röviden említjük a kontrollváltozókat, mivel lényegében a várakozásnak megfelelően „viselkednek”. A nagyobb politikai érdeklődés erősíti a részvételt minden téren; a kormánnyal való elégedetlenség ösztönöz a tüntetési részvételre és a petíció aláírására, de az elégedettebbek inkább szavaznak; a baloldaliak inkább tüntetnek és aláírnak, miközben a jobboldaliak inkább vesznek részt a választáson.

A demográfiai ismérvek alapján a nők esetében szignifikánsan magasabb a szavazási részvétel és a petíció aláírásának valószínűsége. Az idősebbek a választáson részt vesznek, de kevésbé gyakorolják a tiltakozási formákat. A magasabb iskolázottság természetesen növeli a politikai részvételt, miközben a tiltakozás terén a városiak, a szavazás esetében a vidékiek aktívabbak. A jó anyagi helyzet növeli a szavazási részvételt, a pénzügyi kiszolgáltatottság viszont az utcára visz, esetükben szignifikánsan nagyobb a tüntetési részvétel. Végül, akinek gyermeke van, inkább elmegy szavazni és hajlamosabb petíció aláírására is, de a gyermektelenekhez képest kevésbé vesz részt tüntetésen.

A makrováltozók közül a GDP és a GINI hatása egyáltalán nem szignifikáns. A politikai polarizáltság növeli a tiltakozási formákban való részvétel valószínűségét, a szakszervezeti szervezethez tartozás szintje viszont éppen a választási részvételt erősíti.

A politikai aktivitás Kelet-Európához viszonyítva a petíció aláírása esetében magasabb Észak- és Nyugat-Európában, miközben Dél-Európában a tüntetési és a választási részvétel tekintetében mutatkozik nagyobb aktivitás. Ennél talán fontosabb kérdés azonban, hogy az 1. táblázatban szereplő hatások mennyire nagyok, összevetve az országhatást mutató medián esélyhányado-

sokkal (MOR). Az országhatást mutató MOR-együtthatók, a kontrollváltozókat is tartalmazó második modellekben lényegesen alacsonyabbak, mint az első modellekben. Ez arra utal, hogy a kontrollváltozók az országok közötti különbségekből sok mindent megragadnak. Ugyanakkor a MOR-t a többi változóhoz tartozó esélyhányadossal összehasonlítva megállapíthatjuk, hogy a szavazási részvételt kivéve minden modellben az országhatás lényegesen nagyobb, mint a munkaerőpiacon való jelenléthez kapcsolódó esélyhányadosok. Vagyis a politikai részvétel mindhárom formája esetén az a tény, hogy a válszadó milyen országban él, jobban meghatározza az aktivitását, mint a munka világába való integráltsága. Az ország hatásához hasonló mértékű összefüggést egyedül a hosszútávú munkanélküliség mutat.

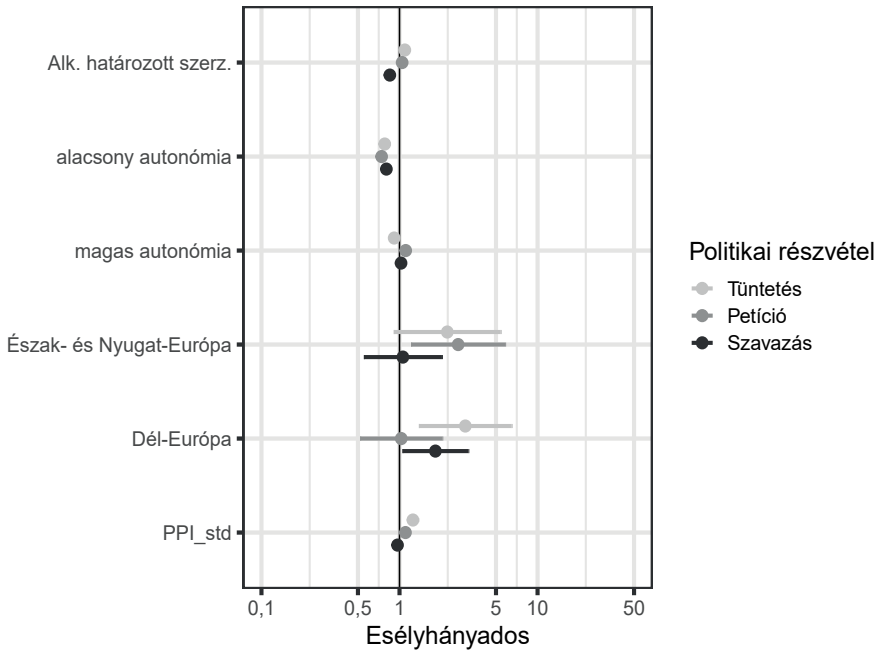
A munkajellemzők hatása

Kutatásunk második lépésében már csak az alkalmazottakat vizsgáljuk, vagyis a munkanélkülieket és az önálló foglalkozásúakat kihagyjuk az elemzésből. Ebben a második modellcsaládban az alkalmazottak csoportján belül megkülönböztetjük a határozatlan idejű szerződéssel dolgozókat (ez lesz a referenciakategória) és a határozott idejű szerződéssel vagy szerződés nélkül dolgozókat. Utóbbi kategória az atipikus alkalmazás egyik jellemző ismérve, amely a korábbi kutatások szerint alacsonyabb mértékű politikai aktivitással jár együtt.

Emellett a modellekben szerepeltetjük az egyén által észlelt munkahelyi autonómia mértéket, amelyet két dichotóm változóval mérünk. Az ESS-kutatásban eredetileg használt 0-10 fokú skála alapján elkülönítjük azokat, akik úgy érzik, hogy végzett munkájukkal kapcsolatban nagymértékben képesek saját maguk dönteni, illetve azokat, akik úgy látják, hogy erre kevés lehetőségük van. A magukat a skála középső szegmensében elhelyezkedők jelentik a referencia kategóriát. A becslések a mellékletben található *3. táblázat*-ban szerepelnek, a kiemelten vizsgált összefüggések a *2. ábrán* láthatóak.

A bizonytalanabb és kiszolgáltatottabb helyzetnek számító határozott idejű szerződéssel dolgozó alkalmazottak valóban kisebb valószínűséggel vesznek részt a választáson, mint a biztos helyzetű, állandó szerződéssel foglalkoztatottak. Ugyanakkor a két másik részvételi forma, a tiltakozások esetében viszont éppen ellenkező a helyzet: ezek az emberek nagyobb eséllyel vesznek részt tüntetésen, vagy írnak alá petíciót. Ezek az összefüggések az egyéni és az ország szintű kontrollváltozók bevonása után mutatkoznak meg. Ebben szerepe lehet a politikai kontrollváltozóknak, de valószínű az is, hogy a szerződés formájában mutatkozó különbség (határozott vagy határozatlan) nem független az illetők szociodemográfiai összetételétől.

2. ábra. A politikai részvétel és a munkajellemzők összefüggései. (a kontrollváltozók kontrollja mellett)

Eredményeink szerint a munkaautonómia valóban összefügg a politikai aktivitással, mindkét dichotóm változó szignifikáns hatásokat mutat. Az alacsony fokú autonómia csökkenti mindhárom politikai részvételi forma esélyét, a kontrollváltozók mellett is, ez tehát egy nagyon határozott összefüggés. Nem ennyire egyértelmű a szerepe annak, ha valaki úgy gondolja, hogy magas autonómia jellemzi a munkáját. Ez a helyzet valóban növeli annak az esélyét, hogy az illető petíciót ír alá vagy elmegy szavazni. Az utóbbi részvételben viszont jelentős a politikai, illetve demográfiai kontrollváltozók szerepe. A magas munkaautonómia ezzel szemben nem mutat szignifikáns kapcsolatot a tüntetésen való részvétellel. Sőt, az összefüggés éppen negatív, ha figyelembe vesszük a kontrollváltozókat. Itt tehát a politikai beállítódások és a szociodemográfiai ismérvek számítanak inkább.

A politikai aktivitás Kelet-Európában eszerint a modell szerint is alacsonyabb; Dél-Európában szignifikánsan magasabb a tüntetésen, illetve a szavazáson való részvétel esélye, Észak- és Nyugat-Európában viszont magasabb a petíció aláírásának esélye.

Nem ismételjük meg a kontrollváltozókra vonatkozó eredményeket, amelyek ezekben a modellekben is hasonlóan alakulnak.

ÖSSZEFOGLALÁS ÉS TOVÁBBI KUTATÁSI IRÁNYOK

A politikatudományi irodalomban a politikai részvétel a demokrácia fokmérője. Minél aktívabbak politikailag egy állam polgárai, annál nagyobb legitimitás jellemzi a politikai rendszert. Emellett a magas politikai részvétel az érdekek döntésekbe való becsatornázásának magasabb fokát jelzi. A tüntetések és petíciók révén a különböző társadalmi csoportok által megfogalmazott igények mutatkoznak meg a politikai döntéshozók számára. A korai (1970-es években induló) politikai szociológia felhívta a figyelmünket arra, hogy a politikai részvételben megfigyelhető egyenlőtlenségek éppen arra világítanak rá, hogy bizonyos társadalmi csoportok, mint az alacsony iskolai végzettségűek, a kisebb településen élők, vagy éppen a munkaerőpiacon való részvétel szempontjából hátrányban lévők igényeinek képviselője kevésbé teljesül. Ha a kiszolgáltatottabb társadalmi csoportok nem vesznek részt a politikában, akkor érdekeik, igényeik sem jutnak el a döntéshozókhoz, céljaik megvalósulásának kisebb lesz a valószínűsége. Tehát a politikai aktivitási szintek mellett a részvételi egyenlőtlenségeket is érdemes vizsgálni.

Elemzésünk alapvető célja volt, hogy ellenőrizzük azt a korábbi kutatások alapján kialakult feltételezést, hogy ha valaki nem kapcsolódik megfelelő módon a munka világához, akkor ezzel csökken annak a lehetősége is, hogy kifejezze politikai véleményét, akaratát. Ennek az általános állításnak a tükrében fogalmaztunk meg több hipotézist is, amelyek a politikai aktivitás alacsony mértékét a munkaerőpiacon való jelenlét különféle hátrányaihoz, deficitjeihez kötik.

Eredményeinket két részre lehet bontani. A választási részvétellel kapcsolatban adataink megerősítik a korábbi kutatásokat, miszerint a munkanélküliek, az alacsony munkahelyi autonómiával rendelkezők, valamint a határozott idejű munkaszerződéssel dolgozók kisebb valószínűséggel mennek el szavazni. Ez összhangban van várakozásainkkal, konkrétan a H1, H1a, H2, H2a, H4 hipotézisekkel. A választási részvételre vonatkozóan igazolódik az önállóak két csoportra való bontásának értelme: az önálló vállalkozók nagyobb eséllyel, az önfoglalkoztatók kisebb eséllyel szavaznak (H3 és H3b hipotézisek). A magasabb munkahelyi autonómiával rendelkező, vezető beosztásban dolgozók politikai aktivitása is erősebb (H4a hipotézis).

A szakirodalom alapján korábban kevésbé vizsgált részvételi formák (tüntetés, petíció aláírása) esetében eleve nem fogalmaztunk meg határozott várakozásokat és az eredményeink is ellentmondásosabbak. A hosszú távú munkanélküliség szignifikáns negatív következménnyel jár a tüntetés és a petíció aláírása esetében is (H1 hipotézis), de a rövidebb távú munkanélküliség csak a petíció aláírásának esélyét csökkenti. Az önállóak esetében az „igazi” vállalkozók éppenséggel kisebb valószínűséggel tüntetnek vagy írnak alá petíciót, ami összhangban van a rájuk vonatkozó ellenhipotézissel (H3a hipotézis).

Az önfoglalkoztató „kényszervállalkozók” viszont mind a tüntetés, mind a petíció tekintetében aktívabbak, ami ellentmond a H3b hipotézisnek. A magas munkahelyi autonómia növeli a petíció aláírásának valószínűségét, de ez nem áll fenn a tüntetés esetében, vagyis a H4 hipotézis csak felemásan igazolódik ebben a vonatkozásban. Végül a tüntetési részvétel, illetve a petíció aláírása esetében a határozott idejű foglalkoztatás sem mutatja a várt negatív hatást (H2 hipotézis).

Ezzel együtt elemzésünk mérlege érzésünk szerint mégis olyan irányba billen, hogy a munkaerőpiacon való integráltság és a politikai integráltság valóban szorosan összefügg. Ha hátrányosabb formát ölt a jelenlét a munkaerőpiacon, akkor az a jellemzőbb, hogy valaki kevésbé aktív politikailag, vagyis kevésbé képes igényeit közvetíteni a döntéshozók felé. Mindezek alapján makroszinten elmondható, hogy a munkából való kizáródás nemcsak csökkentheti a társadalomban éppen megvalósuló aktivitási szintet, de növelheti a politikai részvételi egyenlőtlenségeket is. Összességében így pedig sérül a demokrácia működésével kapcsolatos két fontos elméleti elvárás: a minél magasabb aktivitási szint és a részvételben megvalósuló társadalmi egyenlőség.

Az egyéni szintű kontrollváltozók esetében a politikai jellemzők a szakirodalomnak megfelelő összefüggéseket mutatnak a politikai részvétellel: akik érdeklődnek a politika iránt, nagyobb eséllyel vesznek részt mindhárom itt vizsgált politikai cselekvésben. A kormánnyal való elégedetlenség pedig értelemszerűen növeli a tüntetésen való részvétel, vagy a petíció aláírásának valószínűségét. A társadalmi-demográfiai tényezők alapján a fiatalok inkább az extraparlamentáris részvételi módokban vesznek részt, míg az idősebbek nagyobb eséllyel mennek el szavazni. A magasabb iskolai végzettség növeli a politikai aktivitást. A magukat kedvező anyagi helyzetben látó válaszadók inkább elmennek szavazni, miközben azok, akik szerint jövedelmi helyzetük rossz, ezt kevésbé teszik és szignifikánsan nagyobb valószínűséggel tűnnek fel tüntetésen. Azok a válaszadók, akik kiskorú gyermekkel élnek együtt, kisebb eséllyel vesznek részt tüntetésen, ugyanakkor nagyobb eséllyel írnak alá petíciót vagy mennek el szavazni. A politikai részvételi formák ilyen különbségét, hasonlóan az életkori különbségekhez értelmezhetjük az elérhetőségre vonatkozó elmélet keretében is, de ez a kérdéskör további alaposabb empirikus vizsgálatot igényelne.

A regionális különbségeket vizsgálva egyértelműnek tűnik, hogy a nyugat- és dél-európai államokban a politikai részvétel erősebb. Bizonyos eltérések a három politikai részvételi forma esetén is jelentkeznek, a dél-európai országokban szignifikánsan nagyobb a tüntetési részvétel esélye. A kelet-közép-európai régióban a politikai aktivitás viszont összességében alacsonyabbnak tűnik. Ugyanakkor, mint említettük, az elemzés jelentős országhatásokat tárt fel (MOR-együtthatók), vagyis még további országszintű különbségek is jelen vannak.

Korábbi tanulmányunkban ezzel a kérdéssel részletesebben is foglalkoztunk, nagyobb hangsúlyt helyezve Magyarországra is (Róbert–Susánszky, 2022).

Érdekes kitérni végül az országszintű makrováltozók szerepére is. A modellekből úgy tűnik, a kontextuális tényezők kevésbé hatnak a politikai aktivitásra. Sem a gazdasági fejlettség (GDP), sem pedig a jövedelmi egyenlőtlenségek (GINI) nem mutatnak összefüggést egyik részvételi formával sem. Érdekes módon a magasabb politikai polarizáció a tüntetés és a petíció aláírásának nagyobb esélyével jár együtt, a szakszervezetek fejlettsége pedig magasabb szavazási részvételt valószínűsít.

Kutatásunknak nyilván vannak korlátai. Az itt bemutatott eredmények tekintetében elsősorban az a feltűnő, hogy az alkalmazási hátrányok és a bizonytalanság csak a választási részvételt befolyásolta a várakozásoknak megfelelően. Ennek fő okát abban sejtjük, hogy ezt a nagyon tág fogalmat („munkaszegénység”), amelynek hatását a szakirodalom és a korábbi kutatások többféle szempontból tárgyalják, ebben az elemzésben csak egyetlen indikátor segítségével (határozott idejű alkalmazás) mértük. Nem volt adatunk a foglalkoztatás más hátrányaira, vagy általában az állásbiztonságra, az állásvesztéstől való félelemre vonatkozóan. Így nem volt lehetőségünk valamilyen kompozit index kidolgozására és alkalmazására, ami más kutatásokban működött.

Ebben a vonatkozásban a jövőben érdemes lenne kibővíteni ezt a kutatást. Emellett a témában kétféle jövőbeli kutatási irányt tartunk a magunk számára fontosnak. Egyrészt a következő kutatásokban mindenképpen érdemes arra törekedni, hogy jobban feltárjuk azokat a mechanizmusokat, amelyek a leírt részvételi egyenlőtlenségekért felelősek. Ebből derülne ki, hogy milyen pontosabb mechanizmusok kapcsolják össze a munkanélküliséget, a bizonytalan és kiszolgáltatott munkaerőpiaci helyzetet a politikai részvétellel. Másrészt kutatásainkat érdemes kiterjeszteni a különböző munkaerőpiaci szektorok közötti különbségekre is, különös tekintettel a piaci és az állami szektor alkalmazottainak összehasonlítására. Arra lennének kíváncsiak, hogy az állam, mint foglalkoztató, milyen – pozitív vagy negatív – szerepet játszhat az alkalmazottak mobilizálásában, szemben azzal, ha valaki piaci feltételek között vállal munkát.

MELLÉKLET

1. táblázat. A modellekben használt változók eloszlása (érvényes esetek).

Politikai részvétel (Függő változó)	
Tüntetésen való részvétel	7,5%
Petíció aláírása	25,6%
Szavazási részvétel	71,6%
Munkaerőpiaci státusz	
Alkalmazott	76,8%
Vállalkozó	11,4%
Önfoglalkoztató	1,0%
Munkanélküli <3 hó	1,8%
Munkanélküli 3–12 hó	2,8%
Munkanélküli >12 hó	6,0%
Szerződés típusa	
Alkalmazott, határozatlan idejű szerződéssel	85,7
Alkalmazott, határozott idejű szerződéssel	14,3
Vezető	
Nincs alkalmazottja	70,3%
1–4 alkalmazott	14,4%
5 vagy több alkalmazott	15,3%
Demográfia	
Nő	47,8%
Nagyvárosban él	32,4%
Életkor átlaga (szórás) (min: 18, max: 65)	41,9 (11,7)
Felsőfokú végzettség	34,2%
Nevel gyermeket	47,5%
Szubjektív jövedelem magas	77,7%
Politikai attitűdök és érdeklődés	
Bal-jobb skála átlaga (szórás)	5,1 (2,1)
Kormánnyal való elégedettség átlaga (szórás)	4,1 (2,4)
Politika iránt érdeklődik	46,5%
Összesen (N)	100% (197150)

2. táblázat. A munkaerőpiacon való jelenlét összefüggése a politikai részvétellel három formájával.

Függő változó	Tüntetési részvétel	Tüntetési részvétel	Petíció aláírása	Petíció aláírása	Szavazási részvétel	Szavazási részvétel		
	<i>Esély-hányados</i>	<i>p</i>	<i>Esély-hányados</i>	<i>p</i>	<i>Esély-hányados</i>	<i>p</i>		
(Intercept)	0,07 (0,05–0,09)	<0,001	0,08 (0,02–0,30)	<0,001	0,53 (0,05–5,79)	0,602 (2,95–4,73)	4,59 (1,95–10,78)	<0,001
Munkanélküli (< 3 hónap)	0,98 (0,85–1,14)	0,794	1,01 (0,84–1,21)	0,926	0,93 (0,82–1,04)	0,211 (0,49–0,59)	0,69 (0,61–0,78)	<0,001
Munkanélküli (3–12 hónap)	0,95 (0,85–1,06)	0,384	0,96 (0,84–1,10)	0,565	1,00 (0,91–1,09)	0,973 (0,45–0,52)	0,63 (0,58–0,69)	<0,001
Munkanélküli 12 < hónap	0,89 (0,83–0,97)	0,005	0,93 (0,84–1,02)	0,129	0,83 (0,78–0,89)	<0,001 (0,51–0,56)	0,69 (0,65–0,73)	<0,001
Önálló vállalkozó	0,79 (0,74–0,84)	<0,001	0,86 (0,80–0,92)	<0,001	0,97 (0,93–1,02)	0,242 (1,17–1,27)	1,03 (0,98–1,09)	0,277
Önálló, önfoglalkoztató	1,19 (1,02–1,38)	0,024	1,03 (0,86–1,24)	0,743	1,28 (1,16–1,41)	<0,001 (0,78–0,96)	0,86 (0,73–0,96)	0,012
Vezető (1–4 alkalmazottal)	1,12 (1,06–1,17)	<0,001	1,02 (0,96–1,08)	0,492	1,29 (1,25–1,33)	<0,001 (1,26–1,35)	1,31 (1,04–1,14)	<0,001
Vezető (5 vagy több alkalmazottal)	1,30 (1,24–1,36)	<0,001	1,14 (1,07–1,20)	<0,001	1,35 (1,31–1,39)	<0,001 (1,57–1,69)	1,63 (1,08–1,19)	<0,001
Politikai érdeklődés	1,52 (1,49–1,56)	<0,001	1,52 (1,49–1,56)	<0,001	1,38 (1,36–1,40)	<0,001 (1,59–1,64)	1,62 (1,59–1,64)	<0,001
Kormányal való elégedettség	0,74 (0,71–0,78)	<0,001	0,74 (0,71–0,78)	<0,001	0,78 (0,75–0,80)	<0,001 (1,31–1,40)	1,36 (1,31–1,40)	<0,001
Bal-jobb ideológia	0,44 (0,43–0,46)	<0,001	0,44 (0,43–0,46)	<0,001	0,72 (0,70–0,74)	<0,001 (1,11–1,18)	1,15 (1,11–1,18)	<0,001
Nő, ref.: Férfi	1,01 (0,99–1,03)	0,376	1,01 (0,99–1,03)	0,376	1,14 (1,13–1,16)	<0,001 (1,08–1,11)	1,09 (1,08–1,11)	<0,001
Életkor	0,89 (0,85–0,93)	<0,001	0,89 (0,85–0,93)	<0,001	0,87 (0,84–0,89)	<0,001 (1,98–2,11)	2,04 (1,98–2,11)	<0,001

Függő változó	Tüntetési részvétel		Tüntetési részvétel		Petíció aláírása		Petíció aláírása		Szavazási részvétel		Szavazási részvétel	
	Esély-hányados	p	Esély-hányados	p	Esély-hányados	p	Esély-hányados	p	Esély-hányados	p	Esély-hányados	p
Felsőfokú végzettségű lakóhely város ref.: kisváros, falu	1,19 (1,17–1,22)	<0,001	1,25 (1,23–1,26)	<0,001	1,27 (1,25–1,29)	<0,001	1,27 (1,25–1,29)	<0,001	1,27 (1,25–1,29)	<0,001	1,27 (1,25–1,29)	<0,001
Szubi, anyagi helyzet magas	0,95 (0,93–0,98)	<0,001	1,01 (1,00–1,03)	0,139	1,13 (1,11–1,15)	<0,001	1,13 (1,11–1,15)	<0,001	1,13 (1,11–1,15)	<0,001	1,13 (1,11–1,15)	<0,001
Van gyermeke	0,96 (0,94–0,98)	<0,001	1,04 (1,03–1,06)	<0,001	1,11 (1,09–1,13)	<0,001	1,11 (1,09–1,13)	<0,001	1,11 (1,09–1,13)	<0,001	1,11 (1,09–1,13)	<0,001
Régiók: Nyugat-EU	2,06 (0,86–4,95)	0,106	2,61 (1,14–5,98)	<0,001	0,99 (0,53–1,85)	0,972	0,99 (0,53–1,85)	0,972	0,99 (0,53–1,85)	0,972	0,99 (0,53–1,85)	0,972
Régiók: Dél-EU	2,80 (1,33–5,87)	0,007	1,03 (0,47–2,26)	0,940	1,70 (1,01–2,87)	0,046	1,70 (1,01–2,87)	0,046	1,70 (1,01–2,87)	0,046	1,70 (1,01–2,87)	0,046
GDP	1,22 (0,85–1,75)	0,285	1,28 (0,93–1,75)	0,128	1,11 (0,85–1,45)	0,435	1,11 (0,85–1,45)	0,435	1,11 (0,85–1,45)	0,435	1,11 (0,85–1,45)	0,435
GINI	0,13 (0,00–6,94)	0,314	0,03 (0,00–44,4)	0,346	0,15 (0,01–1,81)	0,134	0,15 (0,01–1,81)	0,134	0,15 (0,01–1,81)	0,134	0,15 (0,01–1,81)	0,134
Politikai polarizáltság	1,25 (1,15–1,36)	<0,001	1,11 (1,04–1,19)	0,001	0,97 (0,92–1,03)	0,356	0,97 (0,92–1,03)	0,356	0,97 (0,92–1,03)	0,356	0,97 (0,92–1,03)	0,356
Szakszervezeti sűrűség	0,47 (0,14–1,62)	0,235	0,90 (0,21–3,88)	0,884	8,11 (3,50–18,80)	<0,001	8,11 (3,50–18,80)	<0,001	8,11 (3,50–18,80)	<0,001	8,11 (3,50–18,80)	<0,001
Random hatások												
σ^2	3,29		3,29		3,29		3,29		3,29		3,29	
VPC országév	0,12		0,08		0,07		0,06		0,05		0,05	
VPC ország	0,44		0,69		0,27		0,39		0,16		0,16	
MOR ország	1,88		2,21		1,64		1,82		1,46		1,46	
N (ország)	27 _{entry}		27 _{entry}		27 _{entry}		27 _{entry}		27 _{entry}		27 _{entry}	
N (országév)	195 _{entry_year}		195 _{entry_year}		149 _{entry_year}		195 _{entry_year}		149 _{entry_year}		149 _{entry_year}	
N (egyén)	189401		189040		129113		179730		123552		123552	
AIC*	95967,14		201587		136584,8		178528,6		105590,2		105590,2	

Forrás: saját számítás az ESS 1–9, hullámainak adatai alapján,

* A hierarchikus logisztikus modellek illeszkedésének vizsgálatához a bevett Akaike információs kritérium (AIC) mutatót közöljük (Gelman–Hill, 2006),

3. táblázat. A munka jellemzőinek összefüggése a politikai részvétel három formájával.

Függő változó	Tüntetéses részvétel		Petíció aláírása		Petíció aláírása		Szavazási részvétel		Szavazási részvétel			
	Esély-hányados	p	Esély-hányados	p	Esély-hányados	p	Esély-hányados	p	Esély-hányados	p		
(Intercept)	0,07 (0,06–0,10)	<0,001	0,09 (0,01–0,54)	0,009	0,32 (0,23–0,43)	<0,001	0,51 (0,12–2,22)	0,372	4,67 (3,69–5,91)	<0,001	5,11 (1,69–15,42)	0,004
Alkalmazott, határozott idejű szerződéssel	1,03 (0,98–1,09)	0,252	1,09 (1,02–1,17)	0,011	0,99 (0,96–1,03)	0,609	1,05 (1,00–1,09)	0,049	0,67 (0,64–0,69)	<0,001	0,85 (0,81–0,89)	<0,001
Munkaautonómia (alacsony)	0,67 (0,63–0,72)	<0,001	0,78 (0,72–0,85)	<0,001	0,62 (0,60–0,64)	<0,001	0,74 (0,71–0,78)	<0,001	0,64 (0,62–0,67)	<0,001	0,80 (0,77–0,84)	<0,001
Munkaautonómia (magas)	0,95 (0,90–1,01)	0,078	0,91 (0,86–0,98)	0,007	1,13 (1,09–1,17)	<0,001	1,11 (1,07–1,15)	<0,001	1,18 (1,14–1,23)	<0,001	1,03 (0,97–1,08)	0,328
Politikai érdeklődés	1,53 (1,49–1,58)	<0,001	1,53 (1,49–1,58)	<0,001	1,37 (1,35–1,39)	<0,001	1,37 (1,35–1,39)	<0,001	1,61 (1,58–1,68)	<0,001	1,61 (1,58–1,68)	<0,001
Kormányal való elégedettség	0,75 (0,71–0,79)	<0,001	0,75 (0,71–0,79)	<0,001	0,78 (0,76–0,81)	<0,001	0,78 (0,76–0,81)	<0,001	1,33 (1,28–1,38)	<0,001	1,33 (1,28–1,38)	<0,001
Bal-jobb ideológia	0,44 (0,41–0,46)	<0,001	0,44 (0,41–0,46)	<0,001	0,74 (0,72–0,76)	<0,001	0,74 (0,72–0,76)	<0,001	1,13 (1,09–1,18)	<0,001	1,13 (1,09–1,18)	<0,001
Nő, ref.: Férfi	0,99 (0,96–1,01)	0,407	0,99 (0,96–1,01)	0,407	1,11 (1,09–1,13)	<0,001	1,11 (1,09–1,13)	<0,001	1,09 (1,07–1,11)	<0,001	1,09 (1,07–1,11)	<0,001
Életkor	0,94 (0,90–1,00)	0,037	0,94 (0,90–1,00)	0,037	0,89 (0,86–0,92)	<0,001	0,89 (0,86–0,92)	<0,001	2,01 (1,93–2,09)	<0,001	2,01 (1,93–2,09)	<0,001
Felsőfokú végzettségű	1,20 (1,17–1,23)	<0,001	1,20 (1,17–1,23)	<0,001	1,24 (1,22–1,26)	<0,001	1,24 (1,22–1,26)	<0,001	1,27 (1,25–1,30)	<0,001	1,27 (1,25–1,30)	<0,001
Lakóhely város ref.: kisváros, falu	1,19 (1,16–1,22)	<0,001	1,19 (1,16–1,22)	<0,001	1,06 (1,04–1,07)	<0,001	1,06 (1,04–1,07)	<0,001	0,93 (0,92–0,95)	<0,001	0,93 (0,92–0,95)	<0,001
Szubj. anyagi helyzet magas	0,94 (0,92–0,97)	<0,001	0,94 (0,92–0,97)	<0,001	1,00 (0,98–1,02)	0,774	1,00 (0,98–1,02)	0,774	1,12 (1,09–1,14)	<0,001	1,12 (1,09–1,14)	<0,001

Függő változó	Tüntetési részvétel		Tüntetési részvétel		Petíció aláírása		Petíció aláírása		Szavazási részvétel		Szavazási részvétel	
	Esély- hányados	p	Esély- hányados	p	Esély- hányados	p	Esély- hányados	p	Esély- hányados	p	Esély- hányados	p
Van gyermeke	0,98 (0,95–1,00)	0,068			1,05 (1,03–1,07)	<0,001			1,11 (1,08–1,13)	<0,001		
Régiók: Nyugat-EU	2,22 (0,91–5,42)	0,080			2,66 (1,21–5,82)	0,014			1,06 (0,55–2,03)	0,864		
Régiók: Dél-EU	3,00 (1,38–6,50)	0,005			1,03 (0,52–2,04)	0,933			1,82 (1,05–3,15)	0,033		
GDP	1,16 (0,80–1,68)	0,423			1,19 (0,87–1,63)	0,268			1,06 (0,80–1,39)	0,694		
GINI	0,09 (0,00–25,89)	0,406			0,03 (0,00–2,56)	0,124			0,10 (0,00–3,00)	0,188		
Politikai polari- zálttság	1,25 (1,14–1,37)	<0,001			1,10 (1,03–1,18)	0,004			0,97 (0,91–1,03)	0,280		
Szakszervezeti sűrűség	0,46 (0,12–1,69)	0,241			1,08 (0,35–3,40)	0,889			9,21 (3,73–22,74)	<0,001		
Random hatások												
σ^2	3,29	3,29	3,29	3,29	3,29	3,29	3,29	3,29	3,29	3,29	3,29	3,29
VPC _{országév}	0,12	0,11	0,08	0,07	0,07	0,06	0,06	0,06	0,05	0,05	0,05	0,05
VPC _{ország}	0,44	0,30	0,65	0,26	0,26	0,39	0,39	0,39	0,16	0,16	0,16	0,16
MOR _{ország}	1,89	1,69	2,16	1,63	1,63	1,82	1,82	1,82	1,47	1,47	1,47	1,47
N (ország)	27	27	27	27	27	27	27	27	27	27	27	27
N (országév)	193	149	193	149	149	193	193	193	149	149	149	149
N (egyén)	130279	88579	87844	88388	88388	123482	123482	123482	84504	84504	84504	84504
AIC*	65992,02	43460,86	137822,1	72970,22	72970,22	123332	123332	123332	93022,93	93022,93	93022,93	93022,93

Forrás: saját számítás az ESS 1–9, hullámainak adatai alapján,

* A hierarchikus logisztikus modellek illeszkedésének vizsgálatához a bevett Akaike információs kritérium (AIC) mutatót közöljük (Gelman–Hill, 2006),

JEGYZETEK

- ¹ Az European Social Survey kutatásokat a központi módszertani csoport koordinálja. Ezért a kérdőívek kialakítása, fordítása, a minta kialakítása, valamint az adatfelvétel is egységes elvek és módszertan alapján történik. A kutatások az egyes országokban a 15 éven felüli népességre, a nem, az életkor, a lakóhely és az iskolai végzettség szerint reprezentatívak, a minta nagysága körülbelül 1500–2000 fő. Az adatfelvétel személyes megkérdezéssel történik, a kérdezőbiztosok a lakásukon keresik fel a mintába került, statisztikai véletlen módszerekkel kiválasztott személyeket, akiket a kutatás válaszaikkal és adataikkal együtt anonim módon kezel. (A személyes kérdezést újabban online kérdezéssel kombinálják, de az itt felhasznált adatok esetében még nem volt így.) (<https://ess.tk.hu/modszertan>). További információk: <https://www.european-socialsurvey.org/methodology/ess-methodology/sampling> (Letöltve: 2023. október 20.); <https://www.europeansocialsurvey.org/methodology/ess-methodology/data-collection> (Letöltve: 2023. október 20.)
- ² Az egyes változók eloszlásairól szóló információkat a mellékletben található 1. táblázat tartalmazza.
- ³ https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/product/page/SDG_08_10 (Letöltve: 2022. június 20.)
- ⁴ <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/product/page/TESSI190> (Letöltve: 2022. június 20.)
- ⁵ <https://ilostat.ilo.org/resources/concepts-and-definitions/description-industrial-relations/> (Letöltve: 2022. június 20.)

IRODALOM

- Azzolini, L.–Macmillan, R. (2023): Are “bad” jobs bad for democracy? Precarious work and electoral participation in Europe. *Frontiers in Political Science*, 5:1176686. <https://doi.org/10.3389/fpos.2023.1176686v>
- Banks, M. H.–Ullah, P. (1987): Political Attitudes and Voting Among Unemployed and Employed Youth. *Journal of Adolescence*, 10. évf., 2. sz., 201–216. [https://doi.org/10.1016/S0140-1971\(87\)80088-X](https://doi.org/10.1016/S0140-1971(87)80088-X)
- Bay, A. H.–Blekesaune, M. (2002): Youth, Unemployment and Political Marginalisation. *International Journal of Social Welfare*, 11. évf., 2. sz., 132–139. <https://doi.org/10.1111/1468-2397.00207>
- Borbáth, E.–Gessler, T. (2020): Different worlds of contention? Protest in northwestern, southern and eastern Europe. *European Journal of Political Research*, 59. évf., 4. sz., 910–935. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12379>
- Brady, H. E.–Verba, S.–Schlozman, K. L. (1995): Beyond SES: A resource model of political participation. *American Political Science Review*, 89. évf., 2. sz., 271–294. <https://doi.org/10.2307/2082425>
- Burden B. C.–Wichowsky A. (2014): Economic discontent as a mobilizer: Unemployment and voter turnout. *Journal of Politics*, 76. évf., 4. sz., 887–898. <https://doi.org/10.1017/S0022381614000437>
- Carter, N. (2006): Political participation and the workplace: The spillover thesis revisited. *The British Journal of Politics and International Relations*, 8. évf., 3. sz., 410–426. <https://doi.org/10.1111/j.1467-856x.2006.00218.x>
- Dacombe, R.–Parvin, P. (2021): Participatory Democracy in an Age of Inequality, Representation, 57. évf., 2. sz., 145–157. <https://doi.org/10.1080/00344893.2021.1933151>

- Dubrow, J. K. (szerk.) (2014): Political inequality in an age of democracy: cross-national perspectives (Vol. 132). London, Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203797907>
- Elden, J. M. (1981): Political Efficacy at Work: The Connection between More Autonomous Forms of Workplace Organization and a More Participatory Politics. *The American Political Science Review*, Vol. 75, No. 1, 43–58. <https://doi.org/10.2307/1962158>
- Evans, G. (2000): The Continued Significance of Class Voting. *Annual Review of Political Science*, 3. évf., 401–417. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.3.1.401>
- Gallego, A. (2007): Unequal political participation in Europe. *International Journal of Sociology*, 37. évf., 4. sz., 10–25. <https://doi.org/10.2753/IJS0020-7659370401>
- Gelman, A.–Hill, J. (2006): Data analysis using regression and multilevel/hierarchical models. Cambridge, Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511790942>
- Huszár Ákos (2022): A Fidesz-támogatók előre mennek, az ellenzékiek meg hátra? Osztályszavazás Magyarországon. In: Böcskei B.–Szabó A. (szerk.): *Az állandóság változása. Parlamenti választás 2022*. Budapest, Gondolat–Politikatudományi Intézet, 87–111.
- Jansen, G. (2016): Self-employment as atypical or autonomous work: diverging effects on political orientations. *Socio-Economic Review*, 17. évf., 2. sz., 381–407. <https://doi.org/10.1093/ser/mww017>
- Kalleberg, Arne (2018): *Precarious Lives: Job Insecurity and Well-Being in Rich Democracies*. Cambridge, Polity Press.
- Kreshpaj, B.–Orellana, C.–Burstrom, B.–Davis, L.–Hemmingsson, T.–Johansson G.–Kjellberg, K.–Jonsson, J.–Wegman, D. H.–Bodin T. (2020): What is precarious employment? A systematic review of definitions and operationalizations from quantitative and qualitative studies. *Scandinavian Journal of Work Environment and Health*, 46. évf., 3. sz., 235–247. <https://doi.org/10.5271/sjweh.3875>
- Kriekhaus, J.–Son, B.–Bellinger, N. M.–Wells, J.M. (2014): Economic Inequality and Democratic Support. *The Journal of Politics*, 76. évf., 1. sz., 139–151. <https://doi.org/10.1017/S0022381613001229>
- Kriesi, H.–Lorenzini, J.–Wüest, B.–Hausermann, S. (szerk.) (2020): *Contention in times of crisis: Recession and political protest in thirty European countries*. Cambridge, Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108891660>
- Lijphart, A. (1997): Unequal Participation: Democracy's Unresolved Dilemma, *The American Political Science Review*, 91. évf., 1. sz., 1–14. <https://doi.org/10.2307/2952255>
- Lipset, S. M. (1960): *Political Man: The Social Bases of Politics*. London, Heinemann.
- Livanos, I.–Papadopoulos, O. (2019): *The Rise of Precarious Employment in Europe*. Bingley, Emerald Publishing Ltd. <https://doi.org/10.1108/9781787145870>
- Lopes, H.–Lagoa, S.–Calapez, T. (2014): Declining autonomy at work in the EU and its effect on civic behavior. *Economic and Industrial Democracy*, 35. évf., 2. sz., 341–366. <https://doi.org/10.1177/0143831X13484606>
- Lopes, H.–Lagoa, S.–Calapez, T. (2017): The determinants of work autonomy and employee involvement: A multilevel analysis. *Economic and Industrial Democracy*, 38. évf., 3. sz., 448–472. <https://doi.org/10.1177/0143831X15579226>
- Lorenzini, J.–Giugni, M (2012): Employment Status, Social Capital, and Political Participation: A Comparison of Unemployed and Employed Youth in Geneva. *Swiss Political Science Review*, 18. évf., 3. sz., 332–351. <https://doi.org/10.1111/j.1662-6370.2012.02076.x>

- Marinova, D. M. (2022): Working poverty, nonstandard employment and political inclusion, *West European Politics*, 45. évf., 2. sz., 381–402. <https://doi.org/10.1080/01402382.2020.1836899>
- Merlo, J.–Chaix, B.–Ohlsson, H.–Beckman, A.–Johnell, K.–Hjerpe, P.–Rastam, L.–Larsen, K. (2006): A brief conceptual tutorial of multilevel analysis in social epidemiology: using measures of clustering in multilevel logistic regression to investigate contextual phenomena. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 60. évf., 4. sz., 290–297. <https://doi.org/10.1136/jech.2004.029454>
- Marx, P.–Nguyen, C. (2016): Are the Unemployed Less Politically Involved? A Comparative Study of Internal Political Efficacy, *European Sociological Review*, 32. évf., 5. sz., 634–648. <https://doi.org/10.1093/esr/jcw020>
- Németh, R.–Luksander, A. (2018): Strong impact of interviewers on respondents' political choice: Evidence from Hungary. *Field Methods*, 30. évf., 2. sz., 155–170. <https://doi.org/10.1177/1525822X18769502>
- Pateman, C. (1970): *Participation and democratic theory*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511720444>
- Patkós, V. (2023). Measuring partisan polarization with partisan differences in satisfaction with the government: the introduction of a new comparative approach. *Quality & Quantity*, 57. évf., 1. sz., 39–57. <https://doi.org/10.1007/s11135-022-01350-8>
- Persson, M. (2015): Education and political participation. *British Journal of Political Science*, 45. évf., 3. sz., 689–703. <https://doi.org/10.1017/S0007123413000409>
- Pohlan, L. (2019): Unemployment and social exclusion. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 164: 273–299. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2019.06.006>
- Róbert P.–Susánszky P. (2022): A munkaerőpiaci és a politikai részvétel összefüggései nemzetközi összehasonlításban. In: Kolosi T.–Tóth I. Gy.–Szelényi I. (szerk.): *Társadalmi Riport 2022*. Budapest, TÁRKI, 415–429. <https://doi.org/10.61501/TRIP.2022.21>
- Rosenstone, S. J.–Hansen, J. M. (1993): *Mobilization, Participation, and Democracy in America*. Macmillan, New York.
- Schlozman, K. L.–Verba, S.–Brady, H. E. (2012): *The unheavenly chorus: Unequal political voice and the broken promise of American democracy*. Princeton University Press, Princeton. <https://doi.org/10.23943/princeton/9780691154848.001.0001>
- Schur, L. (2003): Employment and the Creation of an Active Citizenry. *British Journal of Industrial Relations*, 41. évf., 4. sz., 751–771. <https://doi.org/10.1046/j.1467-8543.2003.00297.x>
- Schwander, H. (2020): Labor market insecurity among the middle class: a cross-pressured group. *Political Science Research and Methods*, 8. évf., 2. sz., 369–374. <https://doi.org/10.1017/psrm.2019.11>
- Sobel, R. (1993): From Occupational Involvement to Political Participation: An Exploratory Analysis. *Political Behavior*, 15 évf., 339–353. <https://doi.org/10.1007/BF00992102>
- Solt, F. (2008): Economic Inequality and Democratic Political Engagement. *American Journal of Political Science*, 52. évf., 1. sz., 48–60. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2007.00298.x>
- Susánszky P. (kézirat): *A tüntetési részvételt magyarázó mikro modellek*.
- Teorell, J. (2006): Political participation and three theories of democracy: A research inventory and agenda, *European Journal of Political Research*, 45. évf., 5. sz., 787–810. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2006.00636.x>

- Van Aerden, K.–Moors, G.–Levecque, K.–Vanroelen, Ch. (2014): Measuring Employment Arrangements in the European Labour Force: A Typological Approach. *Social Indicators Research*, 116, 771–791. <https://doi.org/10.1007/s11205-013-0312-0>
- Verba, S.–Nie, N.H. (1987): *Participation in America: Political democracy and social equality*. University of Chicago Press, Chicago.
- Verba, S.–Schlozman, K. L.–Brady, H. E. (1995): *Voice and equality: Civic voluntarism in American politics*. Harvard University Press, Harvard. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1pnc1k7>

AZ APOLITIKUSSÁG MÍTOSZA ÉS A DEMOKRATIKUS AKTIVITÁS

Tóth Fruzsina Rozina

(ELTE ÁJK, Jog- és Társadalomelméleti Tanszék)

Kiss Valéria

(ELTE ÁJK, Jog- és Társadalomelméleti Tanszék)

*A tanulmány beérkezett: 2024. január 5., opponálás: 2024. január 17. – 2024. február 7.,
véglegesítés: 2024. május 8.*

ÖSSZEFOGLALÓ

Tanulmányunkban új megközelítésben vizsgáljuk a magyar társadalom közügyekhez való viszonyát, civil-politikai cselekvését. Ennek a megközelítésnek két eleme van. Elméleti szempontból amellett érvelünk, hogy az alapvetően nyugati társadalmakban megfogalmazott elméleti keretekben a politikai cselekvés értelmezése az adott társadalmak mintázatain alapul. Álláspontunk szerint ez az elméleti keret nem vesz figyelembe a politikai cselekvésre jelentős hatást gyakorló, sajátos kelet-közép-európai tényezőket, így a magyar történelmi múlt és a jelen politikai rendszer hatásait. Ezért korlátozottan alkalmas arra, hogy az egyén politikai-civil viselkedésének, közügyek gyakorlásában való részvételének minden olyan dimenzióját magába foglalja, amelyek kifejezetten Magyarországon relevánsak lennének. Módszertani szempontból pedig kvalitatív módon – narratív interjú technikával – vizsgáljuk a kérdést. Ez a kettős szempontváltás közelebb vihet minket annak megértéséhez, hogy a magyarok hogyan viszonyulnak a közügyeikhez. A tanulmányban bemutatott empirikus elemzés legfontosabb következtetése, hogy a látszólag, hagyományos elméleti értelmezési keretben politikailag passzív interjúalanyok többségénél is megjelennek a közéleti kérdésekre vonatkozó reflexiók, nem tekinthetőek apolitikusnak.

Kulcsszavak: társadalmi nyilvánosság ■ szolidaritás ■ demokrácia ■ narratív
élettörténet-interjú

Kutatások szinte egybehangzóan állítják, hogy a magyar emberek politikai értelemben, a közügyek gyakorlásában passzívak. Nem vesznek részt tüntetéseken, nem írnak alá petíciókat, nem keresik meg képviselőiket közös ügyekkel (Róbert–Susánszky, 2022). Emellett a szolidaritás is alacsony, gyenge lábakon áll, nem állunk ki közösségek mellett (Takács, 2018; Éber, 2022). És valóban, a klasszikusan „politikai részvételként” értelmezett cselekvések általánosságban gyengék. Az erős, változást elérni képes tüntetések ritkák, ahogyan a mozgalmiság is. A munkásosztály érdekeinek védelmére hivatott szak-

szervezetiség számtalan akadállyal küzd, alacsony taglétszámmal, gyenge érdekérvényesítő képességgel, a sztrájk pedig már jogszabályi szinten is kiüresedett (Takács, 2018; Neumann, 2017).

Nem állítjuk, hogy a fenti megállapítások ne lennének igazak és a politikai részvételnek, elköteleződésnek és bevonódásnak ne lenne kiemelt jelentősége, amennyiben a közügyekben való részvételt vizsgáljuk. Ugyanakkor fontosnak tartjuk megvizsgálni azt, hogy az ilyen értelemben passzív emberek hogyan gondolkoznak a saját bevonódásukról. Tanulmányunk és kutatásunk alapvető kérdése, hogy mi történhet azokkal, akik a klasszikus politikai-közéleti részvételt ténylegesen elutasítják, hogyan gondolkozhatnak ezek az emberek a politikáról és saját szerepükről, helyükről a közéletben.

Számunkra ez azt a kérdést is felveti, hogy miért éppen és miért kizárólag ilyen cselekvéseket keresünk, ha a közügyek gyakorlását próbáljuk vizsgálni? Ebben az írásunkban arra a kérdésre keressük a választ, hogy (1) elméleti értelemben mit nevezünk, nevezhetünk közügyekben való részvételnek, (2) ezek a leginkább nyugat-európai és észak-amerikai elméletek mennyire illenek a mai magyar társadalomra, azaz (3) melyek lehetnek azok a közös, politikai, közügyekkel kapcsolatos cselekvések, amelyek sajátosan erre a társadalomra jellemzőek.¹ Ezt olyan narratív életútinterjúk elemzésén keresztül próbáljuk bemutatni, amelyeket 2015–2016 között készítettünk egy, a joghoz való viszonyról szóló OTKA-kutatás keretei között.²

ELMÉLETI KONTEXTUS: A KÖZÜGYEK MEGVITATÁSÁNAK ÉS GYAKORLÁSÁNAK TEREPE

A közügyek gyakorlása a civil társadalom vagy a társadalmi nyilvánosság elméleti keretei között értelmezhető. Ez a gondolkodás a modernitással együtt kezdett kialakulni, és magával hozta az állam és civil társadalom duális megközelítését. A kiinduló premissza egy olyan térként írja le ezt a civil, nem állami szférát, amelyben az aktor a gazdaságilag független és alapjogokkal rendelkező polgár. Ez az a tér, amely alkalmas arra, hogy egyrészt az egyének szabadon megvitassák a közügyeket másrészt, hogy a civil társadalom az állam korlátjaként képes legyen megjelenni, így kifejezetten elkülönül és hatással van a közpolitikák alakulására (Cohen-Arato, 1992). Bár ezt a koncepciót ebben az értelemben számos kritika érte már a XIX. században is,³ (Marx, 2000; Gramsci, 1971) de megmaradt egy értelmezési keretnek: a civil társadalom egy olyan, államtól független tér, ahol a közügyek megvitathatóak, gyakorolhatóak⁴ (Habermas, 1971; Arendt, 1958; Fraser, 1992).

Habermas a társadalmi nyilvánosságot egy olyan köztes szféraként elemzi, amely az állam és a privát élet között helyezkedik el és amely közpolitikai erőként alakítani képes az állam működését (Habermas, 1971). Ez a fajta társa-

dalmi nyilvánosság a polgári, kapitalista társadalommal jelenik meg, és így ennek a fejlődésnek a meghatározó – piaci, kapitalista – logikáját veszi át (Sik, 2015). A társadalmi nyilvánosság szerkezete a burzsoá családokra és a kapitalista gazdaságban független státuszt szerzett egyénekre korlátozódik. Azaz a liberális felfogással ellentétben egy sokkal szelektívebb teret vázol fel (Cohen-Arato, 1992). Nancy Fraser tovább mélyíti ennek a szelekciós mechanizmusnak a megértését, úgy véli, hogy a Habermas által vázolt burzsoá társadalmi nyilvánosság tere eredendően kirekesztő, erősen hatalomtelített, mivel az egy létező és hatalmi dinamikákkal átszőtt társadalmi-gazdasági valóságban jön létre. Míg Habermas egyetlen társadalmi nyilvánosságról értekezik és azt feltételezi, hogy ebben a közügyek teljes megvitatása lehetséges, Fraser bevezeti az elnyomott ellennyilvánosságok (*subaltern counterpublics*) fogalmát, és ennek emancipatorikus voltára világít rá. Az elnyomott ellennyilvánosság olyan tér, amelyben egy-egy elnyomott csoport tagjai vitatják meg közös ügyeiket, majd ennek eredményét becsatornázzák a tág értelemben vett társadalmi nyilvánosságba (Fraser, 1992).

Tovább árnyalja a képet, ha azt a hatalomtelítettséget – amiről Fraser is ír – nem eltérő társadalmi státuszok alapján, hanem a modern állam és társadalom általános, mindent lefedő rendszereként értelmezzük. Így akkor ahhoz a foucaultianus értelmezéshez érünk el, amely a hatalmat az egyének egymás közti, mindennapos viszonyaiban tételezi a civil társadalmon belül is (Foucault, 2000). A modern államok folyamatosan különböző technikákkal fegyelmezik az egyént, amely jelentősen túlterjeszkedik az állam deklarált szabályozási szféráján és a teljes társadalom szövetét áthatja, tehát a (politikai) hatalom logikája messze nem csak az államra, kormányzatra jellemző. Sőt, egyenesen azt lehet Foucault alapján állítani, a civil társadalom sem mentes az állami hatalomgyakorlás logikájától, valójában a cselekvéseket itt is az határozza meg (Memmi, 2003; Cohen-Arato, 1992).

Természetesen az is érdekes kérdés, hogy egyáltalán mit nevezünk cselekvésnek, mennyire gondolkozunk cizelláltan erről a fogalomról. A cselekvés nem pusztán részvétel lehet (Dalton, 2013), bár az kétségkívül kulcsfontosságú, hanem közös tevékenységekbe való bevonódás, vagy egy ügy melletti elköteleződés is. Russel J. Dalton mutat rá arra, hogy egy társadalom közügyekbe való bevonódását érdemes egyszerre több dimenzióban is nézni, így nem elegendő pusztán annak vizsgálata, hogy az állampolgárok hány százaléka vesz részt a választásokon, hanem érdemes figyelni azt is, hogy mennyire vonódnak be mozgalmi tevékenységekbe, egyes ügyek (*single issue*) vitáiba, stb. Tehát a vizsgált társadalom kontextusában érdemes keresni a politikai cselekvés formáit (Dalton, 2022), amely más és más mintázatot ölt régióként, társadalmanként.

A civil társadalom és társadalmi nyilvánosság fenti elméleti értelmezése természetesen messze nem teljes,⁵ de azt képes megvilágítani, hogy a civil tár-

sadalom az eredeti elképzeléssel szemben egy hatalomtelített tér a maga valóságában, mind strukturális, mind kulturális értelemben. Ezek az elméletek egy koherens keretet adnak ahhoz, hogy értelmezni tudjuk azt, hogy az egyének hogyan próbálnak részt venni a közügyek gyakorlásában, de egyúttal, ha a magyar helyzetet akarjuk megérteni, kritikusan kell kezelnünk őket. Ennek oka pedig az a tény, hogy az előbb vázolt elméletek olyan társadalmak elemzésére alapoznak, amely más fejlődési ívet jártak be, mint a posztszocialista régiók társadalmi. Így az a szabadság, amely Habermasnál, vagy az a csoportkohézió, ami Frasnél alapértelmezettnek tűnik, hazai környezetben feltételesen kezelendő.

Posztszocialista eltérések: az eltérő politikai lehetőség-struktúra

Tévedés lenne azt feltételezni, hogy társadalmi nyilvánosságról csak a demokrácia keretei között lehet gondolkozni. Adam Michnik a civil társadalom liberális fogalmát, a *politikai-társadalmi realitások* mentén szintén kritika alá vonja (Cohen-Arato, 1992). Michnik azon az állásponton van, hogy egy diktatórikus, pártállami berendezkedésben – mint a rendszerváltás előtti szovjet hatalmi rendbe tartozó államok – is lehet civil társadalomról beszélni. Michnik az önkorlátozó forradalom gondolatának bevezetésével egy olyan értelmezési keretet alkot, amely illeszthető volt és egy civil cselekvési és értelmezési keretet adott a korabeli pártállami valóságban (Michnik, 1976).

Leginkább a mozgalmakutatás használja a politikai lehetőség-struktúra fogalmát, amely azt a cselekvési teret jelöli, amelyet olyan hatalmi, politikai faktorok határoznak meg, mint a demokratikus politikai intézmények vagy a pártok működése, a hatalom diverzitása, a formális és informális eljárások milyensége (McAdam, 1996). A fogalom az általános politikai aktivitásra, közügyek gyakorlására is használható. Többek között, Dieter Rucht hívja fel a figyelmet arra, hogy a fenti tényezőkön túl a tágabb értelemben vett társadalmi kontextus is meghatározó a politikai részvételi mintázat szempontjából (Rucht, 1996). Mi történik, ha egy társadalomban nem része az attitűdkészletnek a nyílt politikai részvétel, demokratikus aktivitás?

A kelet-közép-európai régió társadalmi értelemszerűen más hagyományokkal, tradíciókkal és attitűdökkel rendelkeznek, mint nyugat-európai társadalmak. A magyar társadalmat történelmi értelemben számtalan olyan hatás érte, amelyek egymásnak ellentmondó cselekvési eszközkészletet erősítettek meg (Bibó, 1948; Szűcs, 1981), így a magyar társadalmat mai napig kettős hatás éri, ami hat az egyéni és társadalmi cselekvési eszközkészletre is. Ann Swidler úgy véli, hogy egy társadalom kétféle állapotban lehet, megállapodottban (*settled*) és nem megállapodottban (*unsettled*). Megállapodott társadalmakra a kiszámíthatóság jellemző, olyan rendszerek és struktúrák működnek, amelyek men-

tén az egyén tudja alakítani cselekvését, biztos stratégiát tud kialakítani. Ennek ellentéte jellemző a nem megállapodott társadalmakra, amelyeknél változások következtében ezek a rendszerek és struktúrák vagy nincsenek jelen, vagy nem állnak biztos lábakon. Az egyén így nem tudja ehhez illeszteni a viselkedését és biztos stratégiát sem képes kialakítani (Swidler, 1986). A magyar társadalomtörténetben a különböző rendszerek folyamatosan váltották egymást, ha csak az elmúlt száz év eseményeit nézzük. Így gyakorlatilag a nem megállapodott állapot vált állandóvá (Tóth, 2017). Mindennek feltételezhetően hatása van az egyén cselekvésére, stratégiáira, más megküzdési módokat, ellenállási gyakorlatokat alakítanak ki, mint az olyan társadalomban élők, akik stabilabb rendszerekben élnek. Az is feltételezhető, hogy kevésbé nyílt, inkább rejtett cselekvés felé indulnak el, tehát a társadalmi tér, a civil környezet és a szocializáció hatással van a közügyekben való részvételre is (Gerő, 2021), és nem biztos, hogy a nyílt és kollektív cselekvés lesz meghatározó; vizsgálnunk kell a cselekvés rejtett módjait is (Scott, 1985, 1990, 1996).

Végül figyelembe kell vennünk, hogy a hazai hatalmi tér és politikai lehetőség-struktúra 2010 után változott. A Nemzeti Együttműködés Rendszere megváltoztatta a rendszerváltás utáni Magyarország jogi, társadalmi és politikai kereteit. A rendszer egészének, logikájának értelmezésre több megfejtés is napvilágot látott. Ebben az értelmezési diskurzusban több meghatározás is megjelenik, mi a versengő autoriter hibrid rezsím koncepciójából indulunk ki a vizsgálatunkban (Unger, 2022). A versengő autoriter rezsím lényege, hogy megmaradnak a demokratikus intézményrendszer keretei, a kormány választásokon elméletileg legyőzhető, de a versenyfeltételek a regnáló hatalom számára sokkal kedvezőbbek, mint az ellenzék számára, illetve, ha az ellenzék meg is nyerné a választásokat, a rendszert magát nem feltétlenül tudná lebontani (Unger, 2022).⁶ Azaz egy erősen korlátozott politikai lehetőség-struktúra jött létre, ami korántsem új a magyar társadalompolitika történetben, sőt szinte hagyományokkal rendelkezik. A XX. század során elnyomó hatalmak váltakozását látjuk, amelyek között kétségkívül vannak különbségek, más volt az ideológiai alapjuk, a társadalomfelfogásuk, a gazdaságpolitikájuk. Egy ilyen múlt és jelen pedig hatással van az egyén politikai szocializációjára és arra, hogyan viszonyul és hogyan vesz részt a közélet alakításában.

A közügyekben való részvétel magyar mintázatai

Ahogy a bevezetőben is említettük, a magyar társadalomtudományi, politikatudományi szakirodalom nagyjából egységes állítása, hogy a magyar társadalomban a demokratikus aktivitás, a közügyekbe való *nyílt* bevonódás gyenge. Empirikus kutatások egybehangozóan támasztják alá a szolidaritás, az olyan

kollektív fellépés, mint a tüntetés, a mozgalmi részvétel vagy az egyéni érdek- és igényérvényesítés hiányát vagy legalábbis gyengeségét. A konfrontatív ellenállási megmozdulások mellett a közösségiség, a döntési folyamatokba való bevonódás is gyenge lábakon áll (Mikecz, 2021).

Róbert Péter és Susánszky Pál egy tanulmányukban a *European Social Survey* alapján elemzik a politikai részvételi mintázatokat hazánkban. A kérdőív három dimenzió alapján mérte a politikai aktivitást 2002–2018 között. A következő dimenziókat használták (1) a legutóbbi parlamenti választásokon való részvétel, (2) törvényes tüntetésen való részvétel, (3) petíciók aláírása. Míg a választásokon való részvétel tekintetében az ország a középmezőnyben helyezkedik el európai összehasonlításban, addig a másik két dimenzióban – tüntetésen való részvétel, petíció aláírása – az utolsó helyeken található. A megkérdezettek csupán 5%-a írt alá petíciót és 3%-a vett részt tüntetésen a megelőző egy évben (Róbert–Susánszky, 2022).⁷ Egy másik kutatás, amely kimondottan a közéleti passzivitás problémájával foglalkozik, magyar, brazil és holland fókuszcsoportos interjúk segítségével próbálta feltárni a jelenség mögötti narratívákat. Megállapításai közé tartozik, hogy a fókuszcsoportokban nagyon erős politikai narratívák jelennek meg olyan emberek tolmácsolásában, akik nem vesznek részt a közügyek alakításában (van Bezouw et al., 2019). Márpedig a politikai-közéleti beszéd, beszélgetés, vita katalizátora lehet későbbi közéleti részvételnek is (Coffé–Michels, 2014).

Ezzel összecsengően a munkásszervezkedést a jogszabályok kimondottan megnehezítik, hátráltatják azáltal, hogy a sztrájkot minél inkább igyekeznek ellehetetleníteni. A szakszervezetek tagszáma és ereje csökken, az individuális megküzdés a meghatározó (Takács, 2018; Dabis, 2015; Neumann, 2017). Az erős civil társadalomban könnyebben sarjadnak olyan kollektív megmozdulások, amelyek képesek jelentős politikai akaratot kifejezni. Régiós történelmünkben ezek a civil mozgások más értelmezési keretet kapnak, mint Nyugat-Európában. De még a posztoszocialista régióon belül is, ott, ahol képes volt a civil társadalom előképe kialakulni, hatalmas különbségek vannak. Hazánkban a civil társadalmi élet erősen Budapest-centrikus maradt és az értelmiség mint közvetítő osztály szerepe továbbra is domináns. Mi sem mutatja jobban ezt, minthogy az utóbbi években is, talán a legnagyobb politikai hatást elérő mozgalmak a budapesti egyetemi hallgatók (HaHa, CEU, FreeSZFE) köréből indultak ki (Mikecz–Szabó, 2019). Ezek a megmozdulások új demonstrációs, ellenállási, mozgalmi repertoárt is alkalmaznak, új tüntetési módokat próbálnak ki, illetve a szervezők tovább viszik a tudást egyetemi éveikből más tömegdemonstrációk megszervezésére (Gerő, 2013).

Következtetések és egy lehetséges új értelmezés

A fentiek alapján a tanulmányban abból indulunk ki, hogy okkal feltételezhető, hogy egy olyan társadalmi és politikai történeti térben, amiben történelmi okok miatt nincsenek, vagy gyengék a klasszikusan értelmezett demokratikus hagyományok, másként fog alakulni a közügyekben való részvétel mintázata. Ez azt is jelentheti, hogy az általában mért részvételi dimenziókon túl gyökeresen mást kell keresni. Mit jelent az, hogy annak ellenére, hogy az egyén nem vesz részt mérhető módon a közélet alakításában, mégis elmege szavazni? Apolitikus-e egy olyan társadalom, amiben minden a politikáról szól? Akiket a klasszikus felfogás szerint passzívnak tekintünk, hogyan gondolkoznak saját magukról politikai vonatkozásban? Valóban passzívak-e ezek az emberek?

A következőkben először bemutatjuk az élettörténet-interjúk módszertanát, majd rátérünk ezeknek a látszólag passzív egyénekkal készült interjúknak az elemzésére, amiben nem a klasszikusan értelmezett közügyekkel kapcsolatos cselekvéseket fogjuk keresni, hanem az elmondottak alapján az interjúalany elbeszélésén keresztül fogjuk azt elemezni, ami ténylegesen történik, amit ténylegesen értelmez, elmesél.

MÓDSZERTAN

Ahogy fentebb kifejtettük, a politikai aktivitás klasszikus formái a mai magyar társadalomra kevésbé jellemző, nyitott, vitatkozó, jelentős demokratikus tradíciókkal bíró politikai nyilvánosságot és állampolgári közösséget feltételeznek. Elméleti szempontból az a kiinduló állításunk, hogy a magyar társadalom politikai részvételi formáinak kutatásában különösen fontos azoknak a megértése, akik passzívak maradnak. Módszertani kiindulópontunk is ehhez igazodik: olyan kutatási módszert kerestünk, amely feltáró jellegű, nyitott módon közelít a kutatási kérdéshez.

Ebben a megalapozó tanulmányban egy korábbi kutatásunkban készített interjúkat használunk a közügyekhez való viszony hazai jellegzetességeinek vizsgálatára. A kutatás témája a joghoz való viszony, jogtudat volt, ennek eredményeit korábban *A jogtudat narratív értelmezése* című kötetben publikáltuk (Fleck és mtsai., 2017). Az interjúk témája az volt, hogyan jelenik meg a jog a hétköznapokban, aminek a közjogi kérdések és azok politikai vetülete is részét képezhetik, az interjúalanyok értelmezéseinek megfelelően. Valóban, olyan sok interjúnkban merült fel „politikai” kérdés, hogy már az eredeti kutatásban felvetődött a közügyekhez való viszony és politikai aktivitás kérdéseinek elemzése az elkészült interjúk alapján. Erre végül nem került sor, de álláspontunk szerint ez az elemzési szempont hidat képez a jelenlegi és a korábbi vizsgálat között, amelyet ebben a tanulmányban igyekszünk kidolgozni és bemutatni.

Narratív életútinterjú és hermeneutikai esetrekonstrukció

Az alkalmazott interjú technika lényege, hogy a kutatás tárgyának ismertetése után (fókusz) az életrajzi elbeszélőt arra kérjük, hogy beszélje el az élete történetét. A módszer azt kívánja az interjú készítőjétől, hogy „azután, hogy megépítette az interjú helyzetet, felkérte alanyát története adott szempont szerinti elbeszélésére, tökéletesen vonuljon vissza” (Vajda, 2006: 124.). A tökéletes visszavonulás értő és odafigyelő hallgatást jelent, amelyben az interjú folyamat döntő részét az elbeszélőre bízta.

Gabriele Rosenthal, a narratív interjú módszer egyik kidolgozója, határozottan kiáll amellett, hogy az élettörténet nem „forrás” a fenti értelemben, hanem önálló társadalmi konstrukció, amelyben egyszerre jelenik meg az alany élményvilága és a társadalmi valóság. Ha ezt elfogadjuk, egyértelmű, hogy a narratív interjú nyomán előálló szöveg olyan korpusz, amelyet önmagában, sajátos egységként is értelmeznünk kell. Rosenthal megkülönbözteti a megélt és az elbeszélte élet fogalmát. A módszer első lépése az életrajzi elemek kiválogatása és értelmezése a történeti háttér kontextusában (biográfiai elemzés). Az elemzés e fázisát a szöveg tematikus mezőelemzése követi, vagyis annak vizsgálata, hogy maga az elbeszélés hogyan épül fel, melyek a fő témák, ezek milyen sorrendben, terjedelemben bukkannak fel, hogyan kapcsolódnak össze (Vajda–Kovács, 2002).

A tematikus mezőelemzés eredményeképpen rekonstruálhatjuk az alany által létrehozott élettörténetet, amely az interjú szekvenciákra bontása és hipotéziseken keresztüli értelmezésével történik. Ezt követően az életút és az élettörténet összehasonlítása következik (Vajda–Kovács, 2002). Az így feltárolt megélt és elbeszélte élettörténet összevetése során a szöveg kritikus részeinek (kulcsemények) mikroelemzésével egészül ki. Az elemzés során az interjúk gépelt változatát használjuk, de a leirat elkészítésekor nem használunk központosítást, és sajátos gépelési jelekkel igyekszünk visszaadni az élő beszéd jellegzetességeit, ezeket a jelen tanulmányhoz függelékben csatoljuk.

A *Jogi érvek hétköznapi használata* című kutatásban, a fent bemutatott módszertani előírásoknak megfelelő narratív élettörténet-interjúkat készítettünk. Összesen 39 interjú készült, 2014 ősze és 2015 ősze között. Az interjúk fókusza a jog megjelenése volt a hétköznapiakban.

A jelen tanulmányhoz kapcsolódó másodelemzés módszertana

A mostani vizsgálatban a korábban elkészített interjúkat újraolvastuk és az első olvasat alapján típusokba soroltuk. A csoportosítás alapja az volt, hogy az interjúalany hogyan viszonyul a közügyekhez, mennyire aktív klasszikus ér-

telemben a közéleti kérdésekben. Három fő kategóriába soroltuk őket: (1) passzívak, (2) érintettek, (3) aktívak. Minhárom kategórián belül két-két alcsoportot különböztettünk meg.

Passzívnak tekintettük azokat, akiknél az interjúban nem jelentek meg közéleti, politikai összefüggések, a környező magyar valóságra, társadalmi problémákra való reflexiók. A passzívak egy sajátos csoportját képezték a mintánkban a „bürokraták”, akik a közsféra valamely intézményében (például bíróságon, minisztériumi háttérintézménynél, rendőrségen, adóhivatalnál) dolgoztak, de ezzel együtt, a munkájuk kapcsán sem reflektáltak az élettörténetük társadalmi kontextusára.

Néhány interjúalanyunkra az volt a jellemző, hogy a közügyekbe való bekapcsolódása a saját *érintettségén* alapult. Ezen a csoporton belül az egyik kategóriát azok alkották, akiket a saját problémáik mentén egy külső aktor be tudott vonni valamilyen közösségi, közéleti tevékenységbe (*passzív érintett*). A harmadik csoportba pedig azok kerültek, akik keresték a sorstársakat és a velük való közös fellépés lehetőségét az életükben fellépő olyan nehézségek kapcsán, amelyeknek felismerték a társadalmi dimenzióját (*aktív érintett*).

Az aktívakon belül két csoportot különböztettünk meg. Az egyik a „mozgalmár”. Ide olyan interjúalanyokat soroltunk, akik általában jó egzisztenciális helyzetűek, magasan képzettek, szociálisan érzékenyek. Ők jellemzően szolidaritáson, ideológiai elkötelezettségen alapuló, tágabb közösséghez és problémakörhöz kapcsolódó mozgalmi tevékenységről meséltek, amellyel nem kifejezetten a saját nehézségeiket kívánják megoldani, hanem a társadalmat akarják jobbra tenni. Az aktívakon belül a másik csoportot a „hivatásosak” alkotják, olyan interjúalanyok, akiknek a közéleti tevékenysége intézményi keretek között zajlik (szakszervezet, párt), van valamilyen pozíciójuk, fizetést kapnak a szűkebb vagy tágabb közösségük ügyeinek előmozdítása érdekében végzett tevékenységükért. A csoportosítást és az interjúalanyok megoszlását az 1. ábra mutatja be.

Passzív		Érintett		Aktív	
„teljesen” passzív	bürokrata	passzív érintett	aktív érintett	„mozgalmár”	„hivatásos”
8	5	2	6	7	11

1. ábra. Az interjúalanyok csoportosítása és megoszlása politikai aktivitás szerint (N = 39)

Mivel a jelen tanulmány fókuszában az apolitikusság, passzivitás kérdése áll, egyelőre az elemzést a passzív interjúalanyokra korlátozzuk. Az interjúkat még egyszer átolvasva olyan történeteket találtunk, amelyekben ezek a személyek, akik a hagyományos elméleti keretben értelmezve nem aktívak, ref-

lektálnak a társadalmi helyzetre, politikai kérdésekre, közügyekre, történelmi eseményekre. Ezeket az említéseket három csoportba soroltuk. Egyrészt ke-restük azokat a történeteket, amelyekben az interjúalany utal az élettörténete külső kontextusára: gazdasági, társadalmi, közéleti, jogi (szabályozási) problémákat vagy eseményeket említ, és hoz összefüggésbe a saját élettörténetének alakulásával, ezekhez kapcsolódó értékeket említ. A következő csoportba azokat a történeteket, említéseket soroltuk, amelyekben megjelenik a külső valóság, de csak annak az egyéni élettörténetre gyakorolt hatásain keresztül, magátörténetként meséli el az interjúalany, nem reflektál a társadalmi összefüggésekre. Az utolsó csoportba azokat az interjúrésztleteket válogattuk ki, ahol az interjúalany arról beszél, hogy ténylegesen tett vagy nem tett valamit a szűkebb vagy tágabb közösségéért, vagy beszélt, vitatkozott másokkal társadalmi, politikai, gazdasági kérdésekről, de nem a klasszikus politikai cselekvési forma szerint.

Az elemzés következő lépésében a passzív kategóriában maradó 13 interjúalany közéleti ügyekben való látszólagos reflektálatlanságának és a cselekvésben megmutatkozó látszólagos passzivitásának mozgatórugói, élettörténeti összefüggései alapján kerestünk mintázatokat.

Az első fontos megállapításunk, hogy bár ezek az interjúalanyok a klasszikus értelmezés szerint politikai értelemben nem aktívak, ez nem jelenti azt, hogy elbeszélésükben ne jelennének meg a közügyekre vonatkozó elemek, mert valamilyen mértékben minden interjúalanyunk behozott ilyen témákat az elbeszélésébe. Annak magyarázatára, hogy az argumentáció miért nem mélyül el, vagyis miért hiányzik egyes esetekben egy kimunkáltabb, tudatosan „politikai” nézetrendszer a magyar társadalom közös ügyeiről, illetve, hogy miért nem fordulnak át ezek a vélemények – egyes esetekben akár kiforrott meggyőződések – cselekvésbe, az alábbi összefüggéseket, lehetséges magyarázatokat találtuk.

Egy jellegzetes magyarázat az, hogy az interjúalany (1) „*más koordinátarendszerben*” értelmezi a sikertelenséget egyéni és ezáltal társadalmi értelemben is, mint a *mainstream*. Ennek több formája is lehet, így, bár ebben a mintában nem fordult elő, de a szubkultúrákhoz tartozás is valószínűleg ilyen narratív mintázatokat eredményezhet. A mintánkban lévő interjúk alapján ezt elsősorban a művészi értékrendhez kapcsoltuk, illetve ide soroltuk a gyermekeivel otthon lévő szülő élethelyzetét is. A következő magyarázó elv az (2) *egoizmus*. Voltak interjúalanyaink, akiknél a szolidaritás hiánya a fő magyarázata annak, hogy nem aktívak közéleti kérdésekben, különösen a cselekvés tekintetében. Ugyanakkor hozzá kell tennünk, hogy ez ebben a vizsgálatban nem volt olyan általános, domináns magyarázat, mint ahogy a szolidaritáshiányra általában hivatkozni szoktak (Takács, 2018), összesen három interjúalanyt soroltunk ebbe a kategóriába. Továbbá megjelent az interjúkban egy sajátos, (3) önkorlátozó hozzáállás is egyes alanyoknál: bár az interjúalany élettörténeté-

ben megjelennek releváns témák, de hiányzik a politikai-közéleti értelemben kimunkált reflexió, társadalomkritika és ezzel összefüggésbe hozható módon a cselekvés is elmarad. Ez leginkább, de nem kizárólag az iskolázottság, társadalmi státusz hiányával és a társadalmi nemmel hozható összefüggésbe a vizsgált interjúk alapján. Ennek az önkorlátozó attitűdnek egy sajátos változataként is tekinthetünk a (4) *bürokrata* identitás miatti sajátos passzivitásra. A látszólag passzív interjúalanyok csoportosítását a 2. *ábra* mutatja be.

nem mainstream értékrendű	egoista	önkorlátozó	bürokrata
3	3	2	5

2. *ábra.* A „passzív” interjúalanyok csoportosítása* és megoszlása (N = 13)

Több olyan alany is részt vett a kutatásban, akinek az a munkája, hogy részt vesz a közügyek alakításában, mégsem beszél a politikai, közéleti kérdésekről, történelmi összefüggésekről, közösségi ügyekről.

INTERJÚELEMZÉS

A narratív életútinterjú módszeréről szóló részben már említettük, hogy ezeket a történeteket általában önmagukban, vagy esetleg párokban elemzik (Fernezeyi et al., 2006). Bár a kutatás feltáró jellegéhez és a téma komplexitásához hosszabb távon több interjú, akár egymással összefüggésben való elemzése lenne adekvát, ebben a tanulmányban a terjedelmi korlátok miatt egy, a „nem mainstream értékrendű” csoportba sorolt interjúalanyunk élettörténetén keresztül mutatjuk be, hogyan jelennek meg ezek a magyarázó elvek egy olyan narratívában, amelyben a közügyekkel kapcsolatos reflexiók nem fordulnak át közösségi, politikai cselekvésbe. Az elemzésben az adatokat (neveket, helyszíneket, dátumokat) anonimizáltuk a módszer előírásainak megfelelően, olyan mértékben, hogy az interjúalanyunk egy harmadik személy számára ne legyen felismerhető.

János története

Megélt élet

János élettörténeti elbeszélését nem saját, hanem családja történetével kezdi. Ez az élettörténeti kezdés atipikusnak mondható. Apai ágon a család részben

* További kutatások témája lehet a klasszikus politikai cselekvéstől való visszahúzódás mozgatórugóinak átfogó vizsgálata, akár kvantitatív módszerekkel, amelyet a *Demokratikus viselkedés és joghoz való viszony család-történeti háttérben* című, folyamatban lévő kutatásban tervezünk lefolytatni (NKFIH, K 143092).

cseh, részben felvidéki gyökerekkel rendelkezik. Apai nagyanyja egy cseh nemes és a házvezetónője házasságon kívül született gyermeke volt, aki valamikor Budapestre költözött és elvégezte a jogi kart. Apai nagyapja pedig a Felvidékről származott, fiatalon került Budapestre, a szocialista rendszerben volt magas pozíciójú funkcionárius, míg koncepciós vádak miatt el nem vesztette ezt a pozícióját valamikor a hatvanas években. Anyai nagyapja János születése előtt meghalt. Anyai ágon, nagyapja értelmiségi vidéki – Borsod megyei – családból származott, nagyanyja pedig ugyanebben a megyében egy szegény család sokadik gyermekeként nevelkedett. Az anyai nagyszülők, mindketten Budapestre jönnek tanulni, itt ismerkednek meg, a nagymama közgazdaságtant végez. A család különböző ágainak részletes ismertetése vajon hat-e közvetlen módon saját élettörténetére? Alakítja-e a családi emlékezet és traumák az ő hozzáállását a politikához, történelemhez? Ha igen, akkor az hogyan, mi módon fog érvényesülni?

Apja és anyja is körülbelül a hatvanas években születhettek. Kettőjük házasságából születik János bátyja, László 1988-ban, majd János 1990-ben, Budapesten.

A család a város egy gazdagabb részén lakik, itt jár János bölcsődébe és óvodába, és itt végzi mind az általános, mind a középiskolát. Gyermekkorában ADHD-t és beszédzavart diagnosztizáltak nála, valamint alvászavarokkal is küzdött.

2002-ben szülei elválnak, anyjának nemsokára új párja, élettársa lesz, akivel 2010-ig él együtt. Az apja alkoholista. Apja cége a devizaválság idején, 2008 körül tönkremegy. Mivel apja cége tönkremegy, elválnak és alkohol problémákkal küzd, így adódik a feltételezés, hogy esetleg elveszti egzisztenciáját, esetleg tovább súlyosbodik az alkoholizmusa. Vajon hogyan reagál erre János, megértéssel, közömbösséggel esetleg elutasítással? 2008 és 2012 között négy haláleset is történik a családban, így többek között, apai nagyapja 2008-ban, apja 2012-ben hal meg. Traumatikus hatással volt-e ez a sok halál, különösen az apja halála Jánosra, vagy fel tudta dolgozni? János egyetemet végez egy a budapesti agglomerációban található egyetemen, kereskedelem és marketing diplomája lesz, az interjú időpontjában egy multinál dolgozik, 25 éves.

János élettörténetében egy budapesti középosztálybeli család képe rajzolódik ki. Ebben a családi gyökerek, az előző rendszerekhez való viszony (Horthy-korszak, Kádár-korszak) meghatározónak tűnik. Ezekben az időszakokban a család sorsa összefonódott a nagypolitikával, egyik vagy másik ága megszenvedte, vagy épphogy előnyét élvezte az előző rendszereknek. Az pedig, hogy mindkét nagymama egyetemet végez, nem mondható átlagosnak az ötvenes években. Bár János, a többi interjúalanyunkhoz képest fiatal az interjú időpontjában, saját élettörténetéről és családjáról is sok adatot, történetet megtudunk. A családtörténet erős megjelenése valószínűsíthetően kiemelt jelen-

tőségű, így felmerül a kérdés, hogy hogyan hat mindez – hat-e egyáltalán – János politikafelfogására és közügyekhez való viszonyára?

Elbeszélt élet

János, talán atipikus módon, a családtörténet ismertetésével kezdi az élettörténete elbeszélését. Egyértelműnek tűnik, hogy a család történetét meghatározó jelentőségűnek tartja magára nézve is, a család egyes tagjai jelentős hatással voltak életére, akár annak ellenére is, hogy nem minden nagyszülőt ismert személyesen.

az volt mert mondjuk már meghaltak azok akiknél ez probléma volt ---hogy öö túl erős: --- személyiségek --- vannak így családon belül és --- ez így kurvára ütközik* ((nevetve)) igazából ----- öö ----- mindkét család ----- mindkét családfelem ugye ez az apai és anyai --- fél* az öö --- az így* viszonylag szegény sorból jött vagy nem tudom* hogy mondjam* tehát ezt értem úgy hogy ilyen dédszülő: meg nagyszülő szinten ----- és öö* és hát mindket- mindkét oldalon így így eléggé* eléggé fel ---- fellépkedtek a ranglétrán

(Az interjú leiratokban az elmondottakat központozás nélkül írjuk le, és a gépelési jelekkel igyekszünk visszaadni az élő beszéd sajátosságait, az elemzés követelményeinek megfelelően, a jelek értelmezéséhez ld. a Függelék.)

Két olyan elem már megjelenik az interjú elbeszélés elején, ami vissza-visszatér az egész családtörténetben. Az egyik az erős személyiségek hangsúlyozása, a másik a történelmi, politikai rendszerekhez történő viszonyulása a mobilitáson keresztül.

A nagyszülői élettörténetei akár lenyomatai is lehetnének az elmúlt száz év magyar történelmének. Apai ágon feltételezhetően Trianonnak volt erős hatása a családtörténetre, hiszen anyai nagyapja felvidéki származású, Trianon után költözött át a kis Magyarország területére. Ezen az ágon nagyanyja és nagyapja felfelé volt mobil a kialakuló szocialista rendszerben. Nagyanyja, aki egy cseh gróf és a „házvezetőnő” házasságon kívüli gyermeke volt, jogi egyetemmel végzett körülbelül az ötvenes években, nagyapja pedig magas tisztséget tölthet be a pártban, valamint mindkét nagyszülő politikai értékrend tekintetében elkötelezett volt a szocializmus mellett, János elmondása alapján.

Nagyszülei politikai elköteleződése kulcsfontosságúnak tűnik. Jánost nem véletlenül soroltuk a passzív interjúalanyok közé, ő maga az elbeszélése alapján semmilyen klasszikusan politikainak, vagy közéletinek mondható cselekvésben nem vesz részt. Az egyetlen interjúrészlet, ahol ez halványan, de említésre kerül, az itt a nagyszülők politikai- párt történetével kapcsolódik össze.

a nagyapám ----- ő* ő jött a Felvidékről* és: és* igen* hát feltanulta magát tulajdonképpen ide az országba és: Budapestre --- és: öö --- hát mit most nem rejtem véka

alá ő politikus volt igazából ----- az [magas tisztséget töltött be a pártban] ----
 és: ---- hát nyilván ----- aaa* ebbe az egész sztoriba a nagyanyám is: ---- így részt
 vett mármint hogy ---- szakmailag ---- de: azt hozzá kell tennem ----- ugye meg-
 oszlanak a vélemények meg aaa* aaa* aaa ---- a politikai hovatartozások* de annak
 ellenére mondjuk* nekem* van egy kialakult értékrendem a politikáról ami mondjuk
 ----- végülis szembe megy aaa* a nagy családi értékrenddel meg mondjuk bár-
 milyennel* mert* saját vonalat erősíték ---- **de** annak ellenére hogy ööö* mondjuk*
 tehát hogy ráhúzhatnák hogy jaj hogy kommunista meg minden ---- én még rosszat
 nem hallottam a nagyapámról szóval hogy mindenki szerette és* ő volt az az ember
 aki: aki: ---- aki ezt tényleg azért csinálta mert hitt benne

János hangsúlyozza, hogy ez nem, vagy nem pusztán egy érdekalapú elköte-
 leződés volt, hanem hangsúlyosan értéken alapuló: a nagyszülők hittek az elő-
 ző rendszer ideológiájának helyességében. Ide kapcsolódik be az ő politikai
 elköteleződése is. Viszont ez a részlet homályos, nem oszt meg konkrétumo-
 kat, talán nem is konkrét vagy klasszikus politikafilozófiai irányt képvisel Já-
 nos, hanem ahogy ő fogalmaz „*saját vonalat*”. Ezután a politika, akár explicit
 politikai elmélkedés, akár közügyekkel kapcsolatos cselekvés, nem jelenik meg
 János elbeszélésében. Végül János nagyapja politikai-közéleti cselekedeteit és
 személyiségét összekapcsolja, és magyarázatot ad rá. Talán szintetizálni akar-
 ja magában nagyapja szeretetteljes képét az elnyomó rendszerrel.

A család ugyan felfelé mobil, de ezt megtöri a nagyapja ellen induló kon-
 cepciós eljárás, amit nagyon hangsúlyosan mesél el János.

hogy például nagyapámat azt* nyilván* hát a párton belül ki-: kigecizték ---- egy
 idő után* egy bizonyos ember ----- ((sóhajtva)) és ööö ----- igen hát* valószínűleg*
 nem tudom hogy ráment-e lelkileg de* szívügyileg biztosan ----- ((nevetve)) nem
 hiába volt* mondjuk nem tudom hány szívrohama ---- ami aztán el is vitte az egyik
 ---- ööö ----- ((szomorkodva)) hát ööö --- i- ilyen történetek hogy a nagyanyám: 28
 évesen* ööö* egy éjszaka öszült teljesen fehérre mert így* rájuk tört a* a izé* ((ne-
 vetve)) titkosrendőrség* meg* meg ilyesmik ---- nyilván ilyen koncepciós dolgokat
 csak (ööö aaa) tehát hogy arra akarok kilyukadni hogy párton belül is ugye -----
 - ööö* bármit ---- valószínűleg meg- megtettek

Feltételezhetjük, hogy ez a történet a családban meghatározó, nagyszüleinek
 pedig traumatikus volt. János a koncepciós per elindulását, a titkosrendőrség
 fellépését ismét összekapcsolja a konkrét személyekre, nagyapjára és nagy-
 anyjára gyakorolt hatásokkal. Nagyapjának szívproblémák alakulnak ki, fel-
 tételezhetően János úgy véli, hogy a traumával járó stressz következtében,
 nagyanyja egy éjszaka alatt, fiatalon megöszül. A narratívát végül azzal a ta-
 nulsággal zárja, hogy a párton belül bármit megtehettek, és meg is tettek.
 Nagyanyja keménységét, nehéz természetét is innen eredezteti, akiről így be-

szél „[gyerekeit] kicsinálta a nagymutter teljesen* tehát őt őt keményen terrorizálta és cselédnek tartotta”. Ez pedig hatással van a gyerekre, János apjára is, akit egy kreatív, alkotó és szeretetteljes, de gyenge embernek ír le, aki élete végére alkoholista lett, az interjú időpontjában már nem él.

Anyai ágon a Horthy-korszakban, a nagyanyja családja szegény, de stabil körülmények között él. Ahogy János fogalmaz „nem: voltak gazdagok:* tehát tételleg* szegények voltak* de de* de megtermelték: maguknak amit* amit ööö amit kellett”. Nagyapja pedig művész-értelmiségi-kisnemesi családból származik. A nagyszülők Budapesten találkoznak. Nagyanyja meghatározónak tűnik az életében, így mesél róla: „nagyon=nagyon erős és boldog [...] elég szenzitív kapcsolata van önmagával és a természettel* értsd ezt úgy hogy --- hogy --- ----- tudod aaa* önmagad irányítása és aaa ezáltal a dolgok irányítása”.

Ismét elemzi családja egyes személyiségeit, próbál – talán – következtetéseket levonni ebből. Anyai nagymamája is egyetemet végez, közgazdász lesz, azaz ő is egy magasabb egzisztenciális biztonságba kerül családjához képest. Ezután anyai nagyapja kerül szóba, akit ismert, pár évvel az interjú készülte előtt halt meg, „szóval és és elég elég* hát ezt a keménységet azt arra mondom hogy ööö* hogy ő pontosan tudta hogy kicsoda honnan jött mit akar és hogy ezért ööö mit kell csinálnia* és* és ööö nem engedett nagyon ööö beleszólást a döntéseibe.” Közvetlenül a személyiség bemutatása után ismét a nagyszülők politikai kapcsolatára terelődik a szó, majd említés szintjén az övére.

a nagyfater=ő is felkerült ---- őszintén* ööö vannak ilyen foltok aaa a családommal kapcsolatban hogy így mit is csináltak ---- ööö* a nagyfaterom az* ő azt csinálta=mármint így karrierben hogy ööö* ő mindig meglátta a lehetőséget hogy milyen: ---- dologból lehet épp pénz csinálni és és ((nevetve)) és így az=ő önekik az anyai oldalnak ez a politika ---- nem tehát őket is ----- számtalanszor tudod ööö próbálták hívni: így: hogy legyenek párttagok vagy bármi ilyesmi: de de* de nem szóval* szóval nem --- ((nevetve)) ők így ezt nem* soha* tehát ők=ők mindig megmaradtak nekik mindig aaa ---- aaa a család volt a legfontosabb: ----((sóhajtva)) meg hogy úgy mondjam ez a pártatlanság tudod de ez most nem politikai párt hanem* hanem úgy az életben is ---- hogy így ööö --- tétel a saját utamon és és* mindegy

Az elbeszélés ritmusa-logikája hasonló, mint a másik családi ágánál. Elmeséli a család politikai hovatartozását, amit összekapcsol a személyiséggel, vagy a személyiségre tett hatással és végül utal arra, hogy neki egy sajátos politikai álláspontja van. Érdekes és jellemző elbeszélésére, hogy a családja egyes tagjait tiszta típusként jellemzi, egy-egy vonásuk, tulajdonságuk alapján, melyben nem csak az egyéniség jelenik meg, hanem a történelem lenyomata is. A család ezen ága nem vesz részt a nagypolitikában, de tudjuk, hogy az ötvenes évek Magyarországn nem belépni a pártba önmagában egy erős politikai állásfoglalás volt. Ennek ellenére diplomáciai vonalon két kiküldetésben is vol-

tak a volt szocialista blokkon belül. Ezt nem fejt ki ennél bővebben, de az a következő interjúrészlet alapján egyértelmű, hogy ő is tisztában van azzal, milyen privilegizált helyzetben volt a családja. János ezzel zárja a család történetének ismertetését:

hát nyilván* mindkét család olyan körökben mozgott meg olyan dolgokat látott* meg úgy élt egy olyan korban --- ahogy ööö ahogy (így) az átlagemberek nem* tehát ööö --- épp ezért ööö számunkra: családirag ez a kor ez nem ----- nem egy negatív --- --- ööö dolog ---- természetesen ----- tisztába:* van az ember azzal hogy ööö* 8 milliárd embernek vagy 9-nek meg igen* ((nevetés))

Olyan mintha nem tudná, hogyan is viszonyuljon család történetéhez, ami mélyen foglalkoztatja. A család egyes tagjainak személyiségeit mélyen elemzi és összefüggésbe hozza a politikai, történeti cselekvésekkel, valamint az egyes családtagok politikai aktivitásával. A főnarratívájának jelentős részét ez teszi ki, így feltételezhetjük, hogy ez fontos kiindulási alapja lesz közügyekhez való viszonyának.

Miután viszont János rátér saját életének elbeszélésére, két tényező lesz hangsúlyos. Az első egy hiány: szinte egyáltalán nem reflektál a társadalmi-gazdasági valóságra. Bár természetesen a narratív életútinterjúnak köszönhetően megjelenik ez is mint kontextus. De csak ritkán hozza explicite összefüggésbe a társadalmi-politikai környezetet és saját életét, ami kimondottan érdekes annak fényében, hogy a családtörténetnél mennyire értő, elemző módon kapcsolja össze a kettőt. Mire utalhat ez a hiány? Talán János arra a következtetésre jut, hogy jobb távol maradni a politikától, vagy saját életén egyszerűen csak nem gondolkodott el ilyen szempontból. János nem beszél arról, hogy menne-e szavazni, nem jön elő, hogy írt volna alá petíciót, részt vett volna-e tüntetésen vagy bármilyen más módon politikai tevékenységben.

Ugyanakkor az elemzés során az is kiderül, hogy foglalkoztatja a társadalmi igazságosság, csak talán az általában várt cselekvéshez vagy elbeszéléshez képest ezt másképp fogja meg. Életfilozófiáját így foglalja össze:

kurvára* úgy élem az életem hogy ööö* hogy a* ne haragudj hogy így (elizéltük): szóval hogy ööö ---- az emberi szabadság* a=a döntés szabadsága: aaa ----- (a) gondolataink szabadsága ----- aaa ---- hmm ---- az előítéletek --- és megbélyeg- =a megbélyegzés:* **a megbélyegzés az egyik legundorítóbb: mérég a világon** ----- ---- szóval* nekem mondhat bárki=bárki ööö bármilyen: embercsoportról* bármit:* amíg nem találkoztam velük és nem: éltem meg velük dolgokat addig: ---- kizárt hogy az alapján megítéljem amit ----- nekem valami faszfej elmond --- és erre kiált- = (erre) konkrétan dühös tu-=tudok lenni erre

Miután saját életéről kezd beszélni, az előítéletmentesség, a szolidaritás vállalása az esetekkel egy vissza-visszatérő narratív elem lesz, ami a saját életének egészét meghatározza. Az interjúrészlet indulatos, a szóhasználata erős, olyan mintha személyes viszonyulása, érintettsége is lenne ehhez, ami igaz is, az ADHD-ja miatt ő maga is megélte azt, milyen a kiközösítés, megbélyegzés. Ez a személyesség, valamint a személyesség összekapcsolása a társadalmi kontextussal visszatérően megjelenik az interjú elbeszélésben.

hogyan ----- **az a baj hogy ---- az állami: oktatás*** bár nem vagyok egy jogász* vagy ((nevetve)) nem vagyok szociológus de ---- tehát ööö* nem vagyok pedagógus ---- - kizárólag az érzelmeim alapján beszélek --- úgy érzem >személy szerint> hogy az=az állami oktatás az=az ööö* gimnáziumi szinten és általános iskolai szinten* ööö* az így a kőkor tehát hogy így* olyan mintha elhallgatnának valamit a gyerekek elől --- elhallgatnák azt hogy=hogy=hogy ----- hogy felelősségük van hogy* hogy egyszer majd nekik kell dönteni valamiben ----- mint hogyha egy=egy **cukormázban** nevelnék őket --- egy=egy olyan=egy olyan helyen ahol=ahol neked nincs felelősséged ---- ez egy víz és ennyi* (...) de hogy kerül bele ez a víz=meg* tehát* és **ezzel** kurva nagy károkat csinálnak

A személyesség, az egyéni felelősség meghatározó jelentőségű, de mintha mindezt úgy szemlélné János, hogy az egyénekre vonatkoztatja, akik felépítik a rendszert, amiben élünk. Tehát a felelősségünk abban áll, hogy mi figyelünk az igazságtalanságra, legyünk jól, erre neveljük a gyerekeinket és akkor lesz ebből egy jól működő társadalom. Saját életét is ezen a szemüvegen keresztül meséli el. Ami talán első olvasatra tisztán személyesnek tűnik, az az egész interjú elemzése alapján, valójában egy tágabb, bizonyos értelemben politikai érték saját magára vetítve. Így meséli el azt, hogy milyen ADHD-val élnie, vagy hogyan élte meg az általános iskola végi kiközösítést, apja alkoholizmusát és halálát.

János életében így közügyek, vagy a politikai cselekvés, a klasszikus értelmezésben valóban nem tetten érhető, de nem mondhatjuk, hogy nincs jelen egyáltalán. János következtetéseket von le a család életéből, de nem távolítja el magát a politikától és nem hagyja hidegen a társadalom helyzete, hanem egy egyéni és személyes perspektívából szemléli ezt. Egyrészt a családi történelem és trauma saját magára irányítja a figyelmét, de önmaga szemlélése annak is köszönhető, hogy felismeri ennek fontosságát, akár társadalmi fontosságát is. Másrészt kimondottan szolidáris, ha nem is cselekvő, a különböző elnyomott, megbélyegzett csoportokkal szemben, és ezt fókuszáltan képviseli is saját életére nézve.

ÖSSZEGZÉS

A tanulmányban bemutatott empirikus elemzés legfontosabb következtetése, hogy a látszólag, hagyományos értelemben politikailag passzív interjúalanyoknál is megjelennek a közéleti kérdésekre vonatkozó reflexiók, nem tekinthetők apolitikusnak. Az interjúalanyok elbeszélései alapján a klasszikus politikai aktivitási formáktól való visszahúzódás mögötti egyéni okok alapján az alábbi csoportokba soroltuk őket: (1) sajátos, a mainstreamtől eltérő értékrendű, (2) egoista, (3) önkorlátozó, (4) bürokrata. A tanulmányban egy olyan interjút elemzünk, amelyben az első magyarázat a domináns. A következtetésünk az, hogy az interjúalany számára fontosak a politikai kérdések, és a saját életvitelével kapcsolatos, személyes döntéseiket bizonyos értelemben társadalmi jelentőségűnek látja, vagyis úgy éli meg, hogy ezeken keresztül a közügyekre gyakorol befolyást.

János interjújában talán három olyan vonás jelenik a közügyek, civil társadalomba való bevonódás tekintetében, amely több eredetileg passzív interjút összeköt. János nem vesz részt klasszikus értelemben a közügyek alakításában (1), se tüntetésen, se petíció-aláírásban, az sem derül ki, hogy szokott-e szavazni. Nem jelenik meg valamiféle kollektivitás, közösség. Viszont (2) reflektál egy tágabb társadalmi kontextusra és saját megközelítésében, de be is vonódik. János családja történelmi tapasztalatából mintha azt szűrné le, hogy a társadalom számára is a legfontosabb az, hogy az egyén harmóniában legyen önmagával. És végül (3), visszatérően hangsúlyozza a benne élő szolidaritás érzetét, és cselekszik is a saját privát terén belül.

Ezek alapján lehet, hogy kollektív érdekérvényesítésben klasszikus értelemben nem cselekvő, de nem is érdektelen, apolitikus vagy passzív. Elbeszélésében dominál a saját-személyes megközelítés és a "saját-cselekvés", ami bizonyos értelemben következménye annak a valóságnak, amiben él, de nem távolodik el a társadalomból, hanem személyesként éli meg és alkalmazza a tágabb kontextusból nyert tanulságot.

János politikai cselekvése és értelemzése hasonlóan jelenik meg a többi, eredendően passzívnak sorolt interjúalanyunk elbeszéléseiben. A személyes és politikai szféra nem válik szét, a politikai a legszemélyesebb szférában is ott van, ahogy az erre reflektáló cselekvés is. Amikor a magyar politikai cselekvési mintázatról vagy civil aktivitásról, társadalmi nyilvánosságról gondolkozunk, talán nem szabad megállni konkrét cselekvési-tiltakozási-ellenállási formák keresésénél. Mind a történelmi múlt és tapasztalat, mind a jelen politikai rendszer feltételezhetően más cselekvési stratégia felé tolja az egyént, ami nem nyílt és nem kollektív, de az egyén életében teljesen racionális.

FÜGGELÉK: GÉPELÉSI JELEK

Jel	Tartalma
*	rövid szünet
(10)	szünet hossza mp-ben,
-	9 másodpercnél rövidebb szünet esetén fél másodpercenként 1 db
((nevetve)) ((szomorkodva))	a szalagról hallható metakommunikatív jelzés / a kommentált szövegrész kezdeténél kell jelölni amire pl. ((nevetve)) vonatkozik
szó	hangsúlyosan, hangosan mondott szöveg kiemelése
szó:	elhúzva ejtett szó esetén a szó után „:”
szó-	félbeszakadó szöveg
>szó<	halkan ejtett szó
(...)	a leírásból valami kimarad, mert nem érthető, kb. a szöveghosszal arányos terjedelemben
(szó)	bizonytalanul érthető szöveg jelölése
szó=szó	a szokásosnál gyorsabb összekapcsolás

JEGYZETEK

- 1 Jelen tanulmány a *Demokratikus viselkedés és joghoz való viszony családörténeti háttérben* c. OTKA kutatáshoz kapcsolódóan született, kutatás vezető: Vajda Júlia K-143092 (NKFIH)
- 2 Jogi érvek hétköznapi használata, Kutatásvezető: Fleck Zoltán K-109439 (NKFIH)
- 3 Karl Marx például, úgy gondolta, ez valójában nem igaz, hiszen a társadalom struktúráját a gazdasági viszonyok alakítják, melyben a tőkéhez való hozzáférés mentén egyenlőtlen viszonyok alakulnak ki. Később ezt a gondolatot Antonio Gramsci viszi tovább a hegemonia fogalmának bevezetésével, miszerint a kultúrán keresztül normalizálódnak egyenlőtlenségek. lsd. MARX, Karl: "A tőke (részlet)" in. FELKAI GÁBOR – NÉMEDI DÉNES – SOMLAI PÉTER (szerk.): *Szociológiai irányzatok a XX. század elejéig*. (Budapest: Ú-M-K. 2000) 170-174. és GRAMSCI, Antonio: *Selection of Prison Notebooks*. (New York: International Publishers 1971)
- 4 A másik elválasztási alap a magánszféra, mely másik oldalról jelöli ki a civil társadalom alapjait (Habermas 1971, Arendt 1958), ugyanakkor ennek kritikája is megjelenik. (lsd. Fraser 1992)
- 5 További kritikai megközelítések pl: Hannah Arendt, Andrew Arato, Jean Cohen, Niklas Luhman megközelítésben is megtalálhatóak.
- 6 Unger Anna a hivatkozott tanulmányában arról is ír, hogy ez a tipológia sem alkalmazható minden kétséget kizárólag, a mi tanulmányunk szempontjából azonban pusztán a rendszer hatalmi logikájának érzékeltetése miatt fontos.
- 7 Hasonló következtésre jut Szabó Andrea és Oross Dániel egy 2016-os tanulmányukban.

- Bibó István (1948): *Eltorzult magyar alkat, zsákutács magyar történelem*. <https://mek.oszk.hu/02000/02043/html/350.html>
- Coffé, Hilde–Michels, Ank (2014): Education and support for representative, direct and stealth democracy. *Electoral Studies*. No. 35, 1–11. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2014.03.006>
- Cohen, Jean L.–Arato, Andrew (1992): The discontents of civil society. In: Jean L. Cohen–Andrew Arato (eds.): *Civil Society and Political Theory*. Cambridge, MIT Press, 177–344.
- Dalton, Russel J. (2013): *Citizen Politics: Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies*. Sixth Edition. Los Angeles, Sage–CQ Press.
- Dalton, Russel J. (2022): Citizen Attitudes and Political Behavior. *Comparative Political Studies*, Vol. 33, No. 6–7. <https://doi.org/10.1177/001041400003300609>
- Dabis Erzsébet (2015): *Elemző tanulmány – az új Munka Törvénykönyvének hatásvizsgálata*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem – Független szakszervezetek demokratikus ligája.
- Éber Márk Áron (2022): *A csepp. A félperifériás magyar társadalom osztályszerkezete*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- Fernezelyi Bori–Vajda, Júlia–Vályi, Réka (2006): Felmentés vagy figyelmeztetés? Két SM-es eset. Életrajzi narratívák elemzése. *JEL-KÉP: Kommunikáció közvélemény média*, 55–73.
- Fleck Zoltán–Kiss Valéria–Tóth Fruzsina–Neumann László–Kenéz Anikó–Bajnok Dávid (2017): *A jogtudat narratív elemzése*. Budapest, Eötvös.
- Foucault, Michel (2000): A kormányozhatóság. In: Romhányi–Török Gábor (ed.): *Fantasztikus könyvtár: Válogatott tanulmányok előadások és interjúk*. Budapest, Pallas Stúdió–Attraktor Kft. 106–123.
- Fraser, Nancy (1992): *Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy*. In: Craig J Calhoun (ed.): *Habermas And The Public Sphere*. Cambridge, MIT Press, 109–143.
- Gerő Márton (2013): El kéne foglalni valamit... Az Occupy Wall Street és a hallgatói mozgalom. In: Jon van Til–Kraszter Péter (eds.): *Tarka ellenállás. Kézikönyv rebelliseknek és békéseknek. Tanulmányok*. Budapest, Napvilág, 306–351.
- Gerő Márton (2021): Civil társadalom és emberi jogok. *Fundamentum*, No. 4, 5–22.
- Gramsci, Antonio (1971): *Selection of Prison Notebooks*. New York, International Publishers.
- Habermas, Jürgen (1971): *Társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Budapest, Gondolat.
- Marx, Karl (2000): A tőke (részlet). In: Felkai Gábor–Némedi Dénes–Somlai Péter (eds.): *Szociológiai irányzatok a XX. század elejéig*. Budapest, Ú-M-K., 170–174.
- McAdam, Doug (1996): Conceptual origins, current problem, future directions. In: Doug McAdam–John D. McCarthy–Mayer N. Zald (eds.): *Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framings*. Cambridge, Cambridge University Press, 23–40. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511803987.003>
- Memmi, Dominique (2003): Governing through Speech: The New State Administration of Bodies. *Social Research*, Vol. 70, No. 2, 645–658. <https://doi.org/10.1353/sor.2003.0039>
- Michnik, Adam (1976): The New Evolutionism. In: Michnik, Adam: *Letters From Prison*. Berkeley, University of California Press, 135–148.

- Mikecz Dániel (2021): *Semmit rólunk nélkülünk*. Budapest, Napvilág.
- Mikecz Dániel–Szabó Andrea (2019): Politikai mozgalmak. In: Sebők Miklós–Böcskei Balázs (eds.): *Itt van Amerika. Az amerikai politika hatása Magyarországon*. Budapest, Athenaeum, 268–286.
- Neumann László (2017): Munkahelyi jogtudat és munkamagatartások. In: Fleck Zoltán–Kiss Valéria–Tóth Fruzsina–Neumann László–Kenéz Anikó–Bajnok Dávid (eds.): *A jogtudat narratív elemzése*. Budapest, Eötvös, 219–261.
- Róbert Péter–Susánszky Pál (2022): A munkaerőpiaci és a politikai részvétel összefüggései nemzetközi összehasonlításban. In: Kolosi Tamás–Szelényi Iván–Tóth István György (eds.): *Társadalmi Riport 2022*. Budapest, TÁRKI, 415–430. <https://doi.org/10.61501/trip.2022.21>
- Rucht, Dieter (1996): National context and movement structures. In: Doug McAdam–John D. McCarthy–Mayer N. Zald (eds.): *Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framings*. Cambridge, Cambridge University Press, 185–204. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511803987.010>
- Scott, James C. (1985): *The Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*. New Haven, Yale University Press.
- Scott, James C. (1990): *Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts*. New Haven, Yale University Press.
- Scott, James C. (1996): Az ellenállás hétköznapi formái. *Replika* Vol. 1996, No. 23–24, 109–139.
- Sik Domonkos (2015): Nyilvánosság a rétegzett modernítésben *Replika*, Vol. 95, No. 6, 113–130.
- Swidler, Ann (1986): Culture in Action: Symbols and Strategies *American Sociological Review*. Vol. 51, No. 2, 273–286. <https://doi.org/10.2307/2095521>
- Szabó Andrea–Oross, Dániel (2016): A politikai rendszerintegrációt befolyásoló tényezők. *Politikatudományi Szemle*, Vol. 25, No. 3, 59–84.
- Szűcs Jenő (1981): Vázlat Európa három történeti régiójáról. *Történelmi Szemle*, Vol. 1981, No. 3, 313–359.
- Takács, Erzsébet (2018): Szolidaritás a (fizetett) munka változó világában. In: Takács Erzsébet (ed): *A szolidaritás alakváltozatai. Az együttműködés lehetőségei és gátjai Magyarországon*. Budapest, Napvilág, 77–129.
- Tóth Fruzsina Rozina (2017): Történelmi kontextus és jogtudat. In: Fleck Zoltán–Kiss Valéria–Tóth Fruzsina–Neumann László–Kenéz Anikó–Bajnok Dávid (eds.): *A jogtudat narratív elemzése*. Budapest, Eötvös, 139–176.
- Unger Anna (2022): A hibrid rezsim fogságában: Rendszertipológia, választások és a demokratizáció esélyei. *Fundamentum*, 26/1-2. 23–35.
- van Bezouw, Maarten J.–Závecz, Gergő–Penna, Camila–Rijken, A. J.–Klandermans, P. G.–Ulug O. M. (2019): Social Psychological Explanations of Political Inaction: Citizens’ Perspectives in Brazil, Hungary, and the Netherlands. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, Vol. 19, No. 1, 381–406. <https://doi.org/10.1111/asap.12189>
- Vajda Júlia (2006): A terápiás hatás mint melléktermék. *Thalassa*, Vol. 2006, No. 1, 123–136.
- Vajda, Júlia–Kovács, Éva (2002): Élettörténet-kutatás a szociológiában. Identitás és narratíva. In: Felkai Gábor–Molnár Attila Károly–Pál Eszter (szerk.): *Forrásvidékek. Tanulmányok Némedi Dénes 60. születésnapjára*. Budapest, Új Mandátum, 352–366.

VÁROS A PLATFORMON*

A jászberényi lokális közösségimédia-alapú nyilvánosság etnográfiai vizsgálata

Burai Krisztina

(HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont, Politikatudományi Intézet,
ELTE ÁJK Politikatudományi Doktori Iskola)

Solti Ábel Attila

(ELTE, Társadalomtudományi Kar)

Bene Márton

(HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont,
Politikatudományi Intézet, ELTE ÁJK)

*A tanulmány beérkezett: 2023. augusztus 28., opponálás: 2023. szeptember 11. – 2023. október 12.,
véglegesítve: 2023. november 27.*

ÖSSZEFOGLALÓ

A közösségimédia-platformok nemcsak az országos, hanem a helyi közösségek szerveződéseinben is fontos szerepet játszhatnak, és a helyi nyilvánosság fontos felületévé válhatnak, azonban az elmúlt évtized kutatásaiban a lokális hatásokra kevesebb figyelem irányult. A nemzeti szintre vonatkozó megállapítások nehezen általánosíthatóak a specifikusabb helyi nyilvánosságra, kutatásunkban ezért etnográfiai módszerekkel, online megfigyelés és a kulcsszereplőkkel készített interjúk segítségével tárjuk fel annak sajátosságait. A kutatás a 2023-as jászberényi időközi önkormányzati választási kampányt vizsgálja, ugyanis feltételeztük, hogy kampányidőszakban intenzívebb a lokális aktivitás a közösségi médiában, míg a választás időközi jellege lehetővé tette, hogy a helyi kampányt az országos szintű választási kampányoktól elkülönítve vizsgáljuk. Eredményeink azt mutatják, hogy a helyi nyilvánosság legfontosabb közösségimédia-platformja a Facebook, ahol a helyi politikai elit és az állampolgárok is részt vesznek a helyi történések megvitatásában. Az itt kialakult helyi nyilvánosság a legfontosabb szereplőket tekintve erősen centralizált, politikai szimpátia alapján viszont erősen megosztott, ugyanakkor magas fokú integrációt is mutat a politikai oldalak rendszeres interakciói miatt. A platform lehetővé teszi a politikai elitek és az állampolgárok közti interakciót, ugyanakkor a megtevesztésnek is teret enged. Az itt zajló beszélgetések nagyfokú személyességet és az offline szférával való összemosódást mutatnak és erőteljes negatívítás is jellemzi ezt a nyilvánosságot.

Kulcsszavak: közösségi média ■ helyi nyilvánosság ■ helyi politika ■ kampány ■ etnográfia

A nyilvánosság a közösség integrációjának fontos tényezője (Szabó, 2014), a lokális nyilvánosságok a modern politikai kommunikációs környezetben azonban jelentősen beszűkültek. Az egy helyen élő emberek közötti személyes kapcsolatok ritkulnak (Putnam, 2001) és a lokális terek is egyre inkább kiüresednek (Sennett, 1998). A médiafogyasztást elsősorban a nagy nemzeti szintű csatornák dominálják (Martin–McCrain, 2019), de a médiabevételek csökkenésével sok helyen egyébként is gondot jelent a minőségi lokális fókuszú médiatermékek fenntartása, ami helyi szintű „hírsivatagokat” eredményez (Wahl-Jorgensen, 2019). Erős helyi nyilvánosság hiányában a lokális identitások fenntartása, a helyi közösség integrációja és kohéziója, illetve a politikai elit elszámoltathatósága is problémássá válik (Baines, 2012; Wahl-Jorgensen, 2019). Ez azzal a veszéllyel jár, hogy a lokális tér társadalmi szempontból kiüresedik, Lefebvre (1992) nyomán csak „helyként” (place) azaz élettérként, nem pedig közösségi „térként” (space) funkcionál. A lokális közösség talán a legközvetlenebb, a mindennapi élethez legközelebb álló „elképzelt közösség” (Anderson, 2016), ennek kiüresedésével a személyes identitások csak „absztraktabb”, a személyes tapasztalattól távolabb álló közösségekhez kapcsolódhatnak.

Napjainkra már közhelyszerű megállapítás, hogy a közösségi oldalak jelentősen hozzájárulnak az emberek közötti térbeli távolságok áthidalásához, ezáltal pedig a „globális falu” létrejöttéhez (Castells, 2008). Kevesebb figyelem irányul azonban arra a tényre, hogy az ismeretségeken alapuló kapcsolódások elősegítésével ezek a platformok a helyi közösségek „behálózását” is lehetővé teszik, illetve a helyi szintű koordinációhoz szükséges infrastruktúrát (pl. csoportok, oldalak, események létrehozása) is biztosítják. Ezáltal hozzájárulhatnak a helyi nyilvánosságok újraledéséhez és megerősödéséhez egy közös, a lakosság és a helyi elit jelentős része számára elérhető kommunikációs „aréna” (Neidhardt, 1994) kialakításával. E platformok azonban számos tekintetben eltérnek a helyi szintű kommunikáció korábban is létező terepeitől, ami hatással lehet az ezeken kibontakozó nyilvánosság működésére. A közösségimédia-kutatásokból kirajzolódó empirikus megfigyelések a platformokon zajló politikai interakciók természetéről sem orientálnak, hiszen ezek jelentős része a nemzeti szintű használati módokra koncentrál, ami nehezen általánosítható a sokkal szűkebb keretek között mozgó, specifikusabb lokális aktivitásra.

E kutatásban ezért a helyi közösségimédia-alapú nyilvánosság működésének sajátosságait tárjuk fel egy magyarországi település etnográfiai, online megfigyelésekre és a kulcsszereplőkkel készített interjúkra egyaránt támaszkodó vizsgálatán keresztül. Kutatásunk a 2023-as jászberényi időközi önkormányzati választási kampány kontextusában zajlott, ami lehetővé tette, hogy egy helyi, közösségimédia-alapú nyilvánosság működését egy nagy intenzitású és a település szempontjából nagy téttel bíró időszakban egészében, de részletekbe menően megismerhessük.

A kutatás eredményei megerősítik azt, hogy a közösségi média, azon belül is elsősorban a Facebook, a helyi nyilvánosság elsődleges platformjává vált, ahol a lokális politikai elit és az állampolgárok is aktívan részt vesznek a helyi történések megvitatásában. A Facebook-nyilvánosság erősen centralizált, ugyanakkor politikai szempontból megosztott, a politikai blokkok közötti gyakori interakciók miatt magas fokú integrációt is mutat. A Facebookon kirajzolódó helyi nyilvánosság utat nyit az elitek és az állampolgárok közötti interakcióknak, nagyfokú személyességet és az offline szférával való összemósódást mutat, ugyanakkor erősen negatív és a megtévesztés eszközeinek is teret enged.

NYILVÁNOSSÁG ÉS KÖZÖSSÉGI MÉDIA

A nyilvánosság fogalma az egyik legvitatottabb társadalomtudományi koncepció. A különböző megközelítések abban viszont alapvetően megegyeznek, hogy a nyilvánosság a politika és a társadalom működésének és működtetésének az érintettek által használt kommunikációs terepeit jelenti, és ami a közös ügyek „megbeszélésén” keresztül kulcsszerepet játszik a politikai vagy társadalmi közösség létrehozásában és formálásában (Dahlgren, 2005). A fogalommal kapcsolatban normatív és leíróbb megközelítések is jellemzőek. Előbbi – elsődlegesen a fogalmat a társadalomtudományi gondolkodás főáramába bevezető Habermas nyomán – a demokratikus politikai cselekvés kiemelt szférájaként tekint a nyilvánosságra, ahol a közös problémák hatékony megoldása lehetővé válik (Dewey, 1927), és amelynek elsődleges funkciója a közösség tagjai közötti, a politikai elit cselekvéseire is kényszerítő erővel ható, racionális és mindenki számára hozzáférhető diskurzus megteremtése (Habermas, 1971). A leíróbb jellegű megközelítések a nyilvánosság arénajellegére fókuszálnak és olyan kommunikációs arénaként írják azt le, ahol a politikára és társadalomra vonatkozó információk, vélemények és közös tudások létrejönnek, áramolnak és ütköznek egymással, fontos szerepet játszva ezáltal a politikai igények és a közvélemény alakításában (Dahlgren, 2005; Neidhardt, 1994). A fogalmi és normatív viták közepette abban azonban egyetértés mutatkozik, hogy a XX. században a professzionális média dominálta a nyilvánosságot, ahol az állampolgárok csak a közönség szerepét tölthették be a politikai elitek mediatisált interakcióinak passzív befogadóiként funkcionálva (Habermas, 2006).

Az internet és különösen a közösségi média elterjedése nyomán azonban a nyilvánosság fogalma egyre kevésbé korlátozható a professzionális médiaterre. Az online tér megjelenése is számos változást eredményezett (Dahlgren, 2005), de az interakciókra és kapcsolódásra építő közösségimédia-platformok különösen nagy hatást gyakoroltak a nyilvánosság működésére (Brunns, 2023). Éppen ezért az ezredforduló környékén élénk gondolkodás indult az internet,

majd később a kutatásunk szűkebb témáját képező közösségi média nyilvánosságra gyakorolt hatásáról. A korai időszakban elsődlegesen a habermasi normatív hagyományra támaszkodó techno-optimista (pl. részvétel növekedése) és -pesszimista (pl. fragmentáció) nézetek feszültek egymásnak (Schäfer, 2015). Ezek a szempontok a nyilvánosság átalakulását leíró módon értelmezni kívánó megközelítésekben is visszaköszöttek, itt azonban a nyilvános kommunikáció normatív minősége helyett annak milyensége került a középpontba. Ezzel összhangban a közösségi média hatására kirajzolódó nyilvánosság-
nak számos értelmezése jelent meg az elmúlt években, bár ezek döntően nem átfogó magyarázatot kínáltak fel, hanem a nyilvánosság egy-egy aspektusának a kidomborítására helyezték a hangsúlyt (Bennett–Pfetsch, 2018; Chadwick, 2017; Papacharissi, 2015). Néhány általánosabb mintázat azonban így is kirajzolódik a szakirodalmi diskurzusból. Az alábbiakban ezeket tekintjük át, kifejezetten a közösségi média hatásaira fókuszálva, de felvillantva a korábbi internet-kutatásokban megjelenő előzményeket is.

A legfontosabb változás kétségkívül a korai normatív viták középpontjában is álló állampolgári bekapcsolódáshoz kötődik. Miközben a mediatisált nyilvánosságból szinte teljesen kiszorultak az állampolgári hangok, a digitális nyilvánosságban az állampolgárok a nyilvánosság aktív szereplőivé váltak (Dahlgren, 2005). A közösségi média a web 1.0 korszakához képest ezt még azzal is fokozta, hogy az állampolgárok nyilvános kommunikációja stratégiai szerepre is szert tett: a közösségi oldalakon a tartalmak terjedésének egyik legfontosabb motorjának az állampolgárok nyilvános politikai megnyilvánulásai számítanak, amelyek ezáltal nagyszámú felhasználót tudnak elérni, beleértve a politikailag kevésbé aktív és elkötelezett választókat is (Bene, 2020). Emiatt a politikai és médiaszereplők is érdekelték abban, hogy figyelembe vegyék az állampolgárok közösségi oldalak nyilvánosságában folytatott kommunikációját (Kelm, 2020). Gerbaudo (2022) ennek kapcsán a modernitás előtt, például az ókori Rómában vagy a francia forradalom bizonyos periódusaiban, működő plebejus nyilvánosság (lásd, Habermas, 1971) újabb felbukkanásáról beszél, hiszen az állampolgárok „digitális tömegként” a nyilvánosság új kollektív alanyává válnak: tömegszerű kommunikációs magatartásukkal képesek hatást gyakorolni a nyilvános diskurzusra és a politikai elitekre.

A másik fontos változás a nyilvános–privát-megkülönböztetésnek az elhalványulása. A nyilvánosság fogalma többek között azon az elképzelésen alapul, miszerint lehetséges elkülöníteni egymástól a társadalmi cselekvés magán és nyilvános tereit (Habermas, 1971) – eszerint a nyilvánosság a közös, mindenkire érintő ügyek terepe. A közösségi oldalakon ez a megkülönböztetés jelentős részben értelmét veszti: az állampolgári kommunikáció döntő része hibrid jellegű, hiszen személyes ismerősök előtt zajlik, mégis meglehetősen nagy nyilvánosságot élvezve és a (plebejus) nyilvánosság részévé válva (Papacharissi, 2010). Ráadásul a közösségi oldalak logikája éppen a személyes nyilvánossá-

gok (Schmidt, 2014) létrehozására épül, ahol minden egyén személyes kapcsolatai és érdeklődése alapján alakít ki saját információs hálózatot. Ezek a személyes nyilvánosságok különböző mértékben átfedik egymást, ezek az átfedések pedig mikronyilvánosságokat és azok sűrű hálózatát eredményezik (Bruns–Highfield, 2015). A közösségimédia-térben tehát a nyilvánosság a személyes nyilvánosságok hálózatából bomlik ki.

Mindez azzal is jár, hogy a közösségi oldalak nyilvánossága rendkívül fragmentált, valójában alacsonyabb szintű nyilvánosságok sűrű hálózataként ragadható meg (Bruns–Highfield, 2015; Dahlgren, 2005; Papacharissi, 2002): számtalan, különböző felépítésű és eltérő normák által vezérelt, de egymást át is fedő nyilvánosság létezik. Ezek kiterjedése, dinamikája, állandósága és élettartama is változó, mégis nyilvános kommunikációs arénákat biztosítanak aktorok és interakciók bizonyos csoportjai számára (Neidhardt, 1994). A határok már csak az átfedések miatt is bizonytalanok: e nyilvánosságokat és határaikat a kommunikációs aktivitások sorozatai alkotják és termelik újra. Lünneborg és Raetzsch (2017) ennek nyomán „performatív nyilvánosságokról” beszél, hiszen a nyilvánosság szereplői kommunikációs performanszaik és gyakorlataik révén hozzák létre és alakítják azt a kommunikációs teret, amelyet bizonyos értelemben közösként fognak fel. Más szóval: csak akkor beszélhetünk bármilyen szinten nyilvánosságról a digitális térben, ha azt bizonyos szereplők valamilyen „közösnek” tételezett tárgyra vonatkozó kommunikációs aktivitások és interakciók sorozatával a gyakorlatban hozzák létre.

Végezetül nem szabad elfeledkezni a technológia szerepéről sem. Boyd (2010) szerint a hálózatos nyilvánosság digitális technológián keresztül konstruált elképzelt közösségként ragadható meg, ugyanakkor az itt zajló interakciókat és társas dinamikákat e hálózatos helyek architektúrája is formálja. Ezek a technológiai adottságok ún. affordanciák formájában alakítják a nyilvánosság működését. Az affordancia technológia általi lehetőséget jelent, és arra utal, hogy a különböző technológiai megoldások számos módon használhatóak, azonban bizonyos típusú használatokra inkább, másokra kevésbé alkalmasak, e lehetőségstruktúra meghatározásán keresztül pedig formálni képesek a nyilvánosság működését (Bucher–Helmond, 2018). A technológia tehát nem határozza meg a használatot, de elősegíthetnek vagy éppen akadályozhatnak bizonyos interakcióformákat. Boyd (2010) szerint a közösségi média affordanciái felszámolták az egyszeri megnyilatkozások efemer és interakciós kontextushoz kötött jellegét. Mások olyan affordanciákat hangsúlyoznak, amelyek a dezinformáció (Bimber–Gil de Zúñiga, 2020) vagy éppen az érzelmi jellegű kommunikáció (Papacharissi, 2015) hangsúlyosabb jelenlétét segítik elő a digitális nyilvánosságokban. E nyilvánosságok értékelésénél tehát a technológiai architektúra affordanciákon keresztüli hatását is fontos figyelembe venni.

LOKÁLIS NYILVÁNOSSÁG ÉS KÖZÖSSÉGI MÉDIA

A térbeliség viszonylatában általában a közösségi média a távolság megszűntetésével kapcsolatos affordanciái kerülnek előtérbe, ami ezáltal a „globális falu” létrejöttét segítheti elő (Castells, 2008). Kevesebb figyelem irányul arra, hogy a közösségi média kulcsszerepet játszik a helyi közösségek behálózásában is (Mester, 2022). Mivel az itt létrehozott kapcsolódások túlnyomórészt offline viszonyokon alapulnak, és a platformokon uralkodó normák, illetve a kapcsolatok létrehozásának alacsony költségigénye miatt a gyenge kötések, azaz felületes ismeretségek is kapcsolattá válnak (Rainie–Wellman, 2014), a területi közelség fontos aspektusa a felépülő hálózatoknak (Pfetsch és mtsai., 2021). A felhasználók közösségimédia-beli ismerőseinek jelentős része az azonos helyen élő felhasználók köréből kerül ki, és a közösségi oldalak affordanciáinak köszönhetően a felületesebb helyi ismeretségek is kommunikációs szinten intézményesülnek, hiszen ezeken az oldalakon az ismerősök kommunikációja rendszeresen eléri a felhasználókat. Mivel a mikronyilvánosságok éppen e személyes, erőteljes lokalitással rendelkező nyilvánosságokból bomlanak ki (Bruns–Highfield, 2015), okkal feltételezhetjük, hogy a közösségimédia-platformok kifejezetten kedveznek a lokális nyilvánosságok létrejöttének. Ezenkívül a közösségi oldalak lehetővé teszik a társadalmi koordinációt elősegítő infrastruktúrák egyszerű kialakítását is: a platformok architektúrájára támaszkodva bárki létrehozhat különböző célokat szolgáló csoportokat vagy oldalakat. Mivel több koordinációs probléma (információszerzés, közös cselekvés stb.) is helyi szinten jelentkezik, ezért számos helyi vonatkozású csoport és oldal jön létre a közösségi platformokon. Ezekben a felhasználók saját, mindennapi életüket közvetlenül érintő információkkal találkozhatnak. Ráadásul a kapcsolatok erőteljes lokális beágyazottsága miatt jó eséllyel saját ismerőseik egy része is tagja vagy követője e csoportoknak, ami további motivációt jelenthet a kapcsolódásra. A fizikai értelemben vett hely tehát a digitális nyilvánosságban is a kommunikáció fontos referenciapontja és kontextusa (Waldherr és mtsai., 2023) és a közösségi oldalak affordanciái kifejezetten elősegítik a helyi digitális nyilvánosságok kialakulását.

Az affordanciák önmagukban nem elegendőek a helyi nyilvánosságok létrejöttéhez. Láthattuk, hogy a digitális nyilvánosságok performatív aktivitások eredményei, tehát helyi nyilvánosság is csak akkor létezik, ha azt rendszeres, a helyi közéletre vonatkozó kommunikációs aktivitásokkal a nyilvánosság szereplői létrehozzák és fenntartják. Ennek hiányában csak az egy fizikai „helyen” (place) élő emberek aktivitásáról, de nem egy közös lokális „térrel” (space) beszélünk (Lefebvre, 1992). Egyáltalán nem magától értetődő azonban, hogy a helyi szereplők élnek-e ezekkel az affordanciákkal: a helyi politikai nyilvánosságok kulcsszereplőinek, a helyi politikusoknak egy jelentős része például nem hoz létre saját oldalakat ezeken a platformokon (Bene–Dobos, 2023), és az állampolgárok helyi

közéleti aktivitásával kapcsolatban is felmerülnek kételyek (Firmstone–Coleman, 2015). Éppen ezért a digitális helyi nyilvánosságok léte empirikus kérdés, nem pedig az affordanciák létéből következő adottság (Pfetsch és mtsai., 2021).

Helyi nyilvánosságok természetesen a közösségi média előtt is léteztek, bár kétségkívül jóval kisebb figyelem irányult ezekre, mint az országos vagy akár a transznacionális nyilvánosságokra (Fischer és mtsai., 2021; Mester, 2022). E helyi nyilvánosságok is elsődlegesen a professzionális médián keresztül manifesztálódtak, ami az állampolgári bekapcsolódás esélyét jelentősen korlátozta. Ráadásul napjaink egyik kiemelt problémája a helyi „hírsivatagok” kialakulása: az újságírás egész területét sújtó gazdasági nehézségek a helyi média szektorában követelték a legtöbb áldozatot, ami olyan helyi „hírsivatagokat” eredményezett, ahol nem vagy csak alig áll rendelkezésre helyi szintű információforrás (Wahl-Jorgensen, 2019).

A helyi nyilvánosságok kiüresedése, illetve passzivitása két szempontból is következménnyel járhat. Egyfelől a nyilvánosság a közösség létrehozásának és fenntartásának egyik legfontosabb mechanizmusa (lásd Szabó, 2014). A helyi közösség és lokális identitás is jelentős részben a helyi nyilvánosságon keresztül jöhet létre és formálódhat, különösen, ha az bizonyos fokú állampolgári bevonódást is lehetővé tesz (Baines, 2012). Másfelől a helyi nyilvánosság hiánya a politikai elitek elszámoltathatóságának is fontos akadálya, hiszen ha nem áll rendelkezésre elegendő információ a helyi politikai szereplők munkájáról, akkor annak objektív értékelésére sincsen mód (Wahl-Jorgensen, 2019).

Később az online tér lehetőséget adott korlátozott állampolgári bekapcsolódásra is, de a közösségi média előtt ezek inkább csak szegmentáltak és így inkább a helyi nyilvánosság perifériáján jelentek csak meg. Kumin Ferenc (2001) például az index.hu felületén kialakult nagylétszámú bajai fórumközösséget vizsgálta és azt találta, hogy a fórumon a helyi ügyek kapcsán részben racionális, bár gyakran személyeskedésbe torkolló vita zajlik, ugyanakkor ezek a viták nem gyakorolnak lényegi hatást a helyi döntéshozatalra. Stephen Coleman és kollégái (2016) Leedsben folytatott kutatásában az online tér elsősorban a helyi médiumok terjesztési platformjaként jelenik meg a helyi nyilvánosságban, semmint a nyilvánosság központi terepeként. Ezek az eredmények jól jelzik, hogy a közösségimédia-platformok előtt létező online terek a helyi lakosság elérése szempontjából elszigeteltebben működtek, nem tudtak a közösségi oldalak a helyi lakosságot „behálózó” potenciáljára támaszkodni.

Helyi szinten tehát különösen fontos kérdés, hogy a közösségi média vonatkozó affordanciái valóban hozzájárulnak-e a helyi nyilvánosság erősítéséhez és hogy milyen szerepet játszanak e platformok a helyi nyilvánosság működésében. Ezért kutatásunk a helyi kontextus és a megfigyelt gyakorlatok bemutatásával, értelmezésével azt vizsgálja, hogy a közösségi média segítségével létrejön-e egy olyan kommunikációs aréna, ahol a helyi szereplők, elitek és állampolgárok találkozhatnak egymással és a közösséget érintő információ-

ókkal, és ezáltal megvitathatják a közös ügyeket, és ha igen, akkor hogyan struktúrálódik és működik ez a fajta helyi nyilvánosság. Kutatásunk kérdései továbbá, hogy milyen hatást gyakorol a közösségimédia-alapú nyilvánosság a helyi politikai folyamatokra, illetve milyen dinamikák figyelhetők meg az online és offline politikai szféra között.

Bár a közösségi média már másfél évtizede az akadémiai kutatások középpontjában áll, a helyi nyilvánosság működésére gyakorolt hatása eddig alig kapott figyelmet (Friedland és mtsai., 2007). Néhány kutatás foglalkozott a helyi nyilvánosság bizonyos szereplőjének digitális gyakorlataival, így a politikusok (Bene–Dobos, 2023) és a helyi média (Firmstone–Coleman, 2014) tevékenységeivel, illetve az állampolgárok interakciós mintázatainak térbeliségével (Pfetsch és mtsai., 2021), vagy éppen indikátorok szintjén érintette a helyi csoportok aktivitásának mértékét (Fischer és mtsai., 2021). A helyi nyilvánosság online működés miatti átalakulására leginkább érzékeny megközelítést a „hiperlokális” média fogalma jelentette, amely azokra az egyre több településen megjelenő, jórészt amatőr médiatermékekre utal, amelyek anyagi megfontolásoktól függetlenül a helyi közösséggel foglalkozó tartalmak termelésével foglalkoznak (Hujanen és mtsai., 2021). Bár a hiperlokális média nem korlátozódik az online térre, felívelésük sokban köszönhető a fenntartási és terjesztési költségeket jelentősen lezserítő online- és közösségimédia-platformoknak (Leckner és mtsai., 2019).

Thorson és munkatársai (2020) közelmúltbeli vizsgálata már átfogóbb keretben, de kifejezetten a közösségi média szerepére fókuszálva vizsgálta a helyi nyilvánosságot egy amerikai város példáján keresztül. Ők azonban kerülték a „nyilvánosság” fogalmát, ehelyett a „helyi politikai információs infrastruktúra” terminust használták és ennek jegyében vizsgálatuk az információtermelés- és terjesztés dimenziójára korlátozódott. Eredményeik azt mutatták, hogy a Facebook a helyi információs közeg központi felületévé vált és a helyi közönség elérésében jóval fontosabb szerepet játszik, mint a lokális média. Az információtermelők azonban érzékenyek itt a felhasználók visszajelzéseire, és próbálnak olyan tartalmakkal jelentkezni, ahol kisebb az esélye a negatív fogadtatásnak. A nyilvánosságfogalomban nagy jelentőségű állampolgári bevonódás és kommunikáció szempontjait azonban a „helyi politikai információs infrastruktúra” fogalma nem képes lefedni.

Tehát bár mutatkoznak jelek arra, hogy a közösségi média jelentősen átalakította a helyi nyilvánosság működését, ennek mibenlétéről átfogóbb megközelítésű vizsgálat hiányában korlátozottak az ismereteink. Kutatásunkkal erre a hiányosságra reflektálunk azáltal, hogy egy magyarországi település közösségimédia-alapú nyilvánosságát etnográfiai módszerekkel vizsgáljuk. Kutatási kérdésünkkel összhangban célunk részletesen feltárni a közösségi média helyi nyilvánosságban betöltött szerepét, illetve e nyilvánosság működésének sajátosságait.

MÓDSZER

Kutatásunk az etnográfiai kutatás módszertani sajátosságaira épít. Az etnográfia társadalmi jelenségek valós idejű és valós élethelyzetekben történő megfigyelése az emberi kapcsolatok szintjén, a közösségekben való immerzív és interaktív jelenlét során, amelynek fontos eleme, hogy a kutató rákérdez az általa empirikusan szemügyre vett jelenségekre a különböző módon érintett személyeknél, hogy étikus¹ nézőpontját a helyi perspektívák tisztázzák (Bayard De Volo–Schatz, 2004; Hine, 2015). Bayard De Volo és Schatz (2004) megjegyzi, hogy a javarészt pozitivista paradigma szerint születő politikatudományi kutatásokban ritka az efféle kvalitatív megközelítések alkalmazása, azonban úgy érvelnek, hogy mégis hasznos lehet, hiszen az etnográfia pont azokra a lokális nyilvánosságok kialakulásában fontos szerepet játszó, személyes kapcsolatok szintjén látható, részletekben rejlő mozzanatokra és minőségi dimenziókra fókuszál, amelyek külső szemlélőként rejtve maradnának a kutató előtt (Bayard De Volo–Schatz, 2004). Különösen hasznos ez a megközelítés az egymást átfedő, sűrű hálózatokban létező mikronyilvánosságok viszonyainak tanulmányozásában: milyen mikronyilvánosságok vannak és hogyan léteznek egy közös információs térben, illetve milyen performatív kommunikációs gyakorlatok mentén hozzák létre és alakítják a közös teret. Mindez a közösségi média korszakában a társadalomkutató számára is jóval könnyebben elérhető (Hine, 2015). Egy (online) megfigyelésekre építő kvalitatív elemzés révén a közösségi média felületein alakuló kommunikációs arénában megjelenített társadalmi beszéd folyamatok² felfejtésével, az émikus³ nézőpontok megértésével, és a tágabb társadalmi valóságot alkotó struktúrák összekapcsolásával a nyilvánosság viszonyainak holisztikus és heurisztikus leírata adható (Geertz, 1994).

Online terek etnográfiai eszközökkel történő leírására számos módszertani megközelítés tesz kísérletet (áttekintésért lásd Mester, 2018). Christine Hine virtuális etnográfiával foglalkozó könyveiben nem egy önálló módszertanról beszél, hanem a mindennapi valóságban intézményesülő társas kapcsolódások virtuális térben történő értelmező elemzéséről (Mester, 2014; Hine, 2015). Ily módon arra kérdezhetünk rá, hogy hogyan formálódik a közösségiség az internet virtuális világában. Kozinets a netnográfia kapcsán erre épít, aki szerint azonban az online közösségiséget erős individualizáció jellemzi, ezért a társadalmi interakciók elemzésének gyakorlata is megváltozik (Kozinets, 2015). Kritikusai szerint önálló irányzat helyett inkább a kutatási folyamat lépéseinek, módszereinek összegzéséről beszélhetünk (Mester, 2018). Ennek értelmében a kutatás első szakasza a „kulturális entrée”, amely során a kutatók megfogalmazzák kérdéseiket, meghatározzák a részvétel formáját, amelyet az adatgyűjtés és -elemzés követ, amelynek eredményeit a kutatók a hitelességre törekedve, a különböző aktorok eltérő nézőpontját is bemutatva, „polifonikus beszédmód” segítségével interpretálnak (Dörnyei–Mitev, 2010: 57).

Az eddig leírtak alapján és a saját kutatásunk értelmében végzett vizsgálódás szerint jelen tanulmány a jászberényi online térben megjelenő helyi mikronyilvánosságok, helyi médiák és közösségi felületek, valamint különböző politikai szereplők kommunikációs gyakorlatainak megfigyelésével, majd az ezt követő interjúk szintetizálásával kísérli meg leírni a nyilvánosság működését a közösségi médiában. Ennek megfelelően vizsgálódásunk az online terekre és az ott nyomon követhető kapcsolati dinamikákra koncentrált. A kutatás alapfogalmairól, az azokkal kapcsolatos dilemmákról a projekt keretében készült tanulmányában Mester (2022) számolt be.

Az adatgyűjtés a 2023-as időközi választás kampányidőszaka alatt, 2022. november 26. és 2023. január 15. között zajlott. A település kiválasztása során meghatározó szempont volt, hogy helyi és időközi választást vegyünk górcső alá, ugyanis azt feltételeztük, hogy ilyen helyzetben az aktuálisan érvényes ellentétek mentén kirajzolódó dinamikák jobban nyomon követhetők és ezzel együtt a közösségi média szerepe is közelebről vizsgálható.

Jászberényben 2019-ben az ellenzéki pártok jelöltjei összefogva indultak a kormánypárti jelöltek ellen. A polgármester-választást ekkor a kis szavazatkülönbség miatt egy hónappal később megismételték, amelyet magas részvétel mellett, az ellenzéki polgármester az előnyét növelve nyert meg. Ennek eredményeképp ellenzéki polgármester került a város élére, a képviselő-testület azonban kiegyenlítetté vált: a Fidesz–KDNP-nek hét, a Közösén Jászberényért Egyesületnek hat, a Mi Hazánkknak pedig egy képviselője került be.

Mindez számos konfliktushoz vezetett, mind az ellenzék és a kormánypárt, mind az ellenzéki képviselők között, így számos alkalommal kilátásba helyezték a képviselő-testület feloszlását, amelyre végül a korábbi DK-s alpolgármester, Gedei József előterjesztése nyomán, az ellenzéki képviselők támogatásával 2022 októberében került sor. A polgármester a döntésről Facebook oldalán is beszámolt, amiben morális válságként írja le a kialakult helyzetet,⁴ míg a város másik fontos politikai szereplője, az országgyűlési képviselő Pócs János úgy látta, új korszak veszi kezdetét Jászberényben az időközi választásnak, illetve az oszlatás polgármester általi támogatásának köszönhetően.⁵ A két oldal eltérően keretezte a történéseket és a választók véleménye is megoszlott az időközi választás szükségességéről és arról, hogy kinek a felelőssége a testület összeomlása. Az elmúlt években a helyi közbeszédet meghatározó egyik legfontosabb téma az úgynevezett Malom-ügy volt: a Malom Kulturális Központ kialakítását az előző városvezetés indította el, amelyet később a Közösén Jászberényért Egyesület polgármestere leállított, arra hivatkozva, hogy az ezzel kapcsolatos szerződés előnytelen volt a város számára. Ez az ügy szintén heves politikai vitákhoz vezetett a képviselők és a helyi lakosok között egyaránt. Ráadásul ezzel a lépéssel az ellenzéki összefogás DK-s alpolgármestere nem értett egyet, ami miatt kilépett a KJE-ből, ezzel pedig a polgármester mögött álló szervezet ténylegesen kisebbségbe szorult a testületben. Az ese-

ményeket a helyi hírportálok mellett a közösségi médiában több helyi kulcsszereplő közvetítette, amelyek kapcsán a civilek is aktívan fogalmaztak meg kritikákat közvetlenül vagy más helyi közösségi platformokon. Ez tette lehetővé, hogy közelebbről, folyamatában szemléljük az időközi választások kampányidőszaka körül alakuló hatalmi viszonyokat és a közösségi média szerepét egy dinamikus nyilvánosságban.

Az időközi választás időpontjának kihirdetése előtt előkutatást végeztünk, mely során feltártuk a várost közelmúltban meghatározó történéseket, az országos sajtóban megjelenő, a településről szóló híreket és a helyi szinten meghatározó szereplőket, közösségimédia-csoportokat és -oldalakat. Etnográfiai vizsgálatunk két adatforrásra támaszkodott. Előkutatásunk alapján a Facebook által működtetett CrowdTangle nevű platform segítségével 41 Facebook-oldalon és 6 nyilvános csoportban végeztünk megfigyelést a teljes időszak alatt, amelynek kutatási kérdésünkhöz kapcsolódó tapasztalatait előzetesen nem definiált szempontok szerint terepnaplóban (ld. Emerson et al., 1995) rögzítettük. Előkutatásunk során azt találtuk, hogy a közösségimédia-alapú helyi nyilvánosság a Facebookon koncentrálódik, az Instagramon és a TikTokon csak egy-egy politikai szereplő tett közzé alacsony reaktivitást kiváltó bejegyzéseket. A CrowdTangle platformján összeállított terepspecifikus hírvonalon napi rendszerességgel monitoroztuk az érintett oldalakon és csoportokban közzétett összes posztot és a hozzájuk tartozó kommenteket. A megfigyelésben mindhárom szerző részt vett, a tapasztalatokat pedig rendszeres kutatási megbeszéléseken dolgoztuk fel. A Facebook-csoportokban és -oldalakon megfigyelőként résztvevő obszervációt (Gold, 2006) végeztünk, azaz nem léptünk be a csoportokba, nem követtük be az oldalakat, és nem szóltunk hozzá a vitákhoz, beszélgetésekhez. Ennek oka, hogy úgy ítéltük meg, hogy ez megzavarná az interakciók valós dinamikáját. Így a kutatás ezen fázisa alatt kutatóként rejtve maradtunk a helyiek előtt, ami ennél fogva minimalizálta a helyi szereplőkkel való kontaktust, így viszont nagyobb mértékben hagyatkoztunk a saját meglátásainkra a kutatás kivitelezésében is. Megfigyelést végzőként a vizsgált közösség(ek)nek korábban nem voltunk tagjai, ami csökkenti a kockázatát a „benszülötté válás”-nak és a „szkeptikus hozzáállás” elvesztésének (Hine, 2000: 54.).

A megfigyelést követően a fontosabb szereplőkkel (ld. 1. ábra) felvettük a kapcsolatot, hogy félig strukturált interjúkat készítsünk velük. A félig strukturált interjú rugalmas kerete nagyobb mozgásteret adhat az interjúalanyok meglátásainak és érzéseinek kibontakoztatására, a kutatónak pedig, hogy jobban tudjon igazodni a megkérdezethez (Tracy, 2020). Nyolc, a jászberényi nyilvánosságban aktív, abban különböző szerepet betöltő helyi lakossal készítettünk interjút a választásokat követően. Az interjúalanyok között szerepelt az újraválasztott polgármester,⁶ választáson induló politikus, közösségi médiában aktív helyi lakos, és helyi csoport adminisztrátora is. Az interjúkban⁷ többek között arra voltunk kíváncsiak, hogy a megkérdezettek mennyire és miért

tartják fontosnak a közösségi média közéleti szerepét, milyenek érzékelték a kampányt az online terekben, hogyan viszonyul tapasztalataik szerint az online nyilvánosság az offline térhez, milyenek érzékelik az interaktivitást a politikai elit és az állampolgárok között, illetve saját megfigyeléseinkről is kérdeztük az interjúalanyokat.

Az alábbiakban közölt elemzés e két adatforrást együtt kezeli, következtéseink támaszkodnak a megfigyelésből és az interjúkból származó belátásokra. Az elemzés során első lépésben általános képet vázolunk fel a helyi nyilvánosság szerkezetéről. Ezt követően a helyi nyilvánosság adataink alapján kirajzolódó legfontosabb sajátosságait tárgyaljuk. Úgy érzékeltük, hogy e sajátosságok jól kapcsolódnak a közösségimédia-alapú nyilvánosság szakirodalmi diskurzusának egy-egy központi témájához, így megfigyeléseinket ezek segítségével foglaltuk narratív struktúrába. Ennek megfelelően a jászberényi közösségimédia-nyilvánosság sajátosságait a hibrid, a képviselői, az affektív és a diszruptív nyilvánosság fogalmai felől írtuk le. Fontos azonban kiemelni, hogy ezek a koncepciók nem az elemzést vezető szempontok voltak, mindössze a megfigyelések szakirodalmi diskurzusokhoz kapcsolását szolgálják, a narratív struktúra alapjául szolgáló témacsoportok a megfigyeléseinkből származnak.

HÁLÓZATOS NYILVÁNOSSÁG: A HELYI NYILVÁNOSSÁG SZERKEZETE

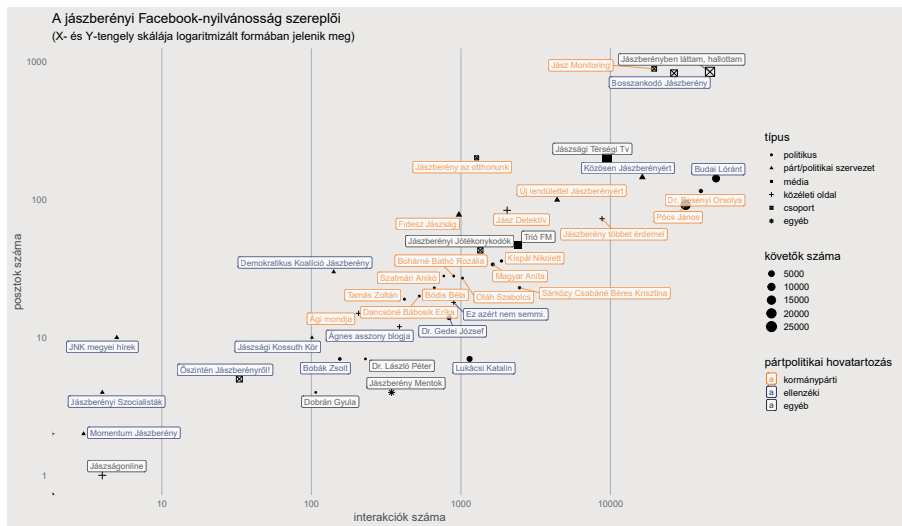
A nyilvánosság szereplői

A nyilvánosság szereplőit aktivitás, interakciók és követők száma, illetve hovatartozás alapján az 1. ábra foglalja össze. Ahogyan arra a magas követőszámok és az interjúalanyok is utalnak, a Facebook nyilvánossága erősen meghatározta a jászberényi közbeszédet. A 26 ezer fős városban a polgármester csaknem 14 ezer, a helyi televízió 23 ezer, a két meghatározó pártszervezet 3 ezer, a központi csoport pedig 4 ezer körüli követőszámmal rendelkezett a megfigyelt időszakban. E számok jelzik, hogy a település lakosságának egy meghatározó része jelen van a legfontosabb helyi Facebook-felületeken, ugyanakkor sok olyan lakos is van, akik nem iratkoznak fel a helyi információs csatornákra, és a követők között nem jászberényi lakosok is lehetnek. Interjúalanyaink szintén arról számoltak be, hogy a Facebook az a felület, ahol *„mindenkinek megvan a saját kis oldala”, „innen lehet a híreket összeollóztatni”,* ezzel szemben viszont az Instagramot és a TikTOKot a felnőtt lakosság körében nem tartották fontosnak.

A tájékozódás legfontosabb offline csatornáiként a helyi televízió- és rádió-adót jelölték meg az interjúalanyok, ugyanakkor ezek fogyasztása is gyakran a közösségi médián keresztül történik, különösen a helyi televízió esetében,

amely Facebook-oldalán rendszeresen közzéteszi aktuális tartalmait. E műsorokban ráadásul rendszeresen utaltak a közösségi média helyi nyilvánosságában zajló eseményekre, a politikusokkal készült interjúkban szóba került az online aktivitás, illetve maga a csatorna is gyakran reflektált az eldurvuló online beszélgetésekre.

A helyi nyilvánosságban fontos szerepet játszik a közéleti interakcióba való állampolgári bevonódás: kommentelés, reagálás a csoportok és a közéleti oldalak mellett a legfontosabb politikusok oldalain is. Az is megfigyelhető volt, hogy egyes helyi lakosokra, aktív kommentelőkre – habár nem politikusok – gyakran utalnak pozitív vagy negatív hangvételű hozzászólásokban. Ők láthatóan a helyi közélet fontos és aktív állampolgári szereplői, akik aktív részvételük miatt a támadásoknak is jobban ki voltak téve. Ez azt is jelzi, hogy a helyi nyilvánosságban az állampolgári aktivitás nem csak tömegrészvételné csatornázódhat be (Gerbaudo, 2022), hanem a kisebb kiterjedés miatt rendszeres aktivitás segítségével egyes állampolgárok is meghatározó pozícióba kerülhetnek.

1. ábra. A jászberényi Facebook-nyilvánosság struktúrája

A nyilvánosság struktúrája

A helyi nyilvánosság strukturális jellemzőire rátérve (ld. 1. ábra) szembevetendő, hogy a jászberényi Facebook-nyilvánosság a legfontosabb szereplőket tekintve erősen centralizált volt a vizsgált időszak alatt: a polgármester és az országgyűlési képviselő a két legfontosabb aktor, ők rendelkeznek a legnagyobb kö-

vetőtáborral a közösségi médiában és ők a kommentek rendszeresen visszatérő referenciapontjai. Az országgyűlési képviselő oldala azonban nem csak a jászberényi nyilvánosságához tartozik: bár Jászberény a választókerület legnagyobb települése, annak összesen húsz település a része. A kampányban a kormánypárti polgármesterjelölt az aktivitás és a kiváltott interakciók tekintetében is felzárkózott a két meghatározó politikushoz, viszont nagyságrendekkel kevesebb követővel bírt azokhoz képest. A pártok helyi szervezetei és a többi politikus, bár jelen voltak a közösségi médiában, jóval kevesebb reakció kiváltására voltak képesek, ugyanakkor a helyi politikai szervezetek sikeresebbnek tűntek. Nagy jelentőséggel bírtak a nyilvánosság alakításában a helyi Facebook csoportok, amit az egyik interjúalanyunk is megerősített: *„jelen pillanatban a közbeszédet a [Facebook] csoportok határozzák meg. Tehát a három nagy csoport, ez teljes mértékben lefedi a várost”*. A helyi média kiemelt szerepet töltött be a Facebook nyilvánosságában, hiszen a helyi tévét és rádiót is rengetegen követik. Ezeken kívül több közélettel, politikával foglalkozó oldalt, „blogot”, médiatermékeket is találtunk, amelyek ugyan kisebb követőtáborral rendelkeznek, de bejegyzéseikről a csoportokban is sokszor beszélgettek, és gyakori volt a találgatás, célozgatás, hogy ki lehet ezek szerzője.

A helyi Facebook-nyilvánosság a kampány idején politikai szimpátia alapján erősen megosztott volt: a háromból két csoport és a politikával foglalkozó oldalak az országos kormánypárti/ellenzéki törésvonal mentén jöttek létre. A két oldal közötti erős ideológiai különbségek és az ezeken az oldalakon alkalmazott, többek által sérelmezett túlzott moderálás ellenére nem alakult ki visszhangkammera: volt átjárás a csoportok között, amely gyakran vezetett éles vitákhoz. Ezen felül előfordult, hogy az ellenoldali csoportokban közzétett bejegyzésekről, hozzászólásokról készített képernyőmentést posztolták. A kormánypárti és az ellenzéki mellett egy harmadik nagyobb taglétszámmal rendelkező általános csoportot is találtunk, itt azonban a politikai témákat kerültek, ezeket aktívan moderálták is, csupán a kampány utolsó napjaiban jelenhettek meg politikai tartalmak.

A nyilvánosság határai

A helyi nyilvánosság határainak és autonómiájának kérdése szintén a Facebookon zajló diskurzusokban formálódott, a résztvevők aktivitásaikkal maguk hozták létre és formálták a nyilvánosság kereteit: a helyi csoportokban és oldalakon elsősorban helyi ügyek voltak fontosak. Az országos ügyek ezzel összhangban jellemzően akkor kerültek napirendre, amikor azoknak helyi vonatkozása is volt. Ilyen volt például az országos közéletben ekkor sokat szereplő oktatás ügye, ami a helyi csoportokban nagyobb visszhangot a jászberényi étlánc

kapcsán kapott. Megfigyeléseink alapján a nyilvánosság szereplői elsősorban helyi, Jászberényből származó és jelenleg is ott élő lakosok lehetnek, mindezt pedig az interjúalanyok is megerősítették. Akik „bevándorlók”, „gyűttmentek”, „vendégek”, vagy másik városban élnek, azokat egyesek kritikusan fogadták, például a más lakóhellyel rendelkező kommentelőknek azt javasolták, hogy a saját településük ügyeivel foglalkozzanak.

Az országos politika és a pártpolitika gyakran a kizárás eszközeként jelent meg: a feltételezett vagy meglévő pártkötődés, országos politikai szereplővel való kapcsolat gyakran vád formájában volt látható, például „Fidesz-báb” vagy „Gyurcsány embere” fordulatokkal, ami arra utal, hogy az a személy illegitim szereplője a helyi nyilvánosságnak. Az online térben azonban a határok könnyedén átjárhatók, hiszen a helyi nyilvánossághoz hozzáférhetnek az adott helyhez nem kapcsolódó szereplők is (Waldherr és mtsai., 2023). A kampányban, ami időközi választásként országos figyelmet is kapott, erre több példa is volt: országosan ismert szereplők, köztük vezető politikusok, politikai influenszerek és hírességek is időről időre felbukkantak, akár fizetett hirdetés formájában is. E szereplők megjelenéséről megoszlottak a vélemények: míg néhány hozzászóló üdvözölte, hogy nagyobb nyilvánosságot kapnak e szereplők által a jászberényi ügyek, addig a többség sérelmezte, hogy celebek, nem helyiek „mit keresnek Jászberényben”.

Azt is érdemes megjegyezni, hogy a jászberényi közigazgatáshoz tartozó szegregációs területen, a Neszúrben élő civilek, úgy tűnt, hogy az információs térben is perifériára szorultak, amit többen problematizáltak az interjúkban.

Kutatásunk ideje alatt Jászberényben a nyilvánosság központi felülete a Facebook volt, ahol politikai szereplők és állampolgárok aktív résztvevői a helyi történések megvitatásának. A strukturális jellemzők áttekintése után e nyilvánosság általunk azonosított legfontosabb tartalmi sajátosságait mutatjuk be részletesen.

HIBRID NYILVÁNOSSÁG: AZ ONLINE ÉS OFFLINE TÉR ÖSSZEFOLYÁSA

Andrew Chadwick (2017) szerint az új nyilvánosság egyik legfontosabb jellemzője a hibriditás: az online és offline terek itt egymással folytonos interakcióban alakulnak és hatnak egymásra. Ez a jászberényi nyilvánosság esetében is igaznak bizonyult. A Facebookon létrejövő helyi nyilvánosság nem online zárványként létezik. Az online és az offline nyilvánosság összefolyása két szempontból is megjelenik a kutatásunk eredményeiben. Egyrészt a személyes jelleg miatt (Schmidt, 2014) a magánélet és a nyilvánosság összefonódása és az online platformon közzétett hírek, pletykák offline térbe való átszivárgása gyakori jelenség volt. Másrészt a problémák közösségi médiában történő

tematizálása az online térből kilépve olykor a politikai döntéshozatalra is képesek voltak hatást gyakorolni.

A Facebookon terjedő információk a platformot nem vagy kevésbé aktívan használó helyiekhez is eljutottak. Több interjúalany említette például az online nyilvánosság történéseinek offline terjedési helyszínéül a piacot, de volt, aki idesorolta az orvosi rendelőt is, ahol minden generáció találkozik, beszélget egymással, többek közt a közösségi oldalon olvasott hírekről, pletykákról is. Egy interjúalany arról is beszámolt, hogy többször látta, hogy *„boltokban, kocsmákban egymásnak mutogatják, felolvassák a kommenteket, pletykákat, rémhíreket”*.

Az információk „átfolyásának” másik iránya is fontos. A helyi nyilvánosság erősen personalizált volt. Mivel a kommunikációs aréna résztvevői elsődlegesen a helyiek, sokan személyesen is ismerik egymást, így a hozzászólásokban, viták során gyakran nyilvánosan említésre kerültek magánéleti témák, pletykák, és gyakoriak voltak az utalgatások is. Az online térben való megjelenéssel ezek több emberhez és gyorsabban jutottak el, mint az offline térben terjedő pletykák, de rövidebb életűek is voltak.

A helyi online közéleti diskurzusban való részvétel ilyen értelemben kockázatos, hiszen bármely kommentelőről elterjedhetnek a magánéletével kapcsolatos híresztelések. Többen számoltak be arról, hogy személyes, sőt családi életüket is érintő támadások érték őket a Facebookon folytatott politikai aktivitásuk miatt. Egyes ismert helyi szereplőket külön oldalon próbálták magánéleti híresztelésekkel lejáratni, de politikai szereplőket és magánszemélyeket is vádoltak bűncselekménnyel a közösségi médiában.

Az online és offline tér közötti kapcsolódás másik megjelenési formája, hogy a Facebook-nyilvánosság hogyan tud hatást gyakorolni a politikai folyamatokra. A kampány során volt néhány olyan ügy, amely nagy visszhangot váltott ki az online térben, majd ezekre a politikai szereplők politikai cselekvéssel vagy döntéssel reagáltak, ezáltal pedig az online nyilvánosság képes volt az offline térben is hatást kiváltani. Az egyik ilyen a helyi posta bezárásának ügye volt, amelynek tematizálása hamar a politikusok közbelépéséhez, ezáltal pedig gyors megoldáshoz vezetett. A posta bezárásának hírére a csoportokban és a polgármester bejegyzésénél is számos felháborodott hozzászólás jelent meg. Az ügyre a két legfontosabb politikai szereplő, a polgármester és az országgyűlési képviselő mind online, mind offline módon azonnal reagált, utóbbi végül a Facebookon jelentette be, hogy a posta nyitva maradhat. Az egyik interjúalany szerint az ügy megoldása *„egyértelműen a Facebooknak köszönhető”*. A problémák közösségi médiában történő tematizálásának ugyanakkor egy másik vélemény szerint gyakran csak *„figyelemfelkeltő hatása van, megoldó hatása nem igazán”*.

A helyi online nyilvánosság közpolitikai folyamatokra gyakorolt offline hatását korlátozta, hogy a közpolitikai témák kevésbé voltak hangsúlyosak az

állampolgári vitákban és a kampányban. Ezek helyett inkább a helyi botrányok tudtak nagy visszhangot kiváltani. Ezek a témák egyrészt gyorsan terjedtek a közösségi oldalon, másrészt viszont hitelét tekintve megozstónak bizonyultak, ilyen volt például a Márki-Zay Péter által a polgármester kampányára szánt támogatás körül kialakult összetűzés.

KÉPVISELETI NYILVÁNOSSÁG: ELITEK ÉS ÁLLAMPOLGÁROK KÖZÖTTI INTERAKTIVITÁS

Az online nyilvánosság technooptimista diskurzusainak gyakran hangoztatt reménye, hogy a digitális térben a politikai elitek és állampolgárok között közvetlen kapcsolat alakulhat ki, ez pedig a politikai képviselet minőségét jelentősen javíthatja (Coleman, 2005). Országos politikai szereplőkre fókuszáló empirikus kutatások azonban azt mutatták, hogy a politikusok tartózkodnak a valódi interaktivitástól és így nem jön létre közvetlenebb viszony a képviselők és képviseltek között (pl. Stromer-Galley, 2014). A helyi nyilvánosság szűkebb kiterjedése és személyesebb jellege azonban kedvezőbb környezetet nyújthat az elit és állampolgár közti interakcióknak.

A személyes ismeretségek online hatása, a pletykák és az informális stílus nemcsak az állampolgárok közötti, hanem a politikai elit szereplőivel folytatott kommunikációra is jellemző volt Jászberényben. A kommentelők gyakran szólítják például becenevükön a politikusokat, tegezve, baráti stílusban írnak nekik, sokszor a magánprofiljukat is megjelölve hozzászólásokban.

Ez a személyesség időnként a politikusoknak a civilekkel és egymással való kommunikációját is jellemezte, azonban a politikai szereplők az állampolgárokkal folytatott kommunikációban eltérő módon és mértékben vettek részt. Megfigyelésünk során azt tapasztaltuk, hogy néhány politikus a csoportokban is aktív tag volt, gyakran szólt hozzá a bejegyzésekhez, több alkalommal informális stílusban. Mások inkább a saját bejegyzéseikhez érkező egy-egy hozzászólásra válaszoltak, de ennél is gyakoribb volt a reakciójelek használatával történő visszajelzés és mérsékelt véleménynyilvánítás. Az interaktivitásban politikai oldal tekintetében is érzékelhető különbség: az online diskurzusokban való részvétel inkább az ellenzéki képviselőkre volt jellemző.

Az állampolgári kérések, problémák jelzésével kapcsolatban interjúalanyaink arról számoltak be, hogy a helyiek gyakran nyilvános hozzászólásokban, néha pedig privát üzenetekben is keresik a politikusokat. A politikai szereplők úgy látták, kénytelenek elfogadni, hogy a levél és az e-mail küldése, vagy a felelős személy felkeresése helyett a Facebook-oldalokon, csoportokban, vagy üzenetben való problémabejelentés vált fontossá, így ezeket is figyelembe veszik, igyekeznek reagálni rájuk.

AFFEKTÍV NYILVÁNOSSÁG: NEGATIVITÁS A DIGITÁLIS NYILVÁNOSSÁGBAN

Zizi Papacharissi (2015) szerint a digitális térben egyfajta affektív nyilvánosság bontakozik ki: a nyilvánosság kommunikációs performanszok hálózatából bomlik ki, amelyek egyik leginkább jellemző vonása pedig az érzelemtelítettség, hiszen az átélt érzelmek fontos mobilizáló erővel rendelkeznek. Kutatások igazolták is, hogy e platformokon az állampolgárok politikai aktivitásait is elsődlegesen a kritika és a felháborodás érzülete motiválja (Heiss, 2021), amelyet ráadásul erőteljes „modortalanság” is jellemez (Szabó és mtsai., 2021).

Az érzelemtelített és negatív hangvétel a jászberényi Facebook-nyilvánoságnak is meghatározó jegye volt az időközi kampány idején, olyannyira, hogy ez a nyilvánosságban zajló társalgásokban és az interjúkban is visszatérő téma volt. Ennek többféle megjelenési formáját láthattuk. A kritika jellemzően a másik oldal politikai tevékenységeire, a képviselők és az azokat támogató állampolgárok személyére vonatkozott, amelyet a különböző aktorok oldaltól függetlenül „*díplomatikusan*”, azaz formális hangnemben vagy a „*mocskolódás*” nyelven kommunikáltak.

A sokszor eldurvuló online viták az állampolgárok által működtetett közéleti és politikai témákkal foglalkozó oldalakon és csoportokban voltak a leginkább jellemzőek. A viták könnyen eszkalálódtak, amikor valamelyik oldal szereplői elleni támadó jellegű üzenetek jelentek meg. Az indulatos viták adott esetben erőszakos és agresszív formát is öltöttek: „[...] *fel kéne őt akasztani, vagy karóba kéne húzni az összes fideszest. De a mi oldalunkról is van ilyen, aki azt mondja, hogy már rég, nem tudom, a föld alatt kéne legyél...*”. A politikusok kevésbé vettek részt ezekben az interakciókban, bár arra is találtunk példát, hogy egy képviselő indulatosan reagált az őt érő vádakra, ahogyan arra is, hogy ironikusan használt hangulatjelekkel reagáltak állampolgárok negatív hozzászólásaira.

A negativitás egy speciális formája, a szándékos provokáció vagy hiteltelenítés is megjelent a közösségi beszélgetésekben, amire az érintettek „trollkodás”-ként hivatkoztak. Az egyik gyakran kommentelő interjúalany önreflektív nézőpontból beszélt nekünk erről: „[...] *ha a cinizmusomat veszem elő, akkor ott egyértelműen szándékosság van. Pontosabban, hogy igen, én cinikusan fogalmazok, mert tudom, hogy úgyis félre fogják érteni*”. Egy másik nézőpontból szintén erről a jelenségről beszélt az egyik, helyi nyilvánosságban aktív közéleti szereplő: „*De nem csak ez van, hanem direkt és szánt szándékkal vannak olyanok, akik bejönnek, röhögnek, és vannak olyanok is, akik csak egy-egy ilyen nagyon szúró vagy nagyon bántó mondatot odahelyeznek. És ezekkel én azt gondolom, hogy nagyon felzaklatják a közösségeket. [...]*”.

Mindkét oldalon visszatérően problematizálták a közéleti kommunikáció negatív és indulatos jellegét, amit az egyik interjúalany „*oda-vissza lövöldözgetések*”-ből álló „*polgárháborús hangulat*”-ként írt le. Ezt a személyes szemponton túl azért is érezték többen problémának, mert a közös érdekek könnyen

elvesztek a diszharmonikus nyilvánosságban, ami miatt az „[...] ember már a saját utcájáért is nehezen fog össze”. A negativitás dominálta nyilvánossággal kapcsolatos kritika megjelent a helyi politikusok és a média részéről is: az egyik jelölt egy interjúban elmondta, hogy „*azt szeretné, ha a közösségi felületeken eltűnnének a politikai acsarkodások*”, míg a helyi televízió a kampány negatív hangvételét, a negatív kommentek növekvő számát tematizálta egyik műsorában.

Az indulatos közbeszéd visszatartó hatással is bír, hiszen számos helyi szereplő arról számolt be, hogy passzivitást és kiábrándulást érzékelt a saját környezetében. Egy helyi tartalomkészítő ezzel kapcsolatban elmondta, hogy minden héten megfordul a fejében, hogy törli az oldalát, mert „[...] *nincs nekem ahhoz kedvem, hogy az anyámat szidják*”. Egy korábban aktív kommentelő pedig visszavonulása kapcsán azt mondta: „*Egyrészt belefáradtam, mert ebbe mindenki belefáradna. Tehát ez a folyamatos harc meg ez a küzdés, hogy akkor most mi, hogyan működjön, mindenkit felemésztené.*”.

DISZRUPTÍV NYILVÁNOSSÁG: MEGTÉVESZTÉS ÉS MANIPULÁCIÓ A HELYI NYILVÁNOSSÁGBAN

Az online nyilvánossággal kapcsolatos visszatérő aggodalom, hogy az jelentős teret enged a megtévesztésnek és ezáltal a nyilvános diskurzus és a politikai közösség rejtett manipulációjának. Bennett és Pfetsch (2018) ennek kapcsán diszruptív nyilvánosságról, míg Bimber és de Zúñiga (2020) „szerkesztetlen” nyilvánosságról beszél, és amellet érvelnek, hogy a közösségi oldalak olyan affordanciákkal rendelkeznek, amelyek lehetővé teszik az információk eredetének, illetve a szerzők identitásának elrejtését vagy megtévesztését, illetve a társas jelzések manipulációját. Miközben a dezinformáció, az álhírek és a megtévesztő identitású automatizált, vagy természetes személy által kezelt felhasználói profilok jelenlétét országos szinten több kutatás is bizonyította (Bennett–Livingston, 2020), megfigyeléseink szerint ezek a jelenségek a jóval kisebb kiterjedésű és személyesebb helyi nyilvánosságnak is fontos részét képezték.

Az anonimitással való tudatos visszaélést mindkét oldal problematizálta Jászberényben. Erről egy interjúalany a következőképpen beszélt: „*Ha nincs egy arc, nincs egy kép kirakva, akkor sokkal könnyebb úgy bántani valakit, hogy ja, hát rólam úgyse tudják, ki vagyok, akkor én nyugodtan mondhatok, amit akarok.*”. Egy másik válaszoló szerint pedig „*Jászberény tele van álprofilokkal, akik sértegetik az embereket. Nekem van olyan csoportom, ahová nem engedek belépni álprofil, mert csak konfliktushoz vezetne.*”. Eszerint tehát egy fontos felmerülő probléma volt az álprofilokkal kapcsolatban, hogy a személyes távolság miatt a kritika durvább, adott esetben erőszakos és sértő megfogalmazására nyílik lehetőség.

Az álprofilhasználat nem csak egyéni stratégiaként jelent meg, hanem sokak szerint tudatosan használt manipulációs eszközként is a nyilvánosság po-

litikailag motivált formálásában. Az egyik interjúalany például „*zuhanóbombázás*”-ként írta le azt a jelenséget, amikor „*egy posztra hirtelen rászabadul 10-15 ember*” akik irreleváns negatív tartalmakkal árasztják el a beszélgetést.

A jászberényi nyilvánosság szereplői sok esetben például olyan gyakorlatokkal próbáltak védekezni az álprofilok manipulatív támadásaival szemben, mint a tudatosítás vagy a kiszorítás. Előbbire példa, amikor a megnyilatkozók külön felhívták a figyelmet a beszélgetésben résztvevők álprofil jellegére, valamint amikor oldalak listázták, megnevezték vagy konkrétan leleplezték az álprofilokat. A kiszorításra egy példa a már említett moderációs tevékenység, valamint amikor a felhasználók közvetlenül jelezték, hogy álprofillal nem hajlandóak vitázni.

A szélsőségesebb pletykáknál a profil megbízhatósága fontos tényező volt az információ hitelességének mérlegelésében. Például, amikor az egyik csoportban egy helyi képviselő bejelentette indulását, a poszt alatt egy kommentelő azt kérdezte, „*Nem kizáró tényező [...] indulásához, hogy egy ártatlan terhes édesanyát meggyilkolt amikor részegen vezetett????????*”. Egy másik hozzászóló viszont megjegyezte, hogy a kérdező az internetről szedte a képet, majd a hozzászólásoknál közösen vitatták a történet validitását.

Ugyanakkor az anonimitás lehetőségét nem mindenki használta bomlasztásra és annak önvédelmi funkciójáról például többen beszéltek. Az érintettek kommentekben gyakran érveltek amellett, hogy a helyi nyilvánosság személyes, erősen negatív és konfliktusos jellege miatt más módon nem tudnak részt venni a helyi diskurzusokban, hiszen féltik a munkájukat, esetleg a saját vagy a családjuk biztonságát, ezért állampolgári részvételi igényeiket csak ilyen formában tudják kielégíteni. Az álprofilhasználat tehát egyfajta védettséget is nyújthat egy erősen személyes vagy erőszakos hangulatú közéleti beszélgetésben.

Az álprofilok körüli dilemmák egy jellemző története volt, amikor egy, a helyi fórumokon meglehetősen aktív, és hozzászólásaival mindkét oldal felületein vitákat generáló álprofil saját identitására utaló digitális „nyomot” hagyott, aminek köszönhetően leleplezték és nyilvánosan felfedték a valódi identitását, és a személyről kiderült, hogy egy korábban politikai tisztséget betöltő közéleti szereplő. A leleplezés után a manipulációs és az önvédelmi érveket a Facebookon belül több helyi csatornán közvetlenül ütköztették a nyilvánosság szereplői. A többség szerint a szándékos manipulációs jellegű használatot igazolta a tény, hogy az illető a helyi közéletben ismert, politikai kapcsolatokkal rendelkező és a politikai folyamatokban involválódó személy volt. Az érintett azonban leleplezése után immár saját identitása alatt személyes hangvételi és magánéleti információkat tartalmazó posztban próbálta bizonygatni, hogy a család védelme volt az anonimitás szándéka, ezt azonban a nyilvánosság szereplői hiteltelennek tartották.

A Facebook fizetett hirdetési affordanciái is teret nyitottak a megtévesztő felhasználására. Hirdetéseken keresztül ugyanis nem csak a helyi nyilvánosság ismert szereplői tudnak üzeneteket terjeszteni. Létrejött például egy olyan oldal is, amely a polgármester elleni negatív hangvételű posztokat közölt és hirdetett, ezekre viszont az állampolgárok részéről elutasító hozzászólások érkeztek. Nem egyértelmű, hogy az oldalt ki hozta létre, a hozzárendelt weboldal mindössze egy rövid, több más oldalon is megtalálható, a Jászságról szóló szöveget tartalmazott, ami viszont szűkítette a lehetséges tetteseket a helyiek körében.

KONKLÚZIÓ

Kutatásunkban etnográfában ismert módszerek alkalmazásával vizsgáltuk, hogy hogyan működik a lokális közösségimédia-alapú nyilvánosság egy helyi időközi választás kontextusában. A jászberényi példa azt mutatja, hogy a közösségi média – különösen a Facebook –, a helyi nyilvánosság legfontosabb terepévé vált, ahol politikusok, médiatermékek és egyéb lokális oldalak és csoportok oldalain számos helyi lakos és tisztségviselő vesz részt a közösséget érintő ügyek megvitatásában.

A Facebookon kirajzolódó jászberényi nyilvánosság – legfontosabb szereplőit tekintve – erősen centralizált, miközben politikai szimpátia alapján megosztott, azonban a politikai oldalak szerint tagolódó blokkok között intenzív a párbeszéd, ezért meglehetősen integráltnak tekinthető. A helyi nyilvánosságot a résztvevők diszkurzív performanszokon keresztül hozzák létre a határok kijelölésével és az országos politikától való autonómia igényének hangoztatásával. Ennek keretében erőfeszítéseket tesznek a helyi közülethez nem tartozó szereplők, illetve az országos politikai megfontolások diszkurzív térből való kiszorítására, ami jelentős részben sikeres is, hiszen a helyi nyilvánosság platformjain valóban a helyi lakosok helyi vonatkozású megnyilatkozásai dominálnak.

Eredményeinkből kiviláglik, hogy helyi szinten a közösségimédia-alapú politikai aktivitás sok tekintetben különbözik a más szinteken megfigyelt sajátosságoktól. Lokálisan a nyilvánosság erős személyességgel bír, ezáltal pedig erősen összefonódik az offline szférával. A Facebook-nyilvánosság tele van offline ismeretségekből származó utalásokkal, híresztelésekkel, pletykákkal, miközben az itt zajló interakciók is gyakran „átfolynak” a platformon kívüli személyes kapcsolatok világába. Miközben ez a tény „hozzáférhetőbbé” és „valóságosabbá” teszi az itt zajló interakciókat, olyan részvételi kockázatokat is jelent, ami sokak számára visszatartó erővel bír: a résztvevőknek teljes, akár csak szűk körben ismert vagy ismerhető, identitásának felvállalásával kell megjelennie a tágabb környezetükben élő emberek szélesebb nyilvánossága előtt.

Az offline szférával való összefonódás másik vonulata, hogy a felvetett problémák több esetben is közpolitikai cselekvést vagy legalább tartalmi választ eredményeznek a politikai szereplők részéről, a képviselők tehát bizonyos mértékben rezponzívak a képviseltek nyilvánosságban hangoztatott igényeire. E megfigyelés értelmezésénél fontos szem előtt tartani, hogy a kutatás kampányidőszakban zajlott, amikor is a politikai szereplők egyébként is érdekelték, hogy minél inkább rezponzívnak tűnjenek. Ugyanakkor a helyi közösségimédia-nyilvánosság szűkebb kiterjedése és domináns tájékozási felület jellege miatt az is okkal feltételezhető, hogy helyi szinten általánosságban is rezponzívabbak az elitek: a szűkebb kiterjedés miatt kevesebb probléma kerül kiemelésre, ezek azonban jobban is láthatóak a lakosság számára, ahogyan az akár cselekvés, akár válasz formájában történő kezelésük is sokakhoz eljut. Más kontextusban lefolytatott kutatások szükségesek tehát ahhoz, hogy erről a jelenségről általános érvényű megállapítást tudjunk tenni.

Az országos szintű közösségimédia-aktivitáshoz hasonló azonban az, hogy a helyi szintű Facebook-nyilvánosságot nagyon erős negativitás jellemzi, illetve a megfélemlítés eszközei is jelen vannak. A kritika fontos hajtóereje a helyi szintű közösségi médiabeli megnyilatkozásoknak is, a gyakori viták pedig gyakran elmérgesednek és súlyos kijelentésekre ragadtathatják a résztvevőket, de vitáktól független provokáció – trollkodás – is gyakori tapasztalat a különböző oldalakon. Miközben a szereplők visszatérően ezt tartják a helyi nyilvánosság legsúlyosabb problémájának és visszatartó erejének is, önvédelmi vagy önszabályozó mechanizmusok ezen a téren kevésbé vannak jelen. Az elsősorban álprofilokon keresztül jelentkező megfélemlítési szándékokkal szemben azonban látható a védekezés: a szereplők leleplezésen és tudatosításon keresztül próbálják az álnév alatt nyilvános vitákat formáló szereplők hatását gyengíteni. Fontos azonban az a megfigyelés is, miszerint az álprofil nem feltétlenül jelent manipulációs szándékot: a helyi nyilvánosság számos szereplője ily módon védekezik a helyi közösségimédia-nyilvánosság valódi részvételt megnehezítő személyességétől és negativitásától.

A közösségi média tehát valódi nyilvánosságot teremt abban az értelemben, hogy lehetővé teszi az állampolgári bekapcsolódást, ezek a civil online aktivitások pedig a helyi szintű politikai döntéshozatalra is hatást gyakorolnak. Ugyanakkor a részvétel praktikus korlátjai is nyilvánvalóvá váltak. A nyilvánosság szereplőinek hatásgyakorlási potenciálja nem egyenlő, a centralizált szerkezet bizonyos terepeket és szereplőket előnyben részesít másokkal szemben. Ezenkívül az erőteljes személyesség, a negatív hangvétel, valamint a tudatos provokáció és manipuláció a résztvevők számára ismert jelenléte jelentős visszatartó erővel is bír. A résztvevők a település és a helyi közösség iránt sokszor érzékelhető elkötelezettsége azt jelzi, hogy létezik törekvés a problémaként érzékelt jelenségek közösségi szintű tudatosítására és visszaszorítására. Számos megnyilatkozás utal arra, hogy a résztvevők jelentős része magáénak

érzi és fontos közéleti funkcióval bíró entitásként érzékeli a Facebookon kirajzolódó helyi nyilvánosságot, aminek „egészséges” működését ezért közösségi érdekek tekintik. Ebből a szempontból fontos kérdés, hogy más településeken is hasonló mintázatok jelennek-e meg, és máshol mennyire sikeres a problematizált gyakorlatokkal szembeni közösségi fellépés. A kutatás legnagyobb korlátja, hogy csak egy település nyilvánosságáról kaphattunk képet, a további esetek bevonását megnehezítő mélyebb megértésre törekvő megközelítés azonban olyan aspektusokat hozott a felszínre, ami más módszer esetében könnyen szem elől veszhet. Ugyanakkor kutatásunk arra is rámutatott, hogy az etnográfiai megközelítés alkalmas a nyilvánosság komplex, többszempontú vizsgálatára. Mindazonáltal, a közeljövőben érdemes más települések és időszakok kapcsán is megvizsgálni a helyi közösségimédia-alapú nyilvánosság működését, hogy kiderüljön, mely megállapításaink lehetnek általánosabban is érvényesek.

JEGYZETEK

* E tanulmány a „Hálózatos lokalitás: A közösségi média helyi politikában játszott szerepének vizsgálata” (NKFIH 135189) kutatás támogatásával készült, Burai Krisztina pedig a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alap forrásából a Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-3 Új Nemzeti Kiválósági Programjának kedvezményezettje.

- ¹ Az étikus (etic) perspektíva a kutató vagy külsős nézőpontot takarja (Morris et al, 1999).
- ² Geertz fogalma, amely alatt azon kommunikatív tulajdonsággal bíró közösségi cselekvéseket érti, amelyek a társadalmi valóságra vonatkozó értelmezéseket fejeznek ki (Geertz, 1994).
- ³ Az émikus (emic) perspektíva a helyi vagy belsős nézőpontokra vonatkozik (Morris et al, 1999).
- ⁴ <https://www.facebook.com/budai.lorant.jaszbereny/posts/pfbid0quSQFzF7Gd8HaZrpaFXxAR7xiUfbuuesM7thF7wfUq5nSGMmjeh2sgsqeWvscPZI>
- ⁵ <https://www.szoljon.hu/helyi-kozelet/2022/10/elkezdodott-az-ules-feloszlathatja-magat-a-jaszberenyi-kepviselo-testulet>
- ⁶ Budai Lóránt hozzájárult ahhoz, hogy a kutatásban való részvételét feltüntessük, a kutatásról és az interjúról maga is beszámolt egy nyilvános Facebook-posztban: <https://www.facebook.com/budai.lorant.jaszbereny/posts/pfbid0MdhgqeiRx2oSPFnKtidrqqEjuUbbd8DCudHtBDXsv3fmj2QkDn23QH1mLqrPmDR3l>

IRODALOM

- Anderson, B. (2016): *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (Revised edition). Verso.
- Baines, D. (2012): Hyper-local news: A glue to hold rural communities together? *Local Economy*, 27(2), 152–166. <https://doi.org/10.1177/0269094211428860>
- Bene M. (2020): *Virális politika. Politikai kommunikáció a Facebookon*. L'Harmattan.

- Bene, M.–Dobos, G. (2023): In the Web of the Parties: Local Politicians on Facebook in Hungary. *Media and Communication*. <https://doi.org/10.17645/mac.v11i3.6654>
- Bennett, W. L.–Livingston, S. (szerk.): (2020). *The Disinformation Age*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108914628>
- Bennett, W. L.–Pfetsch, B. (2018): Rethinking Political Communication in a Time of Disrupted Public Spheres. *Journal of Communication*, 68(2), 243–253. <https://doi.org/10.1093/joc/jqx017>
- Bernal, V. (2006): Diaspora, cyberspace and political imagination: The Eritrean diaspora online. *Global Networks*, 6(2), 161–179. <https://doi.org/10.1111/j.1471-0374.2006.00139.x>
- Bimber, B.–Gil de Zúñiga, H. (2020): The unedited public sphere. *New media & society*, 22(4), 700–715. <https://doi.org/10.1177/1461444819893980>
- boyd, danah (2010): Social network sites as networked publics: Affordances, dynamics, and implications. In: Zizi Papacharissi (ed.): *A networked self*. New York, Routledge, 47–66. <https://doi.org/10.4324/9780203876527-8>
- Bruns, A. (2023): From “the” public sphere to a network of publics: Towards an empirically founded model of contemporary public communication spaces. *Communication Theory*, qtad007. <https://doi.org/10.1093/ct/qtad007>
- Bruns, A.–Highfield, T. (2015): Is Habermas on Twitter?: Social media and the public sphere. In: Axel Bruns–Gunn Enli–Eli Skogerbo–Anders Larsson–Christian Christensen (eds.): *The Routledge companion to social media and politics*. Routledge, 56–73. <https://doi.org/10.4324/9781315716299-5>
- Bucher, T.–Helmond, A. (2018): The affordances of social media platforms. In: J. Burgess–A. Marwick–T. Poell (szerk.): *The SAGE handbook of social media*. Sage, Vol. 1, 233–254. <https://doi.org/10.4135/9781473984066.n14>
- Castells, M. (2008): The new public sphere: Global civil society, communication networks, and global governance. *The ANNALS of the american academy of Political and Social Science*, 616(1), 78–93. <https://doi.org/10.1177/0002716207311877>
- Chadwick, A. (2017): *The Hybrid Media System: Politics and Power*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190696726.001.0001>
- Coleman, S. (2005): New mediation and direct representation: Reconceptualizing representation in the digital age. *New Media & Society*, 7(2), 177–198. <https://doi.org/10.1177/1461444805050745>
- Coleman, S.–Thumim, N.–Birchall, C.–Firmstone, J.–Moss, G.–Parry, K.–Stamper, J.–Blumler, J. G. (2016): *The mediated city: The news in a post-industrial context*. Bloomsbury Publishing. <https://doi.org/10.5040/9781350251113>
- Dahlgren, P. (2005): The Internet, Public Spheres, and Political Communication: Dispersion and Deliberation. *Political Communication*, 22(2), 147–162. <https://doi.org/10.1080/10584600590933160>
- De Volo, L. B.–Schatz, E. (2004): From the inside out: Ethnographic methods in political research. *Political Science & Politics*, 37(2), 267–271. <https://doi.org/10.1017/S1049096504004214>
- Dewey, J. (1927): *The Public and Its Problems* (1st edition). Swallow Press.
- Dicks, B.–Mason, B.–Atkinson, P. & Coffey, A. (2006): *Qualitative Research and Hypermedia*. London, Sage Publications. <https://doi.org/10.4135/9781849209649>
- Dörnyei K.–Mitev, A (2010): Netnográfia avagy on-line karosszék etnográfia a marketingkutatásban. *Vezetéstudomány*, XLI(4), 55–68. <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2010.04.06>

- Emerson, R. M.–Fretz, R. I.–Shaw, L. L. (1995): *Writing Ethnographic Fieldnotes*. Chicago, University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226206851.001.0001>
- Firmstone, J.–Coleman, S. (2014): The Changing Role of the Local News Media in Enabling Citizens to Engage in Local Democracies. *Journalism Practice*, 8(5), 596–606. <https://doi.org/10.1080/17512786.2014.895516>
- Firmstone, J.–Coleman, S. (2015): Public engagement in local government: The voice and influence of citizens in online communicative spaces. *Information, Communication & Society*, 18(6), 680–695. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2014.986180>
- Fischer, R.–Keinert, A.–Jarren, O.–Klinger, U. (2021): What Constitutes a Local Public Sphere? Building a Monitoring Framework for Comparative Analysis. *Media and Communication*, 9(3), 85–96. <https://doi.org/10.17645/mac.v9i3.3984>
- Friedland, L. A.–Long, C. C.–Shin, Y. J.–Kim, N. (2007): The Local Public Sphere as a Networked Space. In: R. Butsch (szerk.): *Media and Public Spheres*. Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1057/9780230206359_4
- Gerbaudo, P. (2022): Theorizing Reactive Democracy: The Social Media Public Sphere, Online Crowds and the Plebiscitary Logic of Online Reactions. *Democratic Theory*, 9(2), 120–138. <https://doi.org/10.3167/dt.2022.090207>
- Geertz, C. (1994): *Az értelmzés hatalma. Antropológiai írások*. Századvég, Budapest.
- Gold, R.L. (2006): Roles in Sociological Field Observations. In: Denzin, N. K. (ed.): *Sociological Methods*, New York, Routledge, 363–380. <https://doi.org/10.4324/9781315129945-33>
- Habermas, J. (1971): *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Gondolat.
- Habermas, J. (2006): Political Communication in Media Society: Does Democracy Still Enjoy an Epistemic Dimension? The Impact of Normative Theory on Empirical Research1. *Communication Theory*, 16(4), 411–426. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.2006.00280.x>
- Heiss, R. (2021): The Affective Foundation of Political Opinion Expression on Social Media: A Panel Analysis. *International Journal of Public Opinion Research*, 33(1), 57–75. <https://doi.org/10.1093/ijpor/edaa009>
- Hine, C. (2000): *Virtual Ethnography*. London, Sage Publications. <https://doi.org/10.4135/9780857020277>
- Hine, C. (2015) *Ethnography for the Internet: embedded, embodied and everyday*. London–New York, Bloomsbury Academic,
- Hujanen, J.–Dovbysh, O.–Jangdal, L.–Lehtisaari, K. (2021): Towards (Hyper) Local Public Sphere: Comparison of Civic Engagement across the Global North. *Media and Communication*, 9(3), 74–84. <https://doi.org/10.17645/mac.v9i3.3929>
- Kelm, O. (2020): Why do politicians use Facebook and Twitter the way they do? The influence of perceived audience expectations. *SCM Studies in Communication and Media*, 9(1), 8–34. <https://doi.org/10.5771/2192-4007-2020-1-8>
- Kozinets, R.V. (2015): *Netnography (redefined)*. 2nd edition). Los Angeles, Sage. <https://doi.org/10.1002/9781405165518.wbeos0782>
- Kumin, F. (2001): Az online Baja. *Médiakutató*, 2001(4).
- Leckner, S.–Tenor, C.–Nygren, G. (2019): What about the hyperlocals? The drivers, organization and economy of independent news media in Sweden. *Journalism Practice*, 13(1), 68–89. <https://doi.org/10.1080/17512786.2017.1392254>

- Lefebvre, H. (1992): *The Production of Space*. Oxford–Cambridge, Wiley–Blackwell.
- Lünenborg, M.–Raetzsch, C. (2017): From public sphere to performative publics: Developing media practice as an analytic model. *Media Practices, Social Movements, and Performativity*, 11–35. <https://doi.org/10.4324/9781315455938-3>
- Martin, G. J.–McCrain, J. (2019): Local News and National Politics. *American Political Science Review*, 113(2), 372–384. <https://doi.org/10.1017/S0003055418000965>
- Mester T. (2010): *Hálózati közösségek etnográfiaja: megközelítések és elemzési példák. Doktori disszertáció*. Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar.
- Mester T. (2018): Digitális antropológia – előzmények, megközelítések, módszerek. *Replika*, 108–109(3-4), 119–136. <https://doi.org/10.32564/108-109.8>
- Mester T. (2022): Lokális/nyilvánosság/politika a közösségi hálózatok korában: Szeljegyzetek egy kutatási projektterv margójára. In: J. Bali–R. Papp–I. Povedák–A. Szász–I. Tomory (szerk.): *Antropológia – Gondolkodás – Alkotás: A. Gergely András köszöntése 70. születésnapja alkalmából*. Magyar Kulturális Antropológiai Társaság (MAKAT), 349–357.
- Morris, M. W.–Leung, K.–Ames, D.–Lickel, B. (1999): Views from inside and outside: Integrating emic and etic insights about culture and justice judgment. *Academy of management review*, 24(4), 781–796. <https://doi.org/10.2307/259354>
- Murthy, D. (2008): Digital ethnography: An examination of the use of new technologies for social research. *Sociology*, 42(5), 837–855. <https://doi.org/10.1177/0038038508094565>
- Neidhardt, F. (1994): *Öffentlichkeit, öffentliche Meinung, soziale Bewegungen* (Band 34). Westdt. Verlag.
- Papacharissi, Z. (2002): The virtual sphere: The internet as a public sphere. *New Media & Society*, 4(1), 9–27. <https://doi.org/10.1177/14614440222226244>
- Papacharissi, Z. A. (2010): *A Private Sphere: Democracy in a Digital Age* (1st edition). Polity.
- Papacharissi, Z. (2015): *Affective publics: Sentiment, technology, and politics*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199999736.001.0001>
- Pfetsch, B.–Maier, D.–Stoltenberg, D.–Waldherr, A.–Kligler-Vilenchik, N.–Kedem, M. de V. (2021): Topographies of Local Public Spheres on Social Media: The Scope of Issues and Interactions. *International Journal of Communication*, 15(0), Article 0.
- Pink, S.–Horst, H.–Postill, J.–Hjorth, L.–Lewis, T.–Tacchi, J. (2016): *Digital Ethnography: Principles and Practice*. London, Sage Publications.
- Putnam, R. D. (2001): *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community* (First Edition). Touchstone Books by Simon & Schuster. <https://doi.org/10.1145/358916.361990>
- Rainie, L.–Wellman, B. (2014): *Networked: The New Social Operating System* (Illustrated edition). The MIT Press.
- Schäfer, M. S. (2015): Digital public sphere. *The international encyclopedia of political communication*, 15, 1–7. <https://doi.org/10.1002/9781118541555.wbiepc087>
- Schmidt, J.-H. (2014): Twitter and the rise of personal publics. *Twitter and society*, 3–14.
- Sennett, R. (1998): *A közéleti ember bukása*. Helikon.
- Stromer-Galley, J. (2014): *Presidential Campaigning in the Internet Age* (1st edition). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199731930.001.0001>
- Szabó G. (2014): *Kommunikáció és integráció*. L'Harmattan.

- Szabó, G.–Kmetty, Z.–Molnár, E. K. (2021): Politics and Incivility in the Online Comments: What is Beyond the Norm-Violation Approach? *International Journal of Communication*, 15: 26.
- Thorson, K.–Medeiros, M.–Cotter, K.–Chen, Y.–Rodgers, K.–Bae, A.–Baykaldi, S. (2020): Platform Civics: Facebook in the Local Information Infrastructure. *Digital Journalism*, 8(10), 1231–1257. <https://doi.org/10.1080/21670811.2020.1842776>
- Wahl-Jorgensen, K. (2019): The challenge of local news provision. *Journalism*, 20(1), 163–166. <https://doi.org/10.1177/1464884918809281>
- Waldherr, A.–Stoltenberg, D.–Maier, D.–Keinert, A.–Pfetsch, B. (2023): Translocal networked public spheres: Spatial arrangements of metropolitan Twitter. *New Media & Society*, <https://doi.org/10.1177/14614448231156579>
- Wiles, R.–Bengry-Howell, A.–Crow, G.–Nind, M. (2013): *But is it Innovation?: The Development of Novel Methodological Approaches in Qualitative Research*. Methodological Innovations Online, 8(1), 18–33. <https://doi.org/10.4256/mio.2013.002>

MÁRKI-ZAY PÉTER POLITIKAI STÍLUSA

A politikai stílus kutatásának módszere

Lovász Dorottya

(ELTE ÁJK Politikatudományi doktori iskola)

*A tanulmány beérkezett: 2023. július 23., opponálás: 2023. július 25. – 2023. szeptember 15.,
véglegesítés: 2023. november 28.*

ÖSSZEFOGLALÓ

A stílus a politikai kommunikáció és jelentésteremtés egyik fontos multimodális eszköze, ennek ellenére az elemzések többsége elválasztja a különböző érzékszervi csatornákat használó kommunikációs formákat. A vizsgálatok egy-egy modalitásra – leginkább szövegekre és képekre – fókuszálnak, a verbális és nonverbális elemek összjátéka így rejtve marad. Tanulmányomban azt szeretném bemutatni, hogy a szövegek és képek elemzésével hogyan lehet meghatározni egy politikai szereplő stílusát. Kutatásomban Márki-Zay Péter politikai kommunikációját elemeztem a Facebookon, aki a magyar ellenzék miniszterelnök-jelöltje volt 2022-ben. Elsősorban Robert Hariman elemzői nézőpontját használtam, amely alkalmas volt a politika esztétikai aspektusainak bemutatására. A tartalomelemzéshez a Hariman által létrehozott stílustipológiát vettem alapul, azokból indikátorokat hoztam létre. A klaszszifikációt kiegészítendő a multimodális elemzéshez Gunther Kress és Theo Van Leeuwen társadalomszemiotikai elméletét is alkalmaztam. A kutatási eredmények megerősítik, hogy Hariman stílusából képzett indikátorokkal a politikusok stílusa meghatározható. Továbbá ezek a stílus kategóriák nem kizárják, hanem inkább kiegészítik egymást.

Kulcsszavak: politikai stílus ■ Márki-Zay Péter ■ multimodalitás ■
társadalomszemiotika ■ közösségi média

A stílus a politikatudományban több jelentéssel bíró fogalom. Míg az ókori görög retorikai hagyományok szerint az alkalomhoz illő beszédet jelenti (Fortenbaugh, 2007), a választói magatartás-elmélet vagy a gender studies már pártválasztást befolyásoló tényezőként határozta meg a stílus fogalmát (Ankersmit, 1996; Pels, 2003; Hargrave–Blumenau, 2022). Más megközelítések, mint amilyen a vezetéskutatás, a vezetési stílust a hatékony politikai cselekvéssel azonosították (Mumford et. al., 2001, 2007, 2008). A szemiotikai megközelítés pedig a verbális és nonverbális jelek együttes jelentéseként deklarálta a stílust (Charteris-Black, 2007, 2011). A megközelítések kutatási irányonként és nézőpontonként eltérőek lehetnek, de abban egyetértenek, hogy a stílust, a politika lényegi elemeként, a meggyőzés fontos eszközeként feltételezik.

Robert Hariman 1995-ben megjelent *Political Style: The Artistry of Power* című könyvében a korábbi megközelítésektől eltérő, új megvilágításba helyezte a politikai stílus fogalmát. Az általa meghatározott négy politikai stílust (realista, bürokratikus, udvari, és köztársasági) irodalmi alkotások segítségével mutatja be. Ugyan Hariman nézőpontja ötvözi a retorika és a szemiotika eszközkészletét, stíluskutatásának hiányossága, hogy könyvében kizárólag szövegek elemzésével foglalkozik. A szövegeken túlmutató információforrások vizsgálata, mint például a képek, mozgóképek, testbeszéd vagy az öltözet ki marad az elemzéséből.

Jelen feltáró kutatás célja kettős. Egyrészt a Hariman által létrehozott négy stílus kategóriából indikátorokat meghatározni, majd ezeket tipológiává alakítani, amely alkalmas a politikai vezetők stílusának azonosítására. Másrészt pedig az egyes stílusokhoz tartozó vizuális elemeket detektálni az eredeti harimani, szöveges alapú kutatás kiegészítésére. A tipológia működésének illusztrálására a tanulmány Márki-Zay Péternek, a 2022-es országgyűlési választás ellenzéki miniszterelnök jelöltjének politikai stílusát vizsgálja, a saját Facebook-oldalán közzétett szöveges és képi anyagokon keresztül. A vizsgálat módszere deduktív tartalomelemzés, a társadalomszemiotika segítségével. A vizsgálat a hivatalos kampányidőszak kezdetétől, 2023. január 11-től a kampány értékeléséig, 2023. április 30-ig közzétett Facebook-posztokon történik.

A tanulmány első részében a stílus kutatás politikatudományon belüli főbb irányzatait járom körbe. Ezt követően Hariman (1995) módszerét és az általa létrehozott stílus kategóriákat mutatom be. Ezután a kutatás módszerét, majd a Márki-Zay Péter politikai stílusára vonatkozó eredményeket részletezem. Végül a következtetéseken túl további kutatási lehetőségeket is felvázolok.

Márki-Zay Péter politikai stílusának vizsgálata jól szemlélteti, hogy a stílusok ideáltípusonként működnek, a politikában minden bizonytalansággal ötvözteként jelennek meg. Mindazonáltal lehetnek hangsúlyeltolódások: az ellenzéki miniszterelnökjelölt kommunikációját a vizsgált időszakban leginkább a köztársasági stílus jellemezte, de valamelyest a bürokratikus és az udvari stílusok elemeit is megfigyeltem. Márki-Zay Péter stílusára a legkevésbé a realista stílus elemei voltak jellemzőek.

A POLITIKATUDOMÁNY ÉS A STÍLUSKUTATÁS

A klasszikus retorikai iskola szerint a stílus retorikai konvenciók egyvelegét, azon belül is a megfelelő szavak kiválasztását jelentette (Fortenbaugh, 2007). A leglényegesebb szempont az alkalomhoz illő stílus kiválasztása volt, a lehető legnagyobb hatás elérése érdekében (Charteris-Black, 2014). Bár a retorikai hagyományok ma is jelentős hatással bírnak a politikai stílus kutatásában, a

kortárs politikatudományban a stílus kutatást két másik megközelítés jellemzi inkább. Az egyik a különböző vezetői stílusok meghatározására törekszik, amelyek főként közpolitikai jelentéssel bírnak (Mumford et al. 2007). A másik kutatási irány a szemiotikai megközelítés, amely a jelek értelmezésének tudományaként a politikai vezető kommunikációs gesztusainak eredetét, társadalmi beágyazottságát és jelalkotó tevékenységét kutatja (Charteris-Black, 2007, 2011, 2014).

A vezetéskutatás a kormányzási és a vezetői/vezetési stílusokat vizsgálja. Ezek a kutatások az olyan viselkedésmintákat kutatják, amelyek egy adott politikai szituációban a lehető leghatékonyabbnak tűnnek (Charteris-Black, 2017). A kormányzási stílus a közpolitikai elemzésekhez áll a legközelebb. Egyrészt a közpolitikai eszközök használatáról, másrészt a befolyásos közpolitikai szereplők megszólalásai, gesztusai hatékonyságáról értekeznek (Richardson et al., 1982). A vezetői stílusok körvonalazására, a szakirodalomban számos kísérlet született. Burns (1978) tranzakciós és transzformatív vezető-modelljében, a vezető célja a közös cselekvés elérése. Vroom és Yetton (1973) autokratikus, konzultatív, csoportos és delegáló vezetőt leíró modellje a döntéshozatal kizárólagos vagy megosztott voltát vizsgálja. Mumford és szerzőtársainak (2001, 2007, 2008) karizmatikus, ideologikus és pragmatikus vezetői stílust leíró modellje (CIP-modell) szerint a karizmatikus vezető identitást ad a követőinek, míg az ideologikus a választók már meglévő identitására építkezve lép fel, a pragmatikus vezető pedig racionalitása és az intézmények tisztelete jellemzi (Boda, 2020: 153.; Kiss, 2015; Kiss–Szabó, 2018). A vezetéskutatás nézőpontja a közpolitika és kormányzási képesség kontextusában elemzi a stílus és a vezetés kapcsolatát. Az elemzések az adott politikai működést stílusként azonosítják, azonban meghatározásuknak kevés kapcsolata van a stílus köznapi jelentésével, vagy azzal, amely a stílust a politikai karizmájaként azonosítja.

Jelen kutatás kritikus a vezetéskutatás közpolitikai szemléletével, mert Robert Hariman nézőpontjából kiindulva a politika és az esztétika világát összetartozónak látja. A választók megnyerésének nem csupán közpolitikai eszközei vannak, így a kommunikációs stílus nem elhanyagolható az adott politikai szereplő vizsgálatakor. Máskülönbén kizárólag közpolitikai funkciói mentén tudunk valamit mondani egy adott politikai szereplőről, miközben a karakterét és karizmáját teljesen figyelmen kívül hagyjuk. Azonban ez utóbbi két tényező napjainkban nagyobb hatással lehet a választóra, mint az adott politikai kormányzási képessége (Benjamin–Shapiro, 2009).

A szemiotikai hagyomány megközelítése szerint napjainkban a stílus fogalma köznapi értelemben inkább egyfajta esztétikai vagy fogyasztási kategóriát jelöl (Kiss, 2017a). Ebben az értelmezésben a politikai stílus kutatás egy fontos alapvetése, hogy a politikai szereplők a szövegeken kívül más eszközöket is igénybe vesznek a választók megnyerése érdekében, mint amilyen a

hanghordozás, az öltözködés, vagy a testbeszéd. A multimodalitás – amely két vagy több kommunikációs mód kombinációját jelenti jelentésalkotás céljából (Jewitt et al., 2017) – a politikai kommunikáció alapfeltételévé válik. A multimodális fordulatot a mediatizáció, vagyis a média társadalomban és politikában betöltött egyre növekvő szerepe okozta (Mazzoleni–Schulz, 1999). A mediatizáció következtében a testiség és a fizikai megjelenés éppoly fontossá vált a politikában, mint a szövegek (Grabe–Bucy, 2009). Jelen kutatás a társadalomszemiotikát mint eszközt használja a különböző stíluskommunikációs módok együttes elemzésére, így főként a retorikai és a szemiotikai hagyományhoz kapcsolódik.

ROBERT HARIMAN MEGKÖZELÍTÉSE ÉS MÓDSZERE

Robert Hariman érvelése szerint a modern társadalomtudomány és a művészet világa rokonságban áll egymással (Hariman, 1995). Azonban különbséget kell tenni a hétköznapi értelemben vett esztétika, a művészet fogalma és Hariman megközelítése között. Hariman az esztétika fogalmát John Dewey filozófus elméletén keresztül mutatja be. Dewey az *esztétikai tapasztalat (aesthetic experience)* fogalmával az esztétika művészethez kötött megközelítését kritizálja. Az esztétikát a művészet világából a társadalmi térbe helyezi. Az egyén életében nem kizárólag a művészetek esetében tapasztal szépséget. Keresi saját életében a ritmikus és harmónikus élményeket, amelyek előidéznek a szépség érzetét, ezt az élményt pedig akár egy politikus stílusa is előidézheti (Dewey, 1934). Ezt az esztétikai élményt nevezzük esztétikai reakciónak.

Hariman a *stílus* fogalmával kapcsolja össze a művészet és a politika világát. A stílus lényegileg egy olyan meggyőzési technikát takar, amelybe gesztusok, írást és beszédet díszítő nyelvi elemek, vizuális és audiovizuális hatások művészi összeállítása tartozik. Ahogy a festő kiválasztja alkotásához a megfelelő festéket, színeket és kompozíciót, úgy rendezi hierarchiába és alkalmazza meggyőzési eszközeit egy politikus a választók megnyerése érdekében. Mindkét folyamat művészinak mondható és egyben kreatívnek is. Mivel a politika szituatív természetű, úgy a politikai stílus gyakorlása a politikai kreativitás színterévé válik. A politikai stílust Hariman ennek megfelelően a következőképp definiálja: „A politikai stílus a beszéd és a viselkedés szabályrendszere, amely jelek és helyzetek, vagy a szövegek és a politikai cselekvés/viselkedés összehangolását irányítja, a kommunikáció módját definiálja, esztétikai reakcióktól függő, retorikai konvenciók repertoárján keresztül működik és meghatározza az egyéni identitást, biztosítja a társadalmi kohéziót és a hatalom elosztását.” (Hariman, 1995: 187).

Hariman részletes stílusdefiníciójából árulkodik, hogy a stílus számára nem csupán kommunikációt takar. Az általa meghatározott négy stílus egyfajta politikakép. Újszerű megközelítésével utat nyitott olyan kutatások felé, amelyek a politikus és az állampolgárok közti kapcsolatot vizsgálják. Akár azt, ahogyan a politikus celebritássá válik és a választók stílusvilágából merít a nagyobb politikai siker elérése érdekében.

Mivel a meggyőzés technikáit nem csupán a szavak szintjén vizsgáljuk, ezért a politikai stílusok is különbséget tesznek preferált és kevésbé preferált kommunikációs módok között. Minden politikai stílus a rendelkezésre álló kommunikációs módokat a maga által kialakított hierarchiába rendezi. Előfordulhat, hogy nem minden stílusnál a beszéd áll a kommunikációs gesztusok hierarchiájában az első helyen (Hariman, 1995). Hariman *Political Style: The Artistry of Power* című munkájában négy eltérő politikai stílust különböztet meg egymástól: realista (*Realist*), udvari (*Courtly*), köztársasági (*Republican*) és bürokratikus (*Bureaucratic*) stílust.

A realista stílus képviselője az egyszerű szövegszerkesztésre és a valóság plasztikus leírására törekszik. A stílus jellemzője továbbá, hogy a beszélő a tanító szerepébe helyezkedik és interpretálja a történeteket, csak a befogadó pozícióját biztosítja az olvasónak/megfigyelőnek. Ez az interpretációs kényszer eltávolítja a politika és a szövegek világát egymástól. A beszélő lesz az egyetlen kapcsolat a szövegek és a való világ között, mondván a hatalom nem szövegszerű, a politikát csinálni kell (Hariman, 1995). A realista stílus politikaelméletében a politika lényege a cselekvés. A cselekvés pedig a hadászati világ elemeinek megjelenítésében testesül meg. Ebben a stílusban a politika és katonai művészet közös alapokon nyugszik: a politikai vezető nem csupán politikus, hanem stratégia is kell legyen. A háborúban pedig nincsenek morális szabályok, bármi megengedett. A realista stílust képviselő politikai vezető nem immorális, de a morál kérdését rugalmasan kezelő politikus. A morál itt nem a politikai cselekvés célja, hanem inkább tetszés szerint formálható eszköz a cél elérése érdekében.

Az udvari stílusban a politikai hatalom forrása a *felsőbbrendűség* mítosza, ami a királyokat az alattvalók fölé emeli. Ebben a politikai stílusban az erő egy mítosz, az uralkodói létezés pedig transzcendentális, tehát nem racionális természetű (Hariman, 1995). Itt a politika lényege a látszat, a látvány. A preferált kommunikációs forma a testbeszéd, mozdulatok, fizikai közelség. A politikai vezető csak részlegesen elérhető az alattvalók számára, és testrészei, ízlésvilága szakralizáltak. A politikai rendszer ebben a stílusban rendkívül hierarchikus, így a kommunikáció mindig fentről lefelé irányul és egyirányú. Vitának, diszkusszióknak nincs helye a gesztikulációk tengerében. A politikai vezetők itt csupán kinyilatkoztatásokkal kommunikálnak, amelyeket az alávetetteknek helyesen értelmezni létfontosságú érdekük, mert túlélésük a rendszerben kizárólag ettől függ (Hariman, 1995).

Míg a realista azt feltételezi, hogy a hatalom a politikai diskurzusokon kívül áll, a köztársasági stílus képviselője a sikeres nyilvános megszólalásban és a vitában találja meg a hatalom forrását (Hariman, 1995). Ebben a stílusban a politika lényege a diszkusszió. Így az írás, az írott szövegek és azok értelmezése, a beszéd, továbbá a vita is kiemelt szerepet kap (Hariman, 1995). A megnyilatkozási kényszer összeköti a köztársasági stílus képviselőit, akik az elithez tartoznak politikai közösségükben és kiválasztottakként vitáznak az állam ügyeiről. A vitákat lezáró megegyezés a kommunikálás végső célja. A köztársasági stílusban az állam fenntartása előbbre való, mint a személyes politikai sikerek. A köztársasági államférfi morális. A realista stílus politikusával ellentétben számítása nem magánérdeke, hanem a köztársaság és számos *eszmény, etikai norma* fenntartása felé irányítja (Hariman, 1995).

A bürokratikus stílusban a hierarchia – ahogy az udvari stílusban – kiemelt fontosságú az irányítás viszonyaiban: szervezeti egységek, osztályok és személyek hierarchiáját jelenti. A hierarchia forrása az erőnek s egyben a reménytelenség állapotát is megtestesíti: a piramis legtetetjén egy felsőbbrendű szabályalkotó áll, akinek működési módját, gondolatait, céljait egyszerű halandó nem ismerheti és nem is értheti. A hierarchia itt nem a szuverén fixációjára épít, hanem a szabályalkotásból ered. A bürokratikus stílus a politikára mint elintézendő ügyre, mint intézményesített, kiszámítható folyamatra gondol. A politika tanulható, ahogy a szabályok is megérthetőek. A politikai vezető itt egy keményen dolgozó, arctalan egyén, aki – akár az udvari stílusban – itt is elérhetetlen, azonban nem szakralizált. A legfontosabb kommunikációs forma ebben a stílusban az írás, a beszéd itt háttérbe szorul. Az írás visszakövethető, nyomon követhető és személytelen. Ebből következik, hogy az erő egyik formája ebben a rendszerben a szövegek feletti kontrollt jelenti (Hariman, 1995).

MÓDSZER, KUTATÁSI DIZÁJN ÉS A VIZSGÁLT MINTA BEMUTATÁSA

Módszer

A kutatás fókuszában Márki-Zay Péter, az ellenzéki összefogás miniszterelnök-jelöltjének Facebookon folytatott kommunikációja áll. A kiválasztást indokolta a politikus karakteres kommunikációja és a könnyedén behatárolható időintervallum, amíg kiemelten fontos politikai tisztséget töltött be. Ennek megfelelően a vizsgálati idő a 2022-es választások kihirdetésének napjától, 2022. január 11-től egészen 2022. április 30-ig, az országgyűlési választás értékeléséig tart. A kampányidőszak ideális a kiemelt politikai szereplők vizsgálá-

latára, mert rövid időn belül sokkal több elemzésre alkalmas kommunikáció keletkezik.

A kutatásban Márki-Zay Facebookon megjelenő posztjainak szövegei és a posztokhoz tartozó álló képek jelentik a stílusmeghatározás szöveges és vizuális alapját. A cselekvéssel összefüggő indikátorokat pedig a képek és szövegek további vizsgálatából származtattam. A kutatás során összesen 809 szöveges posztot és összesen 844 képet kódoltam le. A posztok szöveges adatait a *Facepager* 4.4 nevű programmal, a képeket egyesével, manuálisan töltöttem le. A Facebook mint adatforrás melletti döntés egyik oka, hogy a platformon elérhető adatok letöltése ingyenes és legális, továbbá a Facebook a mai magyar politikai kommunikáció legfontosabb felülete, mind a politikusok (Merkovity et al., 2021), mind a választók (Newman et al., 2020) szempontjából.

Azonban a közösségi média, azon belül is a Facebook rendelkezik olyan sajátosságokkal, amelyek befolyásolhatják az egyes politikai szereplők kommunikációját s így hatnak stílusuk alakítására is. A Facebookon létrejövő affektív nyilvánosság célja, hogy érzelmi reakciókat és érzéseket váltson ki a felhasználókból, ahelyett, hogy a politikus programjával kapcsolatos információk közvetítésére összpontosítana, ezzel teret engedve a populista vagy érzelemközpontú beszédmódnak. Továbbá a Facebook algoritmusai korábbi online tevékenysége alapján buborékba zárhatják a felhasználót, ami miatt számos tartalom nem juthat el hozzá (Bene, 2019). Végül az online tér nyújtotta felhasználói lehetőségek (affordanciák), amelyek a fizikális világtól eltérő módon nem konzekvensen használt eszközök, (például a like gomb megnyomásának több jelentése lehet) egy-egy politikai szereplő imázsmenedzsmentjét megnehezíthetik.

Kutatási dizájn

A kutatásban alkalmazott megközelítés fontos alapja, hogy a politikai kommunikációkutatás nem csupán politikai szövegek olvasását, hanem számos más kommunikációs mód, mint amilyenek a képek, cselekvések, látványvilágok együttes értelmezését jelenti (Kiss, 2017a). A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy Márki-Zay politikai stílusának bemutatásához nem kizárólag szövegek, hanem más információforrások, így a politikai cselekvések és képek is a vizsgálat részét képezik. A multimodális szemléletmódhoz illő megközelítés a társadalomszemiotika. A társadalomszemiotika a szemiotikától eltérően, nem struktúrákkal és a szemiotikus szabályrendszerekkel foglalkozik (Vannini, 2007). A társadalomszemiotikával foglalkozó kutatót inkább az emberek jelkészítő tevékenysége és a jelentésadás folyamata érdekli és ezen folyamatok történelmi és társadalmi kontextusai (Hodge–Kress, 1988). A szemiotikai erőforrás egy szabályrendszert jelent, de nem olyanformán, ahogy az általános

szemiotika érti. A szabályrendszer itt egy társadalmi és kulturális kontextusba ágyazott mankó, melynek segítségével az egyén értelmezi és készíti a jeleket (Kiss, 2016: 2.). Ezek a szemiotikai erőforrások segítenek értelmezni a minket körülvevő világot. Ennek része nem csupán szöveges elemeket jelent, az erőforrások szimbolikusak, metaforikusak és látványelemekként is manifesztálódhatnak, és e jeleknek nincs végső jelentésük.

A társadalomszemiotika esetünkben egy kvalitatív elemzési módszer. A megközelítés kulcsfogalma a modalitás (van Leeuwen, 2005). A modalitás kifejezés a nyelvészetből ered, és a jelentésalkotás eszközét világítja meg az adott kommunikációs cselekvésben. A multimodalitás tehát azt jelenti, hogy egy egyén több kommunikációs eszközt, így például látványt, hanghordozást, öltözködést is használ jelentésalkotás céljából (Jewitt et al., 2017). A társadalomszemiotika újítása, hogy a modalitást nem kizárólag nyelvtani értelemben használja, így a minket körülvevő kommunikációs aktusokat nem önmagukban, hanem kontextusba ágyazva, más kommunikációs módokkal együtt kívánja vizsgálni.

Az empirikus vizsgálat célja a harimani tipológia továbbgondolása és alkalmazhatóságának illusztrálása. Hariman elméletében a politikai stílusok nem zárják ki egymást. A stílusok minták, amelyek számos kombinációban együttesen is előfordulhatnak. Ugyan valamelyik dominánsabb lehet egy adott szövegben, helyzetben vagy időszakban, egyik stílus sem ábrázolja kifogástalanul a politikai hatalom természetét (Kaufer–Hariman, 2008).

A tipológiaalkotásnál olyan egymást kizáró elemeket kerestem, amelyek segítenek egy politikus alapvető stílusát meghatározni. A harimani kategóriákat ideáltípusokként értelmezem, feltételezem, hogy a politikusok több regiszteren játszanak, de vannak domináns elemek. Előfordulhat az is, hogy bizonyos időszakok – például a kampányolás – vagy kommunikációs csatornák – például a Facebook – a politikusokat specifikus stílárís eszköztár mozgósítására készítetik. A stílusokat kvalitatív kutatási módszerrel meghatározható kategóriákra bontottam. Az 1. táblázat az egyes stílusok összetevőit tartalmazza, amely segítségével azonosíthatóvá válnak olyan politikai cselekvések, amelyek az egyes stílusokhoz a legjobban kapcsolódnak.

A kódkönyv teljes mértékben megegyezett az általam meghatározott stílusindikátorokkal feltöltött táblázattal. A realista stílus esetében három indikátort különítettem el, az *egyszerűség* és *valóságosság*, a *stratégiai gondolkodás* és a *cselekvésközpontúság* indikátorait. A realista politikai stílusban a cselekvés és nem a beszéd a legfontosabb kommunikációs forma. Egyszerű és rövid szövegeket alkot, kerüli a pátoszos beszédeket és sallangokat, gondolkodása előrelátó és a legfontosabb számára, hogy kézzelfogható eredményekkel bizonyítsa a politikája hatékonyságát. Az udvari stílus a *látszat szerepe kiemelt*, a *mímelés*, a *szuverén az első helyen*, és a *szuverén fizikai valója, elérhetősége* indikáto-

rokkal ragadható meg. Az udvari stílusban a központi kommunikációs elem a látvány. Az udvari stílus képviselője egy önmagát a hierarchia legtetejére helyező vezető, aki jó utánczó és másokat is önmaga utánczására buzdít. Ízlésvilága, teste kiemelt szerepet kap. A híresség egy speciális alfaja. A köztársasági stílus indikátorai közé az *állampolgári egyenlőség*, a *közösségiség*, a *vita*, majd *konzenszus* és a *moralizálás* tartozik. A köztársasági stílusban a legfontosabb kommunikációs eszköz a beszéd. A kommunikáció célja a politikai közösség létrehozása és fenntartása. A politika itt morális alapokon nyugszik. Hosszú, pátoszos szövegek jellemzik, szimbolikus, nem realista cselekvő. A vita nem önmagáért, hanem a megegyezés létrehozásáért fontos számára. És végül a bürokratikus stílusban a *személytelenség*, a *kiszámíthatóság*, *szabályszerűség* és *merevség*, a *szuverén egy ügyintéző* és az *intézményközpontúság* indikátorait különítettem el. A bürokratikus politikai vezető nem önmagát, hanem az intézményeket (szabályokat, törvényeket, szervezeti egységeket) helyezi előtérbe maga helyett. Ebből következik, hogy személytelen, de kiszámítható, rendszerezett karakterű vezető benyomását kelti.

A szöveges posztok esetében kizárólag a szövegeket kódoltam, míg azon képek esetében, amelyek szöveget is tartalmaztak, ott a képeket és a rajtuk lévő szövegeket is. Cselekvések esetében a kommunikációs gesztusok mögé tekintettem, így az adott szövegből vagy képből kiszűrhető politikai cselekvés mintáit is azonosítottam és kódoltam. A kódkönyv kategóriáit úgy hoztam létre, hogy a három modalitás indikátorai mindegyik kategóriában megjelenjenek. A Krippendorf-féle (Hayes–Krippendorff, 2007) intrakódoló megbízhatósági teszt segítségével teszteltem az indikátorokból képzett kódkönyv használhatóságát és pontosságát. Az összes poszt 10%-án (83 db) végeztem el a tesztet. A kódolandó posztokat véletlenszám generátorral választottam ki. A posztokat magam kódoltam, két különböző időpontban. Az első kódolási munkát 2023. március 20-án, a másodikat november 4-én végeztem.¹ Az értékek a kódkönyv magas érvényességét és használhatóságát mutatják (Hayes–Krippendorff, 2007). Az összes adat kódolását egyedül végeztem összesen egy hét alatt, 2023. március 27. és 2023. április 2. között.

1. táblázat. A négy stílus egyedi indikátorai. Saját gyűjtés.

REALISTA STÍLUS

Preferált kommunikációs forma: cselekvés Politika = krízis			
	LÁTVÁNY	SZÖVEG	CSELEKVÉS
1. egyszerűség és valóságosság	Adott politikus olyannak mutatkozik, mint aki nem színlel, mint akit nem érdekelnek a külsőségek.	Díszítés nélküli, magas modalitású szövegek. Érzelemmentesség.	Preferálja a megfogható, látható eredményeket felmutatható intézkedéseket.
2. stratégiai gondolkodás	Rugalmasság, alkalmazkodás, előrelátó gondolkodás és vízióalkotás.	Interpretációs kényszer, harci nyelvezet, sporthoz és háborúhoz, hadviseléshez köthető szavak alkalmazása. Ok-okozati kapcsolat a szövegben.	Előrelátó törvényhozás, más politikai szereplők kijátszása, célok és eszközök meghatározása.
3. cselekvés-központúság	Munka közben ábrázolja a politikai vezető önmagát.	Kevés írott szöveg születik az adott politikai vezetőtől. Ha születik: cselekvést kifejező igék, E/1-ben nyilatkozás, jelen és jövő idő.	Centralizált döntéshozatal és kommunikáció.

UDVARI STÍLUS

Preferált kommunikációs forma: látszat/látvány Politika = látszat			
	LÁTVÁNY	SZÖVEG	CSELEKVÉS
1. a látszat szerepe kiemelt	Adott politikai vezető számára nagyon fontos a látvány, hogy hogyan és hányszor ábrázolják.	Képek dominálnak és kevés a szöveg. Ha van, az inkább szimbolikus cselekvések rögzítésére szolgál.	Szimbolikus politizálás, közpolitikai döntések szimbolikus aspektusainak hangsúlyozása.
2. mímelés	A politikai vezető kinézete „emlékezteti” a választót valakiére. Vagy magára a választóra, vagy más hatalommal bíró személyére.	Szófordulatok, érvek amelyek máshol már előfordulhattak, ismétlések, utalások.	A politikai vezető önmagát, mást vagy absztrakciót (pl. többség, népakarat) helyez a szuverén szerepébe.

	LÁTVÁNY	SZÖVEG	CSELEKVÉS
3. szuverén az első helyen	A politikai vezető a legfontosabb a képen, a látvány és a közösség közepe.	Saját szemszög hangsúlyozása (E/1, T/1).	A politikai kampány a szuverén személye köré épül.
4. a szuverén fizikai valója, elérhetősége	A politikai vezető testrészeinek, ruházatának, ízlésvilágának hangsúlyozása, szuverén fizikai valójában történő bemutatása (épületek, terrek, testek).	A politikai vezető testének, ruházatainak a leírása. Ízlésvilágának bemutatása. Informális beszédmód.	A szuverén elérhetetlen, mert nem válaszol a sajtónak, nehezen elszámoltatható. Főként képeken látható.

KÖZTÁRSASÁGI STÍLUS

Preferált kommunikációs forma: beszéd
Politika = diszkusszió

	LÁTVÁNY	SZÖVEG	CSELEKVÉS
1. állampolgári egyenlőség	A politikai vezető a választókkal együtt mutatkozik.	E/1, állampolgári erények, közösségi gondolatok, felelőségek és ezek érzelmi alátámasztása.	Választói csoporttal közvetlen kapcsolatra lehetőséget adó kommunikációs platformot preferál.
2. közösségiség	A politikai vezető a többi politikus vagy vezető között mutatkozik, akár másokat szerepeltet maga helyett, lévén reprezentálják őt.	Többes szám használata. Jövő idő.	Harc a politikai tér kibővítéséért, új szereplők bevonásáért. A közösséget építő gesztusok, bevonódást segítő eszközök létrehozása.
3. vita, majd konszenzus	Azonos minőségben szerepelnek a szereplők, mindegyik vezető odaáll a színpadra, egyszerre jelennek meg.	Kérdések, felszólítások a szövegben. Olyan nyelvi elemek halmozása, amelyek dialógust képeznek.	Lassabb döntéshozatali struktúrák létrehozása az inkluzívítás végett.
4. moralizálás	Vizuálisan is reprezentálja a beszédtemáit.	Intellektuálisan igényes szövegek és beszédek.	Politikáért élő személyiség kialakítása.

BÜROKRATIKUS STÍLUS

Preferált kommunikációs forma: írás
politika = kontroll

	LÁTVÁNY	SZÖVEG	CSELEKVÉS
1. személytelenség	Nem a látvány a fontos. A politikusról készült képen bárki lehetne. A politikai vezető ruhája jellegtelen. Igazolványkép szerű képek vagy nem is a politikai vezetőt ábrázolják.	Szabályszoveget idéző szövegek. Felszólítások. Magánélet és érzések totális kizárása a szövegekből.	Nem körületekintő törvényalkotási gesztusok.
2. kiszámíthatóság, szabályszerűség és merevség	Szigorú, egysíkú öltözködés. Látványtalan színpadképek.	Információgazdag, tényszerű szövegek. Aszimmetrikus helyzetek, az olvasó csak a befogadó fél lehet.	A politika működése kiszámítható, mert jogszabályok és intézmények szabályozzák, nem az emberi érzések.
3. a szuverén egy ügyintéző	A jogalkotás, törvényhozás, kormányzás, intézkedés szimbolikus helyszínein mutatkozik a politikai vezető.	Jogszabályok, eljárások, szabályzatok, minden emberi viszony intézményesítése.	A szuverénnel nem lehet találkozni, csak a döntéseinek a lenyomataival.
4. intézményközpontúság	A hangsúly a konkrét intézményeken van, nem a személyén. Visuálisan fontosabb elem lesz ez a látványban.	Az intézmények elsőségének megidézése a szövegben.	Az intézmények megerősítése és létrehozása segíti a válságok megoldását.

Mindezek alapján a tanulmány a kialakított stílusindikátorok gyakorlati alkalmazhatóságának illusztrálására Márki-Zay Péter Facebook-bejegyzéseit vizsgálja, és alábbi kérdésekre keresi a választ:

(KK1) Leírható-e Márki-Zay Péter politikai stílusa Robert Hariman stílus-kategóriáival?

(KK2) Melyik politikai stílus jellemzi leginkább Márki-Zay Péter Facebookon megjelenő kommunikációját?

MÁRKI-ZAY PÉTER POLITIKAI STÍLUSA

Az alábbiakban azt mutatom be, hogy a korábban ismertetett négy stílus (realista, udvari, köztársasági, bürokratikus) mennyire jellemző Márki-Zay Péter kommunikációjára. A stílusok ideáltípusok, így mindegyik stíusból előfordulnak elemek Márki-Zay kommunikációjában. Azoknál a stílusoknál, ahol detektáltam egy indikátort a vizuális dimenzió mentén, ott illusztrációként a stílusra leginkább jellemző képi világot megjelenítő fotót is beillesztettem az adott stílushoz és elemeztem azt.

Ahogy a 2. táblázat is mutatja, Márki-Zay stílusára leginkább a köztársasági stílus volt jellemző, ami megnyilvánul abban is, hogy szövegek esetében észleltem legtöbbször ennek a stílusnak az elemeit. A második leggyakrabban előforduló a bürokratikus, majd az udvari stílusok voltak. Márki-Zay stílusára a legkevésbé a realista stílus elemei jellemzőek.

Az egyes stílusok tárgyalásánál a stílusokhoz tartozó indikátorok mennyiségét is bemutatom a vizsgált mintában és mintabeli arányukat is. A források vizsgálatánál ugyanis gyakori volt, hogy egy forrásban több indikátor is egyszerre szerepelt. Így lehetséges például az, hogy a köztársasági stílus indikátorait kétszer annyiszor azonosítottam, mint ahány szöveges poszt volt magában a mintában.

2. táblázat. Összefoglaló ábra Márki-Zay Péter politikai stílusának összetevőiről. A vizsgált források száma a látványok esetében $n = 844$, vizsgált források száma a szövegek esetében $n = 809$, vizsgált források száma a cselekvések esetében $n = 1653$.

Stílusok/Dimenziók	Látvány (db)	Szöveg (db)	Cselekvés (db)	Összesen (db)
Realista	0	21	0	21
Udvari	184	282	562	1028
Köztársasági	692	1615	210	2517
Bürokratikus	410	643	576	1627
Összesen (db)	1284	2561	1348	5193

A realista politikai stílus elemei

A realista politikai stílus indikátorai közé soroljuk az *egyszerűség és valóságosság*, a *stratégiai gondolkodás*, a *cselekvésközpontúság* elemeit. Mindhárom indikátor nagyon kevésszer fordult elő, mind a szöveges, mind a képi anyagok vizsgálatakor. A szövegek esetében 21, képek esetén 0, cselekvések esetén szintén 0 előfordulást regisztráltam. A *stratégiai gondolkodás* indikátora volt leginkább észlelhető (19 előfordulás), amely Márki-Zaynak a háború, harc világát idéző

kifejezéseiben mutatkozott meg. „*Karácsony Gergely főpolgármesterrel vetélytársak voltunk, most már harcostársak lettünk.*”²

Vagy olyan szövegekben, melyekben ok-okozati összefüggéseket állított fel. „*Orbán Putyin-párti politikája megbukott, és megélhetési válságba sodorta az országot. Ezért nem mer egy nyilvános vitára kiállni velem, ezért nem mer Önök elé állni.*”³

3. táblázat. Összefoglaló ábra a realista stílus elemeinek számáról és modalitásokbeli arányáról. A vizsgált források száma a látványok esetében n = 844, vizsgált források száma a szövegek esetében n = 809, vizsgált források száma a cselekvések esetében n = 1653.

A realista stílus indikátorai és az elemzési dimenziók	egyszerűség és valóságosság	stratégiai gondolkodás	cselekvés-közpon-túság	Összesen (db)	Az egyes forrásokban átlagosan található indikátorok száma
Látvány (db)	0	0	0	0	0
Szöveg (db)	1	19	1	21	0,02
Cselekvés (db)	0	0	0	0	0
Összesen (db)	1	19	1	21	0,006

Az udvari politikai stílus elemei

Az udvari stílus indikátorai közé a *látszat szerepe* kiemelt, a *mímelés*, a *szuverén az első helyen* és a *szuverén fizikai valója, elérhetősége* indikátorok tartoznak. Ebben a stílusban összesen 282 szöveges és 184 képi és 562 cselekvés előfordulást jegyeztem fel. A leggyakrabban azonosított indikátor a *szuverén az első helyen* volt 129 szöveges és 143 képi előfordulással. A szövegek esetében ez az egyes szám első személyű megnyilatkozásokat jelentette, például: „*Az én személyem ennyit segített a kampányban, hogy azokat a konzervatív rétegeket tudtuk jobban elérni, akik elégedetlenek voltak a Fidesszel, de soha nem szavaztak volna baloldali jelöltekre.*”⁴

Míg a képeknél a miniszterelnök-jelölt kiemelt és központi kompozícióba állítását mutatta. Cselekvések esetében a Márki-Zay, mint egyszemélyi vezető köré épített kampány elemeit kerestem. A szöveges posztok felépítése (#MZZP hashtag az első, szlogenje a második, az összefogás hashtagje a harmadik viszatérő eleme minden posztban), és Márki-Zay elérhetősége, összefogást képviselő attitűdje az indikátor erős jelenlétét mutatta a mintában (562 előfordulás). A második leggyakoribb a *szuverén fizikai valója, elérhetősége* indikátor volt. Az indikátor esetében 31 képi és 90 szöveges előfordulást rögzítettem. A szövegek esetében Márki-Zay izlésvilágának részleteit, magánvéleményét, család-

di élményeit osztotta meg. Képek esetében pedig a kezét és rajta a jegygyűrűjét, a mellén viselt kék szalagot vagy a törött karját kapták lencsevégre. Cselekvésben nem volt ez az indikátor azonosítható.

A harmadik leggyakoribb indikátor a *mímelés* volt 10 képi és 90 szöveges előfordulással. Márki-Zay vizuálisan mímeli ugyan a nyugat-európai technokrata politikusokat, vagy megidéz nyugatpárti, az Európai Unió beszédmódját idéző érveket, azonban sokkal látványosabb, ahogy verbálisan a szuverén pozícióját az ország határain kívül helyezi. „A NATO-tag Magyarország igazodva katonai szövetségünk álláspontjához, nem küld csapatokat Ukrajnába.”⁵

A *látszat szerepe* kiemelt indikátorban összesen 3 előfordulás volt, az is mind a szövegek esetében. Itt a látszatberuházások támogatása merült fel, mint a szökőkút átadás, kisebb felújítási munkálatok. „Játszótéri eszközök beszerzésének aláírása ...”⁶

1. kép. Példa az udvari stílus legtöbbször előforduló vizuális indikátorára: *szuverén az első helyen*. Forrás: Márki-Zay Péter Facebook-oldala.⁷

A kép közepén Márki-Zay Pétert látjuk, aki a megvilágításnak és a kompozíciónak köszönhetően kiemelkedik a képből. A feje vertikálisan és horizontálisan is egyaránt középen helyezkedik el, ezzel is erősítve a szuverén központi szerepét. Márki-Zay mögé integrálva látható a kampányszlogenje, amely mérete és kontrasztos színe végezt elviszi a fókuszra a központi karakterről. A képen Márki-Zay statikus pozícióban, a nézői szemszögéből a jövőbe tekint.

Felajánlja magát a vizsgálat tárgyául a nézőközönségnek, akik fontos kompozíciós elemei a képnek, az előtérbe és a háttérbe is jutott belőlük. Ezzel a szerkesztési módszerrel körbe ölelik a karaktert, aki így integráns részévé válik a választók közösségének.

4. táblázat. Összefoglaló ábra az udvari stílus elemeinek mintabeli számáról és modalitásokbéli arányáról. A vizsgált források száma a látványok esetében $n = 844$, vizsgált források száma a szövegek esetében $n = 809$, vizsgált források száma a cselekvések esetében $n = 1653$.

Udvari stílus indikátorai és az elemzési dimenziók	látvány szerepe kiemelt	mímelés	szuverén az első helyen	szuverén fizikai valója, elérhetősége	Összesen (db)	Az egyes forrásokban átlagosan található indikátorok száma
Látvány (db)	0	10	143	31	184	0,21
Szöveg (db)	3	90	129	90	282	0,34
Cselekvés (db)	0	0	562	0	562	0,34
Összesen (db)	3	100	834	121	1028	0,31

A köztársasági politikai stílus elemei

A köztársasági stílus indikátorai közé soroljuk az *állampolgári egyenlőség*, a *közösségiség*, a *vita*, *majd konszenzus* és a *moralizálás* indikátorokat. Az összes indikátort összesen 2517-szer azonosítottam a mintában. Ebből 1615 szöveges, 692 képi, 210 cselekvés észlelés volt. A leggyakrabban előforduló indikátor az *állampolgári egyenlőség* 508 szöveges, 120 képi előfordulással. Szövegek esetében az állampolgári erények és a proszociális gondolatok hangsúlyozása olyan szakpolitikai javaslatok formájában öltött testet, mint a roma integráció, nők egyenjogúsága, adócsökkentés, szegények és elesettek felkarolása stb. „*Igenis van remény egy tisztességes Magyarországra! Sokan fogtunk össze azért, hogy egy igazságos, emelkedő országot teremtsünk április 3-tól.*”⁸

Vizuálisan ezt az indikátort úgy valósítja meg Márki-Zay, hogy együtt mutatkozik a választókkal. Kezet fog velük, beszélgetnek vagy közös képet készítenek. Cselekvésben úgy nyilvánul meg, hogy biztosítja elérhetőségét a választók számára. Olyan kommunikációs platformot választ, ahol növelheti támogatottságát, így számos alkalommal szerepelt az *Egyenes Beszéd*ben, rádióban, lakossági fórumon stb. (99 előfordulás).

A második leggyakrabban észlelt indikátor a *közösségiség*, 324 szöveges és 279 képi előfordulással. Szövegek esetében ez az indikátor a többes szám és

jövőidő használatában mutatkozott meg. *„Persze titkolóznak, sumákolnak, de utol fogja érni őket az igazság: a kormányváltás után a bűnösök bűnhődni fognak, elszámoltatjuk Magyarországot ezeréves történetének legkorruptabb kormányát!”⁹*

Míg vizuálisan olyan módon, hogy Márki-Zay a legtöbbet ellenzéki politikusokkal szerepelt együtt a vizsgált időszakban. Az sem volt ritka, hogy saját Facebook oldalán inkább másokat szerepeltetett, mondván egyrészt együtt képviselik az összefogás ügyét, az ellenzéki egységet, másrészt pedig mert miniszterelnök-jelöltként láthatóságot biztosíthatott így más, kevésbé népszerű vagy ismert ellenzéki politikusnak. Cselekvésben az indikátort a politikai tér kiszélesítésére szánt gesztusokban azonosítottam, például olyan intézmények létrehozásával, mint amilyenek a *Kossuth Körök*, az *Ellenállás* vagy állampolgári aktivitásukat növelendő, invitálta az állampolgárokat szavazni, szavazatokat számolni, aktivista tevékenységet végezni (107 előfordulás). A következő indikátor a *vita*, majd *konszenzus* volt 370 szóveges és 274 képi előfordulással. Verbálisan úgy volt tetten érhető ez az indikátor, hogy Márki-Zay kérdéseket tett fel a követői számára. *„Önökkel is előfordult már, hogy egy idézet különösen megérintette Önöket, mintha üzenetként akkor és ott épp Önöknek szólt volna?”¹⁰*

Vagy felszólításokat intézett az állampolgárokhoz *„CSATLAKOZZON AZ ELLENÁLLÁSHOZ!”¹¹*

2. kép. Példa a köztársasági stílus legtöbbet előforduló vizuális indikátorára: *közösségiség*.
Forrás: Márki-Zay Péter Facebook-oldala.¹²

Vizuálisan abban nyilvánult meg, ahogy Márki-Zay rendszeresen szerepeltetett maga mellett más ellenzéki politikusokat a színpadon, magát háttérbe tolva így. Az indikátort cselekvésben nem azonosítottam. A *moralizálás* esetében 413 szöveges és 19 képi említés történt. A szövegek esetében a szövegek hossza, bonyolultsága, témái mentén erősen intellektualizáló beszédmód volt megfigyelhető. *„A sajtószabadság hiányában és az erőforrások egyenlőtlensége miatt sem lehetett demokratikus ez a választás. Miután bebizonyosodott, hogyha a feltételek nem változnak, akkor a következő választás is változatlan eredményt fog hozni, a kérdés az, hogy mi a mi szerepünk most.”*¹³

A képek esetében a rajtuk szereplő szövegekben előkerülő témák illusztrálását vizsgáltam. Márki-Zay például a hús árának emelkedését egy húsételt ábrázoló képpel illusztrálja. Cselekvésben a politikáért élő személyiség képviselése csak pár esetben volt tetten érhető (4 előfordulás). *„Ma este Gulyás Márton zárókérdése az volt, hogy én mit tennék fel arra, hogy április 3-án megnyerjük a választást. Azt válaszoltam, hogy az életemet.”*¹⁴

A közösségiség ezen a képen úgy detektálható, hogy a vizsgált politikai vezető (Márki-Zay Péter) egy másik politikussal Jámbor Andrással szerepel. A politikában nem ritka a közös szereplés, a kézfogások kedvelt témái a fotózásoknak, mert kifejezik a megegyezést, egyetértést. A képen az a szereplő, akinek a teste nyitottabb pozícióban van, pozitívabb színben tűnik fel és nagyobbak is hat. Ez a gesztus rímel erre a képi jelenetre. Ugyan mindkét szereplő éles a képen, de Jámbor András jóval nagyobb méretű szereplő a képen, ezzel is hangsúlyt kap fontossága. Ezen túl Jámbor kerül a cselekvő pozíciójába is, hiszen ő fogja a mikrofont, ő beszél, Márki-Zay a hallgatóság pozícióját veszi fel.

5. táblázat. Összefoglaló ábra a köztársasági stílus elemeinek mintabeli számáról és modalitásokbéli arányáról. A vizsgált források száma a látványok esetében $n = 844$, vizsgált források száma a szövegek esetében $n = 809$, vizsgált források száma a cselekvések esetében $n = 1653$.

Köztársasági stílus indikátorai és az elemzési dimenziók	állampolgári egyenlőség	közösségiség	vita, majd konszenzus	moralizálás	Összesen (db)	Az egyes forrásokban átlagosan található indikátorok száma
Látvány (db)	120	279	274	19	692	0,82
Szöveg (db)	508	324	370	413	1615	2
Cselekvés (db)	99	107	0	4	210	0,12
Összesen (db)	727	710	644	436	2517	0,76

A bürokratikus politikai stílus elemei

A bürokratikus stílus indikátorai közé a *személytelenség*, a *kiszámíthatóság*, a *szabályszerűség és merevség*, a *szuverén egy ügyintéző* és az *intézményközpontúság* indikátora tartozik. Összesen 1627 előfordulás jegyeztem fel, melyből 410 képi, 643 szöveges, 576 cselekvés volt. A legnagyobb számban előforduló indikátor az *intézményközpontúság*: szövegekben 564 alkalommal, képen 134 alkalommal azonosítottam. A képeken a közös pártlogót kerestem. Szövegesen az *#egységbenmagyarorszáért* hashtaget, az ellenzéki összefogás megnevezését, cselekvések esetében, a *Kossuth Körök*, *Ellenállás*, a választás intézményszerű megközelítésének említését soroltam ide (576 előfordulás). „MEGVÉDJÜK AZ ELLENZÉKIEKET! Az ellenzéki új felfogását kell kialakítsuk, ami nem is igazán ellenzéki, inkább nevezném ellenállásnak.”¹⁵

A *személytelenség* volt a második leggyakrabban azonosított indikátor (353 előfordulás), amelyet főként képi anyagokon azonosítottam (276 előfordulás). A *személytelenség* itt azt jelentette, hogy Márki-Zay számos olyan képet posztolt, ahol ő maga (és más releváns politikustársa) nem volt látható, csak tárgyak, grafikonok, tömegábrázolások, csoportjelenetek. Cselekvésben az indikátor nem volt azonosítható. A szöveges anyagok esetében a *személytelenség* (77 előfordulás) az egyesszám harmadik személyben írt szövegeket jelentette. „Márki-Zay Péter: élő bejelentkezés Kecskemétről.”¹⁶

A *szuverén egy ügyintéző* indikátort mindössze 2 esetben azonosítottam, szövegesen, más dimenzióban nem volt jelen. A *kiszámíthatóság*, *szabályszerűség és merevség* indikátort sem szövegben, sem képen, sem cselekvésben nem azonosítottam.

3. kép. Példa a bürokratikus stílus legtöbbször előforduló vizuális indikátorára: *intézményközpontúság*. Forrás: Márki-Zay Péter Facebook-oldala.¹⁷

Márki-Zay Facebookján rendkívül gyakoriak voltak az olyan képes posztok, amelyek nem tartalmaztak emberi arcot. Ezek a kampány designelemeit és az összefogás szimbólumát felvonultató képek az intézményközpontúság jelei. A kiválasztott képen a legfontosabb üzenet a választás napjára hívja fel a figyelmet. Az, hogy mi következik ezután – tehát, hogy Orbán Viktort leváltásával változás lesz az országban – már kevésbé fontos üzenet. Az egységet hangsúlyozandó, minden párt logója az egység felirat és a trikolór alatt helyezkedik el. A türkiz a tisztaságot, nyitottságot jelenti, a fehér a feddhetetlenség, a tisztaság jele, míg a sötétkéknek a jelentései között szerepel a hűség, a minőség és az ártatlanság, továbbá az igazság színe is (Parikh, 2011). A politikában ez a két szín együtt elég ritka, inkább az IT-szektorban vagy az egészségügyi cégek logóin találkozunk velük.

6. táblázat. Összefoglaló ábra a bürokratikus stílus elemeinek mintabeli számáról és modalitásokbéli arányáról. A vizsgált források száma a látványok esetében $n = 844$, vizsgált források száma a szövegek esetében $n = 809$, vizsgált források száma a cselekvések esetében $n = 1653$.

A bürokratikus stílus indikátorai és az elemzési dimenziók	személytelenség	kiszámíthatóság, szabályszerűség és merevség	a szuverén egy ügyintéző	intézményközpontúság	Össz. (db)	Az egyes forrásokban átlagosan található indikátorok száma
Látvány (db)	276	0	0	134	410	0,48
Szöveg (db)	77	0	2	564	643	0,79
Cselekvés (db)	0	0	0	576	576	0,35
Összesen (db)	353	0	2	1274	1627	0,49

KÖVETKEZTETÉSEK

Márki-Zay Péter, a 2022-es ellenzéki összefogás miniszterelnök-jelöltjének kommunikációjáról a következő főbb megállapításokat tehetjük. Legnagyobb számban a köztársasági stílus elemeit alkalmazza. Márki-Zay a politikáról állampolgári kötelességként gondolkodik, előíró és moralizáló beszédmódot alkalmaz. A választók közösségét és ellenzéki politikustársait is támogató módon lép fel, ezért együtt mutatkozik politikustársaival és a választókkal. Akár úgy is támogatja politikustársait, hogy megosztja tartalmaikat vagy reklámozza őket saját Facebook-oldalán. A bürokratikus stílus esetében nem mind a négyet, csak két indikátort használt intenzívebben. A *személytelenség* indikátora az arcnélküli, cserébe összetartozó ellenzéki összefogás felépítésében je-

lent meg. Márki-Zay Facebook-oldalán fontos szerep jutott az emberi arcot nem tartalmazó vagy nem kivehetően tartalmazó képeknek, ezzel is előtérbe tolva az eszmények és az összefogás fontosságát az egyszemélyi politikával szemben, amit a Fidesz képviselt. A személytelenségre ráerősített az intézményépítés gesztusa is. Márki-Zay az ország problémáira a megoldást az intenzív intézményépítésben látta: korrupcióelleni bizottságot hozna létre, *Kossuth Köröket* szervezett, de magával az ellenzéki összefogás létrehozásával és fenntartásával is egy válságkezelő intézményt épített. Az udvari stílus indikátorai esetében a *szuverén az első helyen* a legtöbbet detektált indikátor. Ugyan Márki-Zay személyére épült fel az ellenzéki kampány, azonban ez fele annyi előfordulást jelentett, mint a köztársasági stílus *közösségiség és állampolgári egyenlőség* és a *vita, majd konszenzus* indikátoraiban mért előfordulás, így azt láthatjuk, hogy bár szövegszerűen, cselekvésben és vizuálisan megvalósult Márki-Zay kiemelése az ellenzéki szereplők közül, az ellenzéki egység és a közösség hangsúlyozása fontosabbnak bizonyult. A *mímelés* indikátor rámutatott, hogy a politikai elveket az Európai Unióról, nyugatról kell mímelni, mintázni. A normák nem ebből a politikai közösségből érkeznek, hanem a nyugati politikai közösségből, míg a kormánypárté Márki-Zay kommunikációja szerint keletről. A *szuverén fizikai valója, elérhetősége* esetében az volt látható, hogy a Márki-Zay ízlésvilágát bemutató képek vagy szövegek nagyon kevés esetben fordultak elő, ezzel is hangsúlyozva az összefogás és az intézmények fontosságát. A realista stílus elemei nagyon kis számban voltak tetten érhetőek a vizsgált mintában.

ÖSSZEGZÉS

A kutatásban a Robert Hariman (1995) által meghatározott négy politikai stílusból a társadalomszemiotika eszköztárának felhasználásával képeztem stílusindikátorokat. Az indikátorokat három dimenzió, 1) látvány, 2) szövegek, és 3) a cselekvések mentén határoztam meg, ezzel biztosítva az elemzés multimodális voltát. Az indikátorokat tartalmazó táblázatból kódkönyvet alakítottam ki, majd kvalitatív tartalomelemzést végeztem Márki-Zay Péter Facebook-posztjain.

A politikai stílus esztétika szempontú megközelítésére azért volt szükség, hogy megjelenhessen az a közpolitikai képességeken túlmutató karizmatikuság, amely manapság a választókat az urnák elé csábíthatja (Grabe–Bucy, 2009). A multimodális megközelítés pedig abban segített, hogy a szövegen túl más kommunikációs erőforrásokat is elemzés tárgyává tegyék a tanulmány magas érvényességét biztosítandó.

Az első kutatási kérdést megválaszolandó, a kutatásból láthatóvá vált, hogy a Robert Hariman által meghatározott négy stílus kategóriából képzett indikátorok alkalmasak egy politikai szereplő stílusának körvonalazására. A má-

sodik kutatási kérdésre is sikerült választ kapnom, hiszen a kvalitatív kódolás segítségével kiderült, hogy Márki-Zay politikai stílusa leginkább a köztársasági stílusból építkezik. A második leggyakrabban előforduló a bürokratikus stílus, majd az udvari stílus volt. Márki-Zay stílusára a legkevésbé a realista stílus elemei jellemzőek. Megállapítható ezek alapján, hogy Márki-Zay stílusa eklektikus. Egyszerre mutatja magát az egyszemélyi kompetens vezetőnek (udvari stílus *szuverén az első helyen* indikátorának erős jelenléte) és a láthatatlan politikai vezetőnek (bürokratikus stílus *személytelenség* és *intézményközpontúság* indikátorai, vagy köztársasági stílus *közösségiség* indikátorának erős jelenléte).

A realista stílus indikátorainak hiánya rímélhet arra a jelenségre, hogy a szakirodalom Orbán Viktorral azonosítja leginkább a realista stílus elemeit (Illés, 2022), így érthető stratégia lehetett Márki-Zay Péter (és kampánystábjá) részéről, hogy Orbán Viktor ellentétének kívánta felépíteni magát. Ez az ellentétállítás a kampány számos pontján tetten érhető volt. Míg Orbán Viktor posztjai rövidek (Farkas–Bene, 2022), Márki-Zay posztjai jóval hosszabbak, folyószöveg vagy beszéd jellegűek voltak. A kampány színei is az ellentéteségre játszottak. Ugyan mindkét karakter gyakran mutatkozott választók, politikustársak között, Orbán vizuális üzenetei sokkal jobban fókuszáltak a szuverénre, mint Márki-Zay képi anyagai.

Jelen feltáró jellegű kutatás arra vállalkozott, hogy a Robert Hariman által megalkotott négy stíluskategóriából képzett stílusindikátorokat a gyakorlatban egy konkrét politikai vezető, Márki-Zay Péter stílusának bemutatásán keresztül illusztrálja. Azonban a jövőben a számos új aspektussal bővíthető az elemzés. Egy jövőbeni kutatási irány lehet Márki-Zay Péter és Orbán Viktor stílusa közötti különbségeket vizsgálni. További kutatási lehetőséget jelentene új stílus kategóriák körvonalazása, mint amilyen a *forradalmi* (Hariman, 1995), a *populista* (Moffitt–Tormey, 2014), a *feminin* (Charteris-Black, 2014), vagy *aktivista* (Rossing, 2013) stílusok. Más közösségimédia-platformok bevonása is szükséges lehet, például a Twitter, az Instagram és a YouTube, ezzel együtt a mozgóképek – mint a videók és gifek – vizsgálata. Egy következő kutatási irány lehet a kampányon kívüli időszakok vizsgálata, amelyek új perspektívákat nyithatnak meg az elemzésben. A mediatizáció hatása a politikai stílus dimenzióira egy újabb lehetséges további kutatási terület, ahol a folytonos készenléti állapot és a személyes és politikai összeolvadása új mélységet adhat a kutatásnak.

JEGYZETEK

- ¹ A stílusok indikátorainak alpha értéke a következőképpen alakult:
- A realista stílus értékei az egyszerűség és valóságosság esetében = 1,00; stratégiai gondolkodás esetében = 0,82, cselekvésközpontúság esetében = 1,00.
 - Az udvari stílus értékei a látszat szerepe kiemelt indikátor esetében = 1,00, mímelés esetében = 0,83, szuverén az első helyen esetében = 0,80, szuverén fizikai valója, elérhetősége esetében = 0,79.
 - A köztársasági stílus értékei az állampolgári egyenlőség indikátornál = 0,83, a közösségiség esetében = 0,80, vita, majd konszenzus esetében = 0,82, moralizálás esetében = 0,80.
 - Végül a bürokratikus stílus értékei a személytelenség indikátornál = 0,82, a kiszámíthatóság, szabályszerűség és merevség indikátornál = 0,83, a szuverén egy ügyintéző indikátornál = 0,80, az intézményközpontúság indikátornál = 0,85.
- ² <https://www.facebook.com/100044294431020/posts/475858360567308>
- ³ <https://www.facebook.com/100044294431020/posts/526916802128130>
- ⁴ <https://www.facebook.com/100044294431020/posts/534935211326289>
- ⁵ Forrás: Márki-Zay Péter Facebook oldala: <https://www.facebook.com/100044294431020/posts/501625674657243>
- ⁶ Forrás: Márki-Zay Péter Facebook oldala: <https://www.facebook.com/100044294431020/posts/4934913656603563>
- ⁷ Forrás: Márki-Zay Péter Facebook oldala: <https://www.facebook.com/100044294431020/posts/509775540508923>
- ⁸ Forrás: Márki-Zay Péter Facebook oldala: <https://www.facebook.com/100044294431020/posts/474312250721919>
- ⁹ Forrás: Márki-Zay Péter Facebook oldala: <https://www.facebook.com/100044294431020/posts/478507596969051>
- ¹⁰ Forrás: Márki-Zay Péter Facebook oldala: <https://www.facebook.com/100044294431020/posts/533054404847703>
- ¹¹ Forrás: Márki-Zay Péter Facebook oldala: <https://www.facebook.com/100044294431020/posts/533688708117606>
- ¹² Forrás: Márki-Zay Péter Facebook oldala: <https://www.facebook.com/100044294431020/posts/475568667262944>
- ¹³ Forrás: Márki-Zay Péter Facebook oldala: <https://www.facebook.com/markizaypeter/posts/543848597101617>
- ¹⁴ Forrás: Márki-Zay Péter Facebook oldala: <https://www.facebook.com/100044294431020/posts/494116252074852>
- ¹⁵ Forrás: Márki-Zay Péter Facebook oldala: <https://www.facebook.com/100044294431020/posts/533688708117606>
- ¹⁶ Forrás: Márki-Zay Péter Facebook oldala: <https://www.facebook.com/100044294431020/posts/1593276027696928>
- ¹⁷ Forrás: Márki-Zay Péter Facebook oldala: <https://www.facebook.com/100044294431020/posts/477071473779330>

IRODALOM

- Ankersmit, Frank (2000): Politieke stijl: Robert Schumann en Friedrich Schiller. In: Pels, Dick–Te Velde, Henk (szerk.): *Politieke Stijl: Over presentatie en optreden in de politiek*. Amsterdam, Spinhuis, 15–42.
- Ankersmit, Frank (2003): Democracy's inner voice: Political style as unintended consequence of political action. In: Corner, John–Pels, Dick (szerk.): *Media and the Restyling of Politics*. London, SAGE, 19–40. <https://doi.org/10.4135/9781446216804.n2>
- Benjamin, Daniel–Shapiro, Jesse (2009): Thin-Slice Forecasts of Gubernatorial Elections. *Rev Econ Stat*, 2009 Aug 1; 91(33): 523–536. <https://doi.org/10.1162/rest.91.3.523>
- Boda Zsolt (2020): *Ki dönt? Kormányzási stílusok és közpolitikai változás Magyarországon 2002–2014*. Budapest, Gondolat.
- Burns, James MacGregor (1978): *Leadership*. New York, Harper and Row.
- Brummett, Barry (2019): *Techniques of Close Reading*. Sage. <https://doi.org/10.4135/9781071802595>
- Charteris-Black, Jonathan. (2007): *The Communication of Leadership: The Design of Leadership Style*. London, Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203968291>
- Charteris-Black, Jonathan (2011): *Politicians and Rhetoric: The Persuasive Power of Metaphor*. Basingstoke, Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9780230319899>
- Charteris-Black, Jonathan. (2014): Political style. In: Stockwell, Peter (szerk.): *The Cambridge Handbook of Stylistics*, University of Nottingham, University of Sheffield. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139237031.040>
- Dewey, John (1934): *Art as Experience*. New York, Minton, Balch & Co.
- Farkas Xénia–Bene Márton (2022): Orbán Viktor vizuális és verbális populista stílusa a Facebookon. *Politikatudományi Szemle*, XXXI/3., 82–108. <https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2022.3.82>
- Grabe, Maria Elizabeth–Erik Page Bucy (2009): *Image Bite Politics: News and the Visual Framing of Elections*, Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195372076.001.0001>
- Hargrave, Lotte–Blumenau, Jack. (2022): No Longer Conforming to Stereotypes? Gender, Political Style and Parliamentary Debate. *The UK British Journal of Political Science*, 52, 1584–1601. <https://doi.org/10.1017/S0007123421000648>
- Hariman, Robert (1995): *Political Style. The Artistry of Power – New Practices of Inquiry*. The University of Chicago Press.
- Hayes, Andrew F.–Krippendorff, Klaus (2007): Answering the call for a standard reliability measure for coding data. *Communication Methods and Measures*, 1(1), 77–89. <https://doi.org/10.1080/19312450709336664>
- Hodge, Robert–Kress, Gunther (1988): *Social semiotics*. Ithaca, Cornell University Press.
- Illés Gábor (2022): A realista Orbán Viktor. In: *Az állandóság változása: Parlamenti választás 2022*. Gondolat–TK Politikatudományi Intézet, Budapest, 183–198.
- Jewitt, Carey–Bezemer, Jeff–O'Halloran, Kay (2016): *Introducing Multimodality*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315638027>
- Kaufer, David–Hariman, Robert (2008): Discriminating political styles as genres: A corpus study exploring Hariman's theory of political style. In: *Text & Talk*, 28–4 (2008), New York, Walter de Gruyter, 475–500. <https://doi.org/10.1515/TEXT.2008.023>

- Kiss Balázs (2015): Elfogultság és közöny. A politikai vezérek integrációs és dezintegrációs teljesítménye Magyarországon. *Társadalomtudományi Szemle*, 2015/4. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2015.4.89>
- Kiss Balázs (2016): Politikai Kommunikáció Magyarországon, 1990–1997. *Rövid vázlat a kiindulópontokról és a módszerről*. In: *Politikai kommunikáció Magyarországon, 1990–1997*. Budapest, MTA TK Politikatudományi Intézet.
- Kiss Balázs (2017a): Közösségkutatás és Társadalomszemiotika. A Politikai kommunikáció kutatásának módszere. In: Kiss Balázs (szerk.): *Politikai Kommunikáció Magyarországon, 1990–1997 Tanulmányok egy korszak kommunikációs jellegzetességeiről*. Budapest, MTA TK PTI,
- Kiss Balázs (szerk.): (2017b): A polarizáció éve. *Politikai kommunikáció Magyarországon, 1997–2006*. Budapest, MTA TK PTI.
- Kiss Balázs–Szabó Gabriella (2018): Constructing Political Leadership during the 2015 European migration crisis: The Hungarian case. *Central European Journal of Communication*, 2018/1. [https://doi.org/10.19195/1899-5101.11.1\(20\).1](https://doi.org/10.19195/1899-5101.11.1(20).1)
- Kotter, John Paul (1990): *Force for change: How leadership differs from management*, New York, The Free Press.
- Mazzoleni, Gianpietro–Schulz, Winfried (1999): „Mediatization” of Politics: A Challenge for Democracy? In: *Political Communication*, 16:3, 247–261. <https://doi.org/10.1080/105846099198613>
- Merkovity, Norbert–Bene, Márton–Farkas, Xénia (2021): Hungary: The Illiberal Crisis Management. In: Lilleker, Darren–Coman, Ioana A.–Gregor, Miloš–Novelli, Edoardo (szerk.): *Political Communication and Covid-19*. Routledge, 269–279. <https://doi.org/10.4324/9781003120254-26>
- Miller, Garry J. (2002): *Menedzserdilemmák. A hierarchia politikai gazdaságtana*, Budapest, Aula
- Moffitt, Benjamin–Tormey, Simon (2014): Rethinking Populism: Politics, Mediatization and Political Style. *Political Studies*, 62 (2), 381–397. <https://doi.org/10.1111/1467-9248.12032>
- Mumford, Michael D. (2006): *Pathways to outstanding leadership: A comparative analysis of charismatic, ideological, and pragmatic leaders*. Mahwah, Lawrence Erlbaum Associates Publishers. <https://doi.org/10.4324/9780415963633>
- Mumford, Michael. D.–Antes, Alison. L.–Caughron, Jay. J.–Friedrich, Tamara. L. (2008): Charismatic, ideological, and pragmatic leadership: Multi-level influences on emergence and performance. In: *The Leadership Quarterly*, 19(2), 144–160. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2008.01.002>
- Newman, Nic–Fletcher, Richard–Schulz, Anne–Andi, Simge–Robertson, Craig–Nielsen, Rasmus Kleis (2020): *Reuters Institute Digital News Report 2020*. Reuters Institute for the Study of Journalism.
- Parikh, Kashyap (2011): Colour Symbolism – Emotional Values of Colour. In: *Indian Journal Of Applied Research*, 3(1):65–66. <https://doi.org/10.15373/2249555X/JAN2013/26>
- Pels, Dick (2003): Aesthetic Representation and Political Style. In: Corner, J.–Pels, Dick (szerk.): *Media and the Restyling of Politics*. London, SAGE, 41–66. <https://doi.org/10.4135/9781446216804>
- Richardson, Jeremy (szerk.) (1982): *Policy Styles in Western Europe*. Routledge.
- Rossing, J. P. (2013): Dick Gregory and Activist Style: Identifying Attributes of Humor Necessary for Activist Advocacy. *Argumentation and Advocacy*, 50., 59–71. <https://doi.org/10.1080/00028533.2013.11821810>
- van Leeuwen, Theo (2005): *Introducing Social Semiotics*. Routledge–Taylor & Francis Group, Oxford. <https://doi.org/10.1177/02673231070220030713>
- Vannini, Phillip (2007): Social Semiotics and Fieldwork: Method and Analytics. In: *Qualitative Inquiry*, 13/1, Sage Publications, Canada. <https://doi.org/10.1177/1077800406295625>

DEMOKRÁCIAELMÉLET

Illés Gábor–Körösényi András

A színháztól a kocsiversenyig.

Jeffrey Green plebisciter demokrácia-elméletének kritikája
és egy alternatíva

A SZÍNHÁZTÓL A KOCSIVERSENYIG

Jeffrey Green plebiszciter demokrácia-elméletének kritikája és egy alternatíva¹

Illés Gábor

(HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont, ELTE ÁJK)

Körösényi András

(HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont, ELTE ÁJK)

*A tanulmány beérkezett: 2023. július 12., opponálás: 2023. augusztus 11. – 2023. szeptember 10.,
véglegesítés: 2023. szeptember 14.*

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány mellett érvel, hogy Max Weber plebiszciter vezérdemokrácia (PVD) elmélete, némiképp újragondolva, hasznos keretet nyújthat olyan, a kortárs demokráciákban tapasztalható empirikus trendek értelmezéséhez, mint a politika növekvő perszonalizációja, a populista vezetők megjelenése, a polarizáció szintjének emelkedése, és a közösségi média szerepének növekedése. Az elméletben rejlő lehetőségek kiaknázásához azonban le kell választanunk azt Jeffrey Green eredeti, de nem kellőképpen realiztikus plebiszciter demokrácia-értelmezéséről, amelyet másfél évtizeddel ezelőtt dolgozott ki. Greennel szemben cikkünk mellett érvel, hogy az állampolgárokra mint reaktív szereplőkre kell tekintenünk, akik politikailag erősen megosztottak és nem képesek kollektív entitásként ellenőrzést gyakorolni a vezetők felett. Az állampolgárok egymáshoz és a politikusokhoz való viszonya inkább a hírhedt bizánci kocsiverseny, mintsem a Green elméletében implicit módon megjelenő színházmetaforával jellemezhető. A plebiszciter demokráciát képviselői alapon kell elképzelnünk, ahol a nép hangja mint *vető* hatalom jelenti a népi kontrollt. Realista minimalizmusa ellenére az általunk felvázolt elmélet rendelkezik némi kritikai potenciállal, mivel támaszkodik a verseny újragondolt kritikai eszményére. Tanulmányunk egy realiztikus PVD elméletalkotási irányainak kijelölésével zárul.

Kulcsszavak: plebiszcitarizmus ■ Max Weber ■ demokrácia okuláris modellje ■ képviselő ■ verseny ■ polarizáció

„Egy demokráciában a nép olyan vezetőt választ magának, akiben megbízik. Aztán a megválasztott vezető azt mondja: »Most pedig fogjátok be a szátokat, és engedelmessédjétek nekem.« A nép és az ellenérdekelt felek már nem avatkozhatnak bele a vezető dolgába.” – mondta állítólag Max Weber egy 1919-es beszélgetés során. „Nekem tetszene egy ilyen »demokrácia«” – válaszolta be-

szélgetőpartnere, Erich Ludendorff tábornok (idézi Radkau, 2009, 543.). Az idézőjelek és a rokonszenv Ludendorff válaszában sokatmondóak: nem valószínű, hogy legtöbbszörünknek tetszene egy efféle demokrácia. De mi a helyzet a weberi felfogás deskriptív pontosságával? Lehetséges-e, hogy a Weber által (kidolgozott) plebiszciter vezérdemokrácia (PVD) elmélete még mindig hordoz magában valamilyen normatív értéket? És ami a legfontosabb: mennyire releváns ma a demokrácia működésének ezen százéves leírása?

Célunk ebben a tanulmányban az, hogy választ adjunk ezekre a kérdésekre: az elméleti, valamint empirikus politikatudományi eredmények összekapcsolásával a plebiszciter vezérdemokrácia realiztikus (azaz empirikusan megalapozott) elméletének megalkotását tűzzük ki célul.²

Amellett érvelünk, hogy bizonyos huzamosabb ideje megfigyelhető és egyes újabb keletű tendenciák tovább növelték a klasszikus weberi elképzelés magyarázó erejét a kortárs demokráciák működésének megértésére. E tendenciák közé tartozik a társadalmi törésvonalak átalakulása, a pártok és parlamentek szerepének csökkenése, a politika mediatisálódása és növekvő perszonalizációja, a populista vezetők térnyerése, valamint a politikai kommunikáció újonnan létrejött színterei és eszközei (például Dalton–Wattenberg, 2000; Mair, 2013; Moffitt, 2016; Karvonen, 2009; Poguntke–Webb, 2005; van Aelst et al., 2017). A plebiszciter demokrácia legkiforrottabb és leginnovatívabb kortárs elméletének megalkotója, Jeffrey Edward Green (2010; vö. 2016), azonban nem egészen ezt javasolta. Ennek köszönhetően érvelésünk első része negatív lesz: Green elméletének bemutatását követően rámutatunk elmélete realizztikusságának korlátaira, amit a közelmúlt tendenciái még inkább nyilvánvalóvá tesznek. E kritikai észrevételek rögzítése után célunk, hogy kiindulópontokat dolgozzunk ki a plebiszcitarizmus egy realistább változatához. Célunk hozzájárulni a kortárs demokráciaelmélet egy vakfoltjának kitöltéséhez: ugyanis – bár érdemi viták folynak arról, hogy Weber parlamentarizmusról (Palonen, 2018) és a karizmatikus vezetésről alkotott elképzelései (Pakulski–Körösényi 2012; Kalpokas, 2019; Iosifidis–Wheeler, 2018; Spoelstra, 2020) hasznosak lehetnek a kortárs tendenciák értelmezésében, valamint a PVD keretrendszer a „visszacsúszó” (backsliding) demokráciák (Körösényi–Illés–Gyulai, 2020) elemzésében – szisztematikus áttekintés a témáról még nem született.

A szöveg első része körvonalazza témánkat a weberi PVD jelentésének egy előzetes bemutatásával. A második rész ezt követően röviden áttekinti Green plebiszcitarizmus-értelmezését, egyúttal bemutatja, hogy a hosszabb ideje fennálló és újabb empirikus tendenciák hogyan problematizálják Green állítását, miszerint elmélete realiztikus. A harmadik rész felvázolja a PVD-ről szóló értelmezésünk kiindulópontjait, bemutatva, hogyan lehet a plebiszcitarianizmus demokratikus, és milyen politikai értékeket szolgálhat. Emellett ez a rész rámutat az elméletalkotás további lehetséges irányaira is.

PLEBISZCITER DEMOKRÁCIA: EGY WEBERI KIINDULÓPONT

A PVD középpontjában a karizma fogalma áll. Az eredeti weberi megfogalmazásban: „Karizmának nevezzük egy személyiség nem mindennapinak számító képességeit [...], amelyek miatt ezeket a személyeket természetfölötti vagy emberfölötti, vagy legalábbis sajátos, nem mindennapi, nem mindenki számára hozzáférhető erőkkel vagy tulajdonságokkal [megáldott] embereknek, vagy isten küldöttének vagy példaképnek, s ezért ‘vezérnek’ tekintették.” (Weber, 1987: 248.). A karizma tehát egy relációs kategória, amely a karizmatikus személy (pl. próféta vagy politikai vezető) és a követői közötti kapcsolatot jelöli: a kivételes tulajdonságokat folyamatosan bizonyítani kell a követők elismerésének a fenntartása érdekében. Weber a PVD-t a karizma „uralomellenes átértelmezéseként” vagy „újrafogalmazásaként” (*herrschaftsfremde Umdeutung*) kezelte (Weber, 1987: 271.; Weber, 1922: 155–158.), ahol a vezetőknek a választók általi elfogadottsága nem következménye, hanem oka legitimitásuknak (ellentétben a karizma tiszta változatával). Ez azt jelenti, hogy a legitimitáció racionális eleme (pl. a rendszeres választások formájában) keveredik a karizmatikus elemmel; Weber ezt a keveréket „demokratikus legitimitációnak” nevezte (Weber, 1987: 272.).

Általánosabban fogalmazva, a PVD egy személyre szabott politikai környezet, amelyet az igen/nem bináris logikája ural: a politikai vezetők vagy elfogadást nyernek, vagy elutasítást, és általában nincs helye további racionális érvelésnek, mérlegelésnek, vagy politikai programok, kormányzati teljesítmények átgondolásának. Míg a karizmatikus vezetők hívei az „igenelők közül” állnak, mindig van egy ellenzéki tábor, amely elutasítja (és esetleg egy másik karizmatikus politikust támogat, ha van ilyen). Ez a logika minden intézményt áthat, nem csak a plebiszcitumokat, referendumokat és konzultációkat: a választások is de facto népszavazássá válnak a karizmatikus vezető személyéről. A PVD fogalma tehát tágabb, mint a választási vagy a közvetlen demokrácia, mivel többféle intézményt is integrálhat személyközpontú és bináris logikájába.

Végül, a politikai küzdelemben győztes és hivatalba lépő vezetők általában azt állítják, hogy a népet (nemcsak a híveiket, hanem az ellenzőket is) képviselik, és legitimitásukat annak elfogadására alapozzák. Ahogy Weber fogalmaz: „Ennek az uralmi formának – ha egyáltalán megpróbálták legitimálni – mindig a szuverén nép népszavazáson kinyilvánított elismerése jelentette a legitimitását.” (Weber, 1987: 273.). De ugyanitt azt is világossá teszi, hogy ez a demokratikus legitimitáció nem egyenlő a nép uralmával. Inkább a vezetők uralkodnak, akik ezt a tényt az „alávettettek akarata” mögé rejtik (Weber, 1987: 273.; *Wille der Beherrschten* – Weber, 1922: 156.). Ez azt jelenti, hogy a vezetők legitimitását megalapozó népakarat nem autonóm, hanem a vezetés által előre megformált: ez utóbbi az, amely értelmezési kereteket kínál és alternatívá-

kat határoz meg – a szűkebb követő közönség és a szélesebb választói kör szerepe a PVD-ben reaktív és csupán abban áll, hogy elfogadja vagy elutasítja ezeket az alternatívákat. A népszavazás bináris logikája (igen vagy nem, elfogadás vagy elutasítás további kérdezés nélkül) a népuralom korlátainak legjobb bizonyítéka. Ez a weberi elitizmusnak és a demokráciákban való vezetésről szóló felfogásának lényege (Pakulski–Körösényi, 2012).

Egy évszázad elteltével a PVD weberi leírásának magyarázó ereje a törés-vonal-politika átalakulásának, a növekvő perszonalizációnak és a közelmúlt technológiai változásainak köszönhetően tovább nőtt. Ez utóbbiak közé tartoznak az új, digitális plebiszcitárius technikák (pl. a közösségi média gyűlések, digitális konzultációk – Hendriks, 2020), amelyek megkönnyíthetik a karizmatikus vezetők és követőik közötti közvetlen interakciót. Sőt, tágabban értelmezve a médiaszemélyiségek követésének és a „like”-ok (és egyes platformokon a „dislike”-ok) közösségi médiában történő osztogatásának általános sémája megfelel a PVD alapvető igen/nem logikájának. Ebben az értelemben az „örökös népszavazások társadalmában” (Davies, 2020) élünk. Ezek a jelenségek rávilágítanak arra, hogy bár a választások és a formális népszavazások továbbra is a PVD központi elemei, az elmélet jóval túlmutat a választási vagy közvetlen demokrácia kérdésein és mindennapi politikai tapasztalataink tágabb szféráit is érinti.

GREEN PLEBISZCITARIZMUSA ÉS ANNAK PROBLÉMÁI

Green elmélete a plebiszciter demokrácia egy olyan változata, amely azt bizonyos pontokon újszerűen értelmezi át. A plebiszcitarizmus teoretikusainak (Weber, Schumpeter, Schmitt és mások) innovatív olvasatát mutatja be, amelynek eredményét Green a „népi felhatalmazás okulásis modelljének” nevezi (Green, 2010: 7–17.), és amely a részvételi elméletek által elfogadott hagyományosabb „vokális modell” ellentéte. Lássuk Green okulásis modelljét, és annak három problematikus pontját.

Először is érdemes megjegyezni, hogy Green elméletét „posztrepresentációs” azaz a képviselő fogalmából való lehetséges kiútnak tekinti. Ezt a lépést úgy indokolja, hogy rámutat a képviselő-fogalom problémáira, így a következőkre: (1) az alany és a tárgy klasszikus metafizikai elképzelésére támaszkodik (expresszív nép és egy kormány, amely pontosan tükrözi a preferenciáit); (2) általában ellenőrizhetetlen a képviselő (minőségének megítélése ízlés kérdése); és (3) az elszámoltathatóság megvalósíthatósága problematikus (vagy azért, mert hiányoznak a megfelelő népi inputok, vagy a meglévő választási gépezet hibái miatt) (uo.: 17–19.).

Green okulásis modellje azon a felismerésen alapul, hogy a polgárok általában nézőként viszonyulnak a politikai eseményekhez: Weber szemléletét

felidézve a modellt a vezetőket a politikai folyamat aktív szereplőinek tekinti, a polgárokat pedig – látszólag kis elmozdulást téve a weberi leírástól – a politikai üzenetek passzív, részvételből kimaradó befogadóinak (uo.).

Véleményünk szerint ez elméletének első problémás pontja: nem veszi figyelembe a technológiai forradalom által a médiában és politikai kommunikációban okozott változásokat – részben azért, mert e változások nagy része könyve megjelenése óta történt. Bár Green, feltárva a részvételi szemlélet problémáit, jól érzékelteti a vezetők és a polgárok közötti aszimmetrikus viszonyt, a polgárokat teljesen passzívoknak tételező jellemzés azonban problematikus (vö. Abbey, 2014; Fitzgerald, 2015a; Fitzgerald, 2015b; Tønder, 2015), és meglehetősen elavult egy internet (és különösen a közösségi média) által erősen formált politikai környezetben (Landemore, 2014). Egyszerűen fogalmazva: a képernyő előtt ülő választópolgárok nem feltétlenül televíziót néznek, hanem lehetséges, hogy „számítógépeznek”. Bár a „like-ok” osztogatása és a politikai tartalmak megosztása nyilván távol áll a részvételi ideáltól, mégsem jelent teljes passzivitást. Hogy csak egy példát említsünk: a szakirodalom a politika mediatisálódását szembe állítja a politikának a közösségi médiában kialakult újabb keletű „viralizációjával”. Míg az előbbi – a politikusok szemszögéből – a médiaorgánumok kommunikációjának befolyásolásáról szolt, addig az utóbbi esetben inkább „az átlagpolgárok kommunikációját próbálják generálni és befolyásolni” (Bene, 2017). Az új plebiszciter technikák megjelenése (Hendriks, 2020) szintén aláhúzza annak fontosságát, hogy az állampolgárokat inkább reaktív, mint passzív entitásként fogjuk fel.

Azt mondhatjuk, hogy a közösségi média növekvő jelentősége az elmúlt évtizedben bizonyos értelemben még inkább plebiszciterré tette a politikát azáltal, hogy elősegítette a vezetők és követők közötti közvetlen interakciót (vö. Davies, 2020). Ez együtt járt a hagyományos média – a vezető-követő viszonyba esetlegesen „beavatkozó” – kapuőr szerepének csökkenésével: bár a számok nem közvetlenül összehasonlíthatóak, mégis szemléletes, hogy „Trumpnak 17,6 millió követője volt a Twitteren, a The New York Timesnak pedig 1,2 millió csak online előfizetője volt 2016 utolsó negyedében” (Enli, 2017: 53.).

Ezután vizsgáljuk meg, hogy Green miként állítja szembe okuláris modelljét a vokálissal. A vokális modell három kulcsjellelmezője: (1) a népi hatalom *tárgyát* a törvényekben látja (amelyek meghatározzák a normákat és hatályba léptetik a közpolitikákat); (2) azt a *szervet*, amelyen keresztül ez a hatalom gyakorolható, a döntésekben látja, amelyeket a nép hangja közvetít a politikusok felé; és (3) a demokrácia *kritikai ideáljának* a nép autonómiáját (azaz, hogy a nép a saját maga által alkotott törvények szerint él) fogadja el. Ebben a vízióban a vezetés szerepe a polgárok nevelése, hogy segítse őket az autonóm döntéshozatalban.

A vokális modellel ellentétben az okuláris a nép hatalmának tárgyát a vezető személyében látja: a polgárok nagy többségét inkább a vezetőik karakte-

re érdeklő, mintsem a konkrét szakpolitikák. A népi tekintet (*popular gaze*) – a látás (*sight*) egy ellenőrző formája – lesz az a szerv, amelyen keresztül ez a hatalom gyakorolható. Green valami olyasmit képzelt el, mint egy fordított panoptikon (Botting, 2014), azaz egy „szünoptikon” (Green, 2014), ahol a sokak folyamatos felügyelete határozza meg a kevesek magatartását. Okuláris modelljében a vezetők és követők közötti karizmatikus kapcsolat weberi fogalma konkrétan értelmet nyer: a karizmatikus vezető „magára vonja a nyilvánosság tekintetét, aláveti magát neki, és kibírja azt” (Green, 2010: 148.).

De ki is pontosan az *alanya* ennek a fegyelmező tekintetnek? Ki a szemlélő (*gazer*)? Green ezt az entitást úgy határozza meg mint a Népet (nagy N-nel), azt állítva, hogy az okuláris modellben való gondolkodás helyreállíthatja az utóbbit, mint a kollektív identitás értelmes fogalmát (Green, 2010). Az biztos, hogy a Népről szóló beszámolója nem akarat-alapú, rousseau-ista – nagyon is jól felismeri ennek a nézetnek a potenciális totalitárius következményeit. Értelmezésében a Népet alkotó egyéneket a passzivitás, a nézői szerep (*spectatorship*), az „állampolgári alávetettség” (*citizens-being-ruled*) tapasztalata és az ebből a tapasztalatból következő közös érdekük köti össze. Azt is mondhatnánk, hogy a Népet azáltal jön létre, hogy a polgárok a politikai vezetőkkel szemben álló csoportnak látják önmagukat. Ez a közös tapasztalat és a felismert közös érdek, ahogy Green érvel, „az egység valódi forrásaként működhet, amely túlmutat a pártharcokon és az egyéni küzdelmek kimenetelén” (Green, 2010: 28.). Nem nehéz belátni, hogy a szünoptikonban egy monolitikus szemlélővel (*gazer*) való szembenézés sokkal erősebb fegyelmező erővel bír, mint a versengő pártpolitikai perspektívák halmazából való megfigyelés.

A Népet fenti fogalma Green elméletének második problémás pontja. Amint azt egyes kritikusok már kifejtették (Abbey, 2014; Schwartzberg, 2014), a (nagybetűs) Népet egyetlen kollektív entitásként elképzelni empirikusan tarthatatlan és elméletileg is problémás, mivel ezen nézet alábecsüli a pluralizmus és a pártosodás szerepét. Természetesen Green nem tagadja a politikai pluralizmust, de úgy tűnik, azt reméli, hogy a Népet összetartó kötőerő szorosabb, mint a vezetőkhez és a csoportmentalitáshoz való ragaszkodás.

Ez a remény azonban problematikus a közelmúltbeli empirikus tendenciák fényében, amelyek a pártos csoportmentalitás és az identitáspolitika határozott erősödését mutatják. Először is a kortárs demokráciákban növekvő politikai polarizáció zajlik (Achen–Bartels, 2017; Down–Wilson, 2010; Iyengar–Sood–Lelkes, 2012; Lupton–Smallpage–Enders, 2017; Moral, 2017; Patkós–Szántó, 2021). Másodsor, az erős pártosodás és a növekvő politikai polarizáció fokozza a polgárok vezetőikhez való érzelmi kötődését és győzelmük érzelmi tétjét, továbbá befolyásolja, hogyan ítélik meg a vezetők megbízhatóságát vagy őszinteségét (Achen–Bartels, 2017; Körösényi, 2013; Mason, 2018). Harmadsor, a politikai polarizáció a politikai homofíliában tükröződik, azaz abban, hogy az emberek egyre kevésbé hajlandóak társas kapcsolatot létesíteni a másik oldal-

ról származó egyénekekkel (szomszédság, barátság, randevú, házasság) (Mason, 2018, 55.): az otthon „politikai erőddé” válik (Iyengar–Konitzer–Tedin, 2018). Negyedszer, a pártosodás és a polarizáció erőteljes befolyást gyakorol még a ténszerűség megítélésére is. Achen és Bartels (2017: 269.) azt találták, hogy a párhűség nemcsak a jelöltekről és a témákról, hanem még az objektív tényekről alkotott véleményeket is színezi a választópolgárok körében. Az amerikai politikában például az erős pártos csoportidentitás „motivált érvelést” (Mason, 2018: 3.) generál, amely révén „a pártválasztók keresik a rokonszenves irányultságú információkat és őszintén elfogadják azokat a téves meggyőződések, amelyek kedvező fényben tüntetik fel a pártjukat” (Petersen–Iyengar, 2020, 133.). Végül, mivel a pártidentitás társadalmi identitássá válik (Mason, 2015; West–Iyengar, 2020), nem a polgárok közpolitikai pozíciója alakítja a pártpreferenciáikat, hanem fordítva (Achen–Bartels, 2017: 310.; vö. Kinder és Kalmoe, 2017). A pártpolitikai polarizáció erősségének növekedése a közpolitikai pozíciók szélsőségesebbé válása nélkül zajlik (Mason, 2015: 129.). Ebben az identitásalapú demokráciában a „győzelem [...] fontosabbá válik a közpolitikai eredményeknél” (Mason, 2018: 23.).

Ezekkel az empirikus tendenciákkal szembesülve a PVD realista modellje számot vet azzal, hogy az előadás nem az egységes Nép (*single People*) fegyelmező tekintete előtt zajlik, ahogy okuláris modelljében Green feltételezi, hanem egy politikailag megosztott és pártosan tagolt állampolgári közösség szeméi előtt. Itt az előadás szerepe éppen a politikai táborok közötti horizontális (pártos) megosztottság megerősítése, ami aláássa a nép fegyelmező tekintetét (*disciplinary gaze*).

Itt térhetünk rá Green elméletének harmadik problémás pontjára: nemcsak a választók politikusok feletti ellenőrzését értékeli túl, hanem ugyanakkor alábecsüli a politikai vezetők azon képességét is, hogy kontrollálni tudják nyilvános megjelenésük körülményeit és alakítani tudják a választók politikai nézeteit (vö. Achen–Bartels, 2017; Urbinati, 2014: 202–203.). Bár Green elismeri, hogy „az őszinteség szűkös árucikk” a kortárs tömegpolitikában, azt állítja, hogy ez nem ássa alá realista kritikai ideálként betöltött szerepét (Green, 2010: 130.). Nem magát az idealizáló lépést kívánjuk megkérdőjelezni, hanem amellett érvelünk, hogy egy realiztikus elméletnek alaposabban figyelembe kellene vennie azokat az empirikus tendenciákat, amelyek miatt ezen elképzelt kritikai ideál megvalósulása kevésbé valószínű. Ezek a tendenciák, mint az alábbiakban bemutatjuk, az elmúlt években megsokszorozódtak.

Ami a vezetők manipulációs képességét illeti, egyesek szigorú politikai ellenőrzésük alá vonták a hagyományos állami televízió- és rádiócsatornákat és/vagy felvásárolták a kereskedelmi médiát. Néhány vezető gyakran mutatkozott közvetlennek, de ez nem jelentett „spontán” helyzetet: mint Hugo Chávez a televíziós műsorában (amely az élő telefonhívások ellenére megrendezett volt

és elsősorban a hívei mozgósítását célozta), vagy Orbán Viktor a heti rádióinterjúiban (ahol mindig egy lojális újságírónak nyilatkozik). Hasonló módon Tony Blair is csökkentette a heti miniszterelnöki kérdések órájának számát a parlamentben. Mások, mint Boris Johnson, Donald Trump és Orbán Viktor kizárják az „ellenséges” médiumok újságíróit a sajtótájékoztatóikról és közvetlenül a követőkkel kommunikálnak közösségi médiában küldött üzenetekben. Emellett a vezetők megpróbálhatják „szimulálni” az őszinteséget (*candor*), mint például Johnson a People's PMQ-val, ahol a választók előre kiválasztott kérdéseire válaszol; vagy Justin Trudeau PR-trükkjeivel, amelyek célja, hogy spontánnak tűnjenek. Akárhogy is, a politikusok nagy erőfeszítéseket tesznek, hogy kontrollálják nyilvános szereplésük körülményeit, és megpróbálják elkerülni az „őszinteség körülményeit”.

Az új technológiai lehetőségek, mint például a big data-elemzés és a hatékonyabb microtargeting, további lehetőséget biztosítanak arra, hogy az üzeneteket az egyes csoportok attitűdjeihez igazítsuk és ezen keresztül alakítsuk preferenciáikat (Chester–Montgomery, 2017). Ezek a tendenciák különösen fontosak, mivel Green hangsúlyozza, hogy az „ellenőrző tekintet” (*empowered gaze*) csak akkor lehetséges, ha a Nép „egyszerre képes megfigyelni a keveseket anélkül, hogy ők is megfigyelnék [a Népet], és ha az, amit lát, nem egy előre megtervezett vagy begyakorolt helyzet, hanem valódi felügyelet teremt” (Green, 2010, 139–140.). Az új technológiai lehetőségek ahelyett, hogy egy szünoptikon felé mutatnának, inkább egy új panoptikon lehetőségét nyithatják meg. Miközben a változó technológiai környezet (pl. a korábban említett új plebiszciter technikák miatt) látszólag demokratikusabbnak és befogadóbbnak tűnik, valójában növelheti az állampolgárok manipulációnak való kitettségét, és gyengítheti a demokratikus ellenőrzés lehetőségeit.

Úgy tűnik, hogy Green elmélete – annak ellenére, hogy feltárja a vokális modell hibáit, valamint koherens és elméletileg megalapozott perspektívát kínál a kortárs demokráciákról – nem éri el az általa meghirdetett realizmus célját (2010: 24., 29. és 68.), mivel túlzottan optimista a népi ellenőrzés lehetőségét illetően. Cikkünk következő részében a plebiszciter demokrácia alternatív, realistább felfogásának körvonalazását tűzzük ki célul.

A PLEBISZCITER DEMOKRÁCIA EGY ALTERNATÍV FELFOGÁSA FELÉ

A megfelelő metafora

Hans Blumenberg (2010) nyomán a metaforákat a fogalmi gondolkodás és az elméletalkotás kimeríthetetlen katalizátorainak vagy „táptalajának” tekinthetjük. A metaforák elemzésén keresztül – jegyzi meg Blumenberg –

„le tudunk ásni a gondolkodás mélyére (*substructure*), a föld alá”. E megfontolások alapján először azonosítjuk Green plebiszcitarizmusának központi metaforáját, majd azt egy olyan metaforával helyettesítjük, amely jobban illeszkedik a mai viszonyokhoz. Ezután rátérünk a PVD realistább változatának fogalmi kidolgozására.

Green – ahogy egyik kritikusa megjegyzi –, a színházmetafora segítségével alakítja át Weber plebiszcitarizmus-elméletét (Fitzgerald, 2015a: 308.; 2015b: 51.). A színházmetafora két problémájának azonosítása segíthet abban, hogy egy megfelelőbb metaforát találjunk. Az első probléma a metafora Green általi használatában rejlő feszültség: könyvében végig úgy tűnik, hogy színházban ülő passzív nézőket képzel el. Ennek ellenére érvelésének egy pontján a nézők aktívvá válnak, a színpadra lépnek és maguk is főszereplőkké alakulnak (Fitzgerald, 2015a; 2015b; Tønder, 2015). A második probléma a közönség feltételezett egységes reakciója a darab végén (éljenzés vagy kifütyülés), ami egyes szerzők szemében jó párhuzamnak tűnt a plebiszcitarizmus bináris logikájával (igen vagy nem, akklamáció vagy néma csend) (Rasch, 2019: 133–135.). Azonban éppen ez az állítólagosan egységes válasz korlátozza a színházmetafora alkalmazhatóságát, mert alábecsüli a megosztottság és a politikai polarizáció szerepét az állampolgárok körében.

Ha a kortárs plebiszciter politikára megfelelőbb metaforát keresünk, akkor olyat kell választanunk, amely nemcsak a kevésbé fegyelmezett (azaz passzív helyett legalábbis reaktív) közönségnek hagy teret, hanem a különböző nézői perspektíváknak, az előadásról alkotott különféle véleményeknek is (azaz a nézőket megosztó polarizációnak és pártosságnak). A sportmetaforákat tekinthetjük az egyik jelöltnek, amelyekre mellékesen az empirikus szakirodalom is gyakran utal. Ha komolyan vesszük a választói magatartás Green megközelítése által elhanyagolt empirikus tendenciáit, akkor azt látjuk, hogy egy pártos szavazó inkább szurkolóként, mintsem üzletemberként viselkedik (Mason, 2015: 129.). A szurkolótáborok elfogultsága pedig gyakran lehet – a szociálpszichológiából kölcsönzött kifejezéssel – „törzsi jellegű” (Clark et al., 2019; vö. Finkel et al., 2020), ami oda vezethet, hogy „huligánként”, „a politika fanatikus sportrajongóiként” viselkednek (Brennan, 2016, 5.). Konkrétabban gondolhatunk a rivális csapatok közötti focimeccsre, ahol a nézők nagy részét ultrák vagy akár „futballhuligánok” alkotják. Metaforaként alkalmazva ez nemcsak a nézők közötti ellentétes perspektívákat és mély megosztottságot ragadja meg, hanem azt is, hogy a játéktéren zajló eseményekre adott reakcióik (például az éneklés és a pfujolás, nem beszélve a pirotechnikáról és a nézőtéri erőszakról) hatással lehetnek a mérkőzésre. Vagy említhetjük a hírhedt bizánci kocsiversenyek klasszikus példáját is, ahol a nézők mélyen megosztottak voltak a „kékek” (venetoi) és a „zöldek” (prasinói) között és a megosztottság gyakran szélsőséges, és erőszakhoz vezetett.

Ezek a metaforák magukban foglalják a megosztottságot, a polarizáltságot és a közönség reaktív szerepét. Más szóval, nemcsak a vezetők egymással versengő elképzeléseinek pluralitását ábrázolják, hanem az állampolgárokét is, és teret engednek a szereplők és a nézők közötti valódi interakcióknak. Ezen kívül a polarizált környezetből a PVD-t ért legfőbb kihívást is megmutatják: nem magától értetődő, hogy a közönség békésen elfogadná a választási verseny eredményét, és egyik tábor se folyamodna erőszakhoz a másikkal szemben – ez pedig sértené a minimalista demokrácia-felfogás alapvető értékét, nevezetesen a békés konfliktusmegoldást (Przeworski, 1999).

A fogalmi kiindulópontok – a PVD három alappillére

Miután metaforikusan megragadtuk, hogy milyen lehet a plebisciter demokrácia mai körülmények között, ebben a részben elméleti alternatívánk fogalmi kiindulópontjait dolgozzuk ki. Érvelésünket Green okuláris modelljének jellemzői mentén strukturáljuk, és arra a három kulcsfontosságú pontra összpontosítunk, ahol elképzeléseink különböznek az övétől: a PVD képviseleti jellegére, a választók hangjára mint vétóhatalomra és a verseny kritikai ideáljára (lásd 1. táblázat).

1. táblázat. Green két modellje és az általunk felvázolt PVD.

	Vokális	Okuláris*	PVD
Elmélet jellege	képviseleti	képviseleten kívüli (<i>post-representational</i>)	képviseleti
Népuralom tárgya	törvények	vezető	vezető
Népuralom szerve	nép hangja (döntés)	nép fegyelmező tekintete (<i>gaze</i>)	nép hangja mint vétóhatalom (elfogadás/ elutasítás)
Demokrácia kritikai ideálja	állampolgári autonómia	vezetők őszintesége (<i>candor</i>)	vezetők közötti versengés

Forrás: Green (2010: 127–134.) alapján a szerzők által módosítva

* Megjegyzés: azaz Green plebisciter demokráciája

Képviselet. Amellett érvelünk, hogy a plebiscitarizmusnak vissza kell térnie a képviseleti paradigmához és a népuralom vokális modelljéhez. Bár a green-i okuláris modell nem életszerű, valóban van helye az okuláris dimenzióknak: azonban inkább a kreatív vezetés terepeként, mintsem népi ellenőrzésként. Esztétikai felhangjai miatt a reprezentáció fogalma különösen hasznos az elméletalkotásban ott, ahol a kreatív vezetés konstitutív szerepet játszik a választói identitások formálásában. Miután ezt bemutattuk, amellett érvelünk,

hogy a népi kontrollra vokális paradigmában érdemes gondolni, bár eltérő módon, mint ahogyan Green megragadta a nép hangjának szerepét.

Nem tagadva, hogy a reprezentációval kapcsolatban a Green által felvetett elméleti problémák némelyike (elsősorban az elszámoltathatóság megvalósíthatóságával kapcsolatban – Green, 2010, 17–19.) épp olyan súlyos, mint amilyenek tűnik, mindazonáltal a reprezentáció mint elméleti fogódzó elvetésére vonatkozó következtetése elhamarkodott. Állítása, miszerint a képviseleti igény mögött az expresszív szubjektum és a tükröző objektum régi metafizikai dualizmusa húzódik meg, egyes megközelítések esetében bizonyosan igaz, de már Weber is több helyet hagyott a kreativitásnak a képviseleti folyamatban: a képviselő szerinte „nem választói szolgálja, hanem megválasztott »ura«” (Weber, 1996: 222.). A képviselet legújabb konstruktivista és performatív elméletei kiegészítik ezt a nézetet azzal, hogy a képviselet szerepe konstitutív a képviseltek identitásának megteremtésében (Disch, 2015; Saward, 2010; 2017; Casullo, 2021; vö. Laclau, 2005), hasonlóan ahhoz, ahogyan a festő perspektívája konstituál egy tájképet (Ankersmit, 1996; 2002). A képviselet ezen látásmódja elkerüli a metafizikai csapdát, amelyre Green figyelmeztet, és arra ösztönöz, hogy ne a reprezentáció „helyességére”, hanem inkább „művészi értékére” és konstitutív szerepére kérdezzünk rá.

De hogyan is határozhatjuk meg pontosan a képviselet fogalmát a PVD-ben? Míg az eredeti weberi nézet szerint a képviselet a csoport vagy szervezet egyes tagjainak cselekedeteit az egész csoportnak vagy szervezetnek tulajdonítja (Weber, 1987: 295.), mi amellet érvelünk, hogy a mai körülmények között a képviselet kettős értelmet nyer a PVD-ben. Fossen (2019) megkülönböztetését kölcsönözve, a Weber által említett reprezentatív vagy „képviseleti ágencia” (*representative agency*) mellett a képviselet mint „ábrázolás” egyaránt jelentőséggel bír a mai PVD-ben. Ezt a két szempontot elemezzük az alábbiakban.

Ahogy Fossen (2019) rámutat, a *képviselet mint „ábrázolás”* hármas szerkezetű: tárgyát egy bizonyos módon ábrázolja, mint a portré- vagy tájképfestészetben (vö. Ankersmit, 1996; Saward, 2010). Azáltal, hogy egy referenciapontot (egy csoportot: akár egy vezető hívei, akár a teljes lakosság) választ ki és valamilyennek láttatja azt, az ábrázolás folyamata identitást hoz létre (Fossen, 2019: 833.). A képviselet tehát sokkal többet jelent a pusztá tükrözésnél: olyan tér, ahol a vezetés kreativitása kibontakozhat. A vezetők „identitásvállalkozókként” (Reicher–Haslam, 2016) jelenhetnek meg. Ráadásul, ahogy Saward hangsúlyozza (2010: 46–48.), a vezetők nemcsak a követőiket, hanem saját magukat is ábrázolják, ezáltal létrehozva politikai személyiségüket. E két ábrázolás (a csoport identitása és a vezető politikai személyisége) közötti illeszkedés jellege az, amely megkülönbözteti a PVD-t más helyzetektől: a vezetőt a csoport prototipikus tagjának kell tekinteni, azaz hétköznapi embernek, „közülünk valónak”, de mégis rendkívülinek (Haslam–Reicher–Platow, 2011;

Hogg–van Knippenberg–Rast, 2012; Reicher–Haslam, 2016). Ahogy az idézett szociálpszichológiai írások a karizma eredeti weberi felfogását kiegészítve hangsúlyozzák, ez a legjobb módja annak, hogy a követők karizmatikusnak tekintsék vezetőiket.

Világítsuk meg ezt a folyamatot egy némileg fiktív példával. Képzeld el, hogy de Gaulle „igazi franciaként” ábrázolja követőit. Önmagát is „igazi franciaként” ábrázolja, de emellett olyan valakinek, aki – bárki mással ellentétben – különleges tulajdonságokkal rendelkezik: különleges kapcsolattal a francia nemzethez, kiemelkedő politikai ítélőképességgel, és ezáltal történelmi szereppel és felelősséggel. Első lépésben megalkotja hívei identitását (akár az említett állítás beszédekben való megfogalmazásával, akár a kiválasztott francia nemzeti szimbólumok kisajátításával mozgalmá számára), ezáltal az egyénekből egy csoportot (a gaullista mozgalmat) hoz létre. Ezután egy csoportprototipikus személyt konstruál magának, aki hasonlít híveihez, de mégis különbözik tőlük, és nem pusztán abban, hogy valamely közös tulajdonságból nagyobb arányban részesednek (ez ugyanis csak a „legigazibb franciává” tenné). Személyének konstrukciójában is vannak kivételes tulajdonságai is. Ezért karizmatikus vonzerejében összefonódik a hívekhez való hasonlóság és a tőlük való különbözőség. Másképpen fogalmazva: ábrázolt politikai személyisége csak bizonyos, a vezető által kiválasztott pontokon hasonlít a követők konstruált identitásához; a két konstrukció közötti kapcsolat szinekdochikus (Casullo, 2021). Az ábrázolás tevékenysége természetesen magában foglalhat diszkurzív eljárásokat, továbbá képeket, performanszokat és látványelemeket is – ez kiemeli az okulás tartomány szerepét a képviselő létrehozásának folyamatában.

Bár az identitáskonstruálás összekapcsolja a csoporthoz tartozó egyéneket, ez általában egy megosztó és polarizáló komponenssel jár együtt: egy csoport pozitív identitása úgy konstituálódik, hogy azt egy radikálisan eltérő „máskal” állítják szembe. Ezt mind a konstruktivista képviseletelméletek alapjául szolgáló társadalmi ontológia (vö. Laclau és Mouffe „konstitutív külső” fogalma – Mouffe, 2000), mind pedig a szociálpszichológia empirikus kutatási eredményei hangsúlyozzák: egy identitáscsoport vagy „*ingroup*” kialakulása egy „*outgroup*” megjelenésével jár együtt (Mason, 2015; 2018; Achen–Bartels, 2017). Bár az identitáskonstruálás ezen logikája által kiváltott polarizáció mértéke esetenként eltérő lehet, a karizmatikus vezetők különösen hajlamosak lehetnek a polarizálásra (vö. Körösenyi–Illés–Gyulai, 2020, 3. fejezet). Ennek oka a karizmatikus vonzerő instabilitása: Weber szerint az ilyen vezetőket különösen válsághelyzetekben és külső fenyegetések esetén keresik (Weber, 1996: 227.). Ha nincs ilyen fenyegetés, a karizmatikus vezetők megpróbálhatják úgy beállítani az *outgroup*okat, mint amelyek egzisztenciális kihívást jelentenek a közösség számára, pusztán annak érdekében, hogy fenntartsák vonzerejüket.

Tekintsük most a képviselet másik értelmét, azaz a *képviseletet mint cselekvést*. Ismét Fossen (2019) nyomán a képviselet itt kettős szerkezetű: egyszerűen azt jelenti, hogy képviselünk valakit vagy valamit, ahogyan egy ügyvéd képviseli ügyfelét a bíróság előtt, vagy ahogyan egy miniszterelnök képviseli országát nemzetközi tárgyalásokon. Az ilyen jellegű képviselet minimális vagy formális értelme az, hogy a képviselőt a képviseltek nevében történő cselekvésre tekintik jogosultnak, tehát – weberi értelemben – a képviselő cselekedetei a képviselteknek tulajdoníthatóak.³ Bár egy vezető természetesen felhatalmazható arra, hogy a különböző csoportok (pl. egy politikai párt vagy mozgalom) nevében cselekedjen, azonban a képviseleti ágencia nemzeti szinten játssza a legfontosabb szerepet. A PVD-ben egy sikeres népszavazás nem csupán a vezető hívei (akik rá szavaztak és hozzásegítették a többséghez), hanem a „szuverén nép” által történő felhatalmazásként értelmezhető (Weber, 1987: 273.). Mivel egy ilyen környezetben a választások a vezetőkről szóló népszavazásként is működnek, a felhatalmazást megszerző elsődleges képviselő már nem a képviselőház lesz, hanem a végrehajtó hatalom vezetője (Körösenyi, 2005).

Ha azonban meg akarjuk haladni a választási demokrácia fogalmát, és a választópolgárokat olyan entitásként akarjuk értelmezni, amely már a következő választás előtt is reagálhat bizonyos intézkedésekre, akkor a reprezentatív ágencia weberi formalista értelmezéshez (vö. Pitkin, 1967: 39–44., 141–143.) hozzá kell kapcsolnunk egy fontos szempontot: a vezetőnek óvakodnia kell attól, hogy azt az érzést keltse, hogy kirívóan elhanyagolja az őt felhatalmazó népért való cselekvés feladatát, mert ez jelentős társadalmi ellenállásba ütközhet. A „Fogjátok be a szátokat és engedelmeskedjétek nekem” magatartás a legtöbb esetben működhet, de nem mindig. Hogy hol húzódnak a vezetői voluntarizmusnak ezen határai, az túlmutat e cikk keretein – de az a felfogás, hogy ilyen határok léteznek, alapvető fontosságú a nép vétőhatalmának fogalmához, amelyet a következő részben fejtünk ki.

Fontos megjegyezni továbbá, hogy míg a követők identitásának *top-down* módon történő artikulálása („képviselet mint ábrázolás”) a vezető kreativitásának eredménye, addig a „szuverén nép” fikciója inkább a kollektív cselekvés szükségessége és az ebből fakadó intézményi kényszer miatt jön létre: az „egy kormányzat minden állampolgárnak” elve (Saward, 2010: 90–91.) a politikai káosz és az esetleges polgárháború alternatívája. A „szuverén nép” e fiktív karaktere éles ellentétben áll Green nézetével a nagybetűs Népről, mint értelmes és megvalósítható kollektív identitásról.

A nép hangja mint vétőhatalom. A fenti érvelés után a következő kérdés merül fel: ha a képviselet ekkora „esztétikai teret” (Ankersmit 1996; 2002) hagy a vezetők számára, és ha Weber (1996, 222) szavaival élve egy képviselő a választók „megválasztott »ura«”, akkor hogyan lehet a népi kontrollt a PVD-ben meg-

határozni? Azt állítjuk, hogy bár a vezető kreativitásának tág mozgásteret van, a fent meghatározott értelemben vett képviselő mégis egyértelmű helyet biztosít a népi kontroll számára. Ellentétben a Nép fegyvelmező tekintetével, azaz a népuralom szervével a plebiszciter demokrácia Green-féle okuláris változatában, az általunk vizsgált PVD koncepcióban ez a nép hangja. Mi azonban a nép hangját nem döntéshozó (törvényhozó) hatalomként értelmezzük, ahogyan Green teszi a vokális modell megalkotásakor, hanem plebiszciter vétóhatalomként. A PVD-ben ez a népi kontroll helye: a hivatalban lévők jóváhagyásának (vagy elutasításának) a nép általi hatalma.

A népi kontroll (*popular control*) a választópolgárok plebiszciter vétójogán keresztül történő konceptualizálása a PVD-ben mérsékelt és realiztikus törekvés, amely összhangban van az empirikus szakirodalom kutatási eredményeivel (Chong, 2013; Mason, 2015; 2018; Achen–Bartels, 2017; Kahan, 2017; Kinder–Kalmoe, 2017). A népi kontroll ezen formája nem követeli meg, hogy a választópolgárok racionális és autonóm ágensek legyenek (ellentétben Green vokális modelljétől), továbbá a „motivált érvelés”, a pártidentitás és a politikai vezetők általi manipuláció is helyet kap a modellben. Nem ígér hatékony visszacsatolási mechanizmust sem, eltérően a képviselői kormányzás mandátum- és elszámoltatás-elméletétől. Nem garantálja sem a kormány politikai rezponzivitását, sem a Friedrich-törvény⁴ hatékony működését, amelyet az inkumbensek teljesítményének a választók által utólagosan meghozott megbízható vagy hatékony ítélete biztosítana (Manin–Przeworski–Stokes, 1999: 40–44.). Ez azt is jelenti, hogy a népuralom nem képes jó közpolitikát előidézni, a vétójog pedig legfeljebb a leggyengébb, „metaforikus” értelemben jelent elszámoltathatóságot.

Még ha a vétójog a PVD-ben a népi ellenőrzés korlátozott formája is, korántsem jelentéktelen. Bár nem biztosít olyan állandó felügyeletet, amely folyamatos nyomást gyakorolhatna a vezetőkre (mint Green okuláris modelljében), mégis egyfajta végső ellenőrzést biztosít a választópolgárok számára vezetők felett: rendszeresen jóváhagyhatják vagy elutasíthatják őket (Schumpeter, 1987: 272–289.). A választások és a velük járó vétójog a vezetőkkel szembeni „népakaratot” (*popular will*) fejezi ki, és ezáltal valamelyest mégis bizonytalanná teszi az inkumbens pozícióját, amely a demokratikus politika egyik alapvető jellemzője (Przeworski, 1991). Bár a választók nem autonóm módon ítélik meg a hivatalban lévők teljesítményét, a politikai vezetők cselekedetei mégis „érzékeny pontra tapinthatnak”, amely választóik támogatásának elvesztéséhez vezethet (képletesen: a szurkolók kifütyülhetik saját csapatukat) és a nép a következő választáson valaki másnak adhat felhatalmazást.

Fontos megjegyezni, hogy két választás között a nép hangja, mint vétóhatalom enyhébb formában is megnyilvánulhat: annak érzése, hogy a megválasztott vezető kirívóan elhanyagolja a nép érdekében való fellépés feladatát, jelentős politikai tiltakozásokhoz vezethet, amely még inkább gyengítheti a

vezető azon igényét, hogy a népet képviseli. Ahogy David Runciman fogalmaz: míg az absztrakciók maguk nem tudnak tiltakozni, „ha elegendő számú egyén tiltakozik a nevében, akkor lehetetlenné válik, hogy egy kormány továbbra is azt állítsa, hogy a népet képviseli” (Runciman, 2007: 101.). Végül ez a folyamat kiválthatja akár tervezett kormányzati szakpolitikák visszavonását is (lásd pl. Körösenyi–Illés–Gyulai 2020: 49., 125–127.).

Megjegyzésre érdemes továbbá, hogy a vétőhatalom fogalma összefügg azal, hogy a választópolgárokat reaktív, nem pedig passzív cselekvőként értelmezzük (eltérően attól, ahogyan azt a választási demokráciában feltételezik és Green plebisziter modelljétől egyaránt): még az átmenetileg megnövekedett politikai részvételi szint is beilleszthető a PVD elméleti keretébe, ha ezt az aktivitást a politikai vezetők intézkedései váltják ki.

Versengés. Eddig a vezetők és követőik közötti kapcsolatot vizsgáltuk, de ahhoz, hogy a PVD-nek némi normatív értéket tulajdoníthassunk, a vezetők közötti kapcsolat horizontális dimenziója is kulcsfontosságú. Ennek a kapcsolatnak a versengésen kell alapulnia, ami *prima facie* azt jelenti, hogy a választási eredményekben mindig benne van a bizonytalanság (Schumpeter, 1987; Przeworski, 2018: ch. 1.). A versenynek ezt a közgazdaságtanból vett schumpeteri felfogását azonban joggal érheti az a kritika, hogy elveszi a politikai konfliktus élet (vö. Mouffe, 2000). Weber durvább meghatározása, amely a versenyt harc-ként (*Kampf*)⁵ értelmezi, ebből a szempontból meggyőzőbb, de még mindig elhanyagol egy lényeges elemet, amely a kortárs szociálkonstruktivista elméletekben megtalálható: a kollektív identitások szerepét (Laclau, 2005; Mouffe, 2013: 1. fejezet). Az ilyen identitások szerepe vélhetően még erősebb a mai polarizált környezetben. Ezért a versenyt nem gazdasági szempontból, hanem inkább egy átfogó kategóriaként értelmezzük, amely nemcsak az érdekellentéteket foglalja magában, hanem figyelembe veszi azt is, ahogy az egymással ellentétes kollektív identitások konstruálódnak. A korábban felvázolt sportmetafora ebből a szempontból jobban megállja a helyét, mint a közgazdasági analógia, mert éppen ilyen versengést ábrázol. Ugyanakkor rámutat egy fontos tényre, amelyet a szociálkonstruktivista elméletek gyakran elhanyagolnak: e konfliktusok elsődleges szereplői olyan egyének, akik csoportokat képviselnek (fogathajtók, focisták vagy politikai vezetők). Bár Weber és Schumpeter módszertani individualizmusa háttérbe tolta számukra a kollektív identitások kérdéseit, azonban különösen érzékennyé tette megközelítésüket a vezetés demokratikus folyamatban betöltött szerepe iránt. A két horizont, azaz a weberi-schumpeteri és a kortárs szociálkonstruktivista ötvözése, alapvető fontosságú a PVD mai körülmények között történő konceptualizálásában.

Az alábbiakban bemutatjuk, hogy a versengés egy bizonyos értelmezése realisztikusabb kritikai ideálként szolgálhat, mint az „őszinteség pillanatai”, és megmentheti a PVD-t attól, hogy normatív tartalom nélküli „látszatedemok-

rácia” (Green, 2010: 122.) válják belőle. Amikor ezt realiztikusnak nevezzük, azt értjük alatta, hogy a tanulmányban elemzett kortárs tendenciák nem teszik illuzórikussá. Hozzátehetjük azonban – kiegészítve és finomítva az eredeti weberi elméletet –, hogy a valódi versenyre nincs garancia egy plebiszciter rezsimben – elég, ha a bonapartizmusra gondolunk, amelynek esetét Weber a *Gazdaság és társadalom*-ban tárgyalja.

Bár a versengés egy minimalista normatív kritérium, semmiképpen sem jelent túlzott engedékenységet; továbbra is irányíthatja az állampolgári ítélőképességet és cselekvést, ahogyan azt Przeworski (2018) is hangsúlyozza.⁶ A következőkben a versengés négy olyan aspektusát elemezzük, amelyek politikai értékkel bírhatnak, miközben – realista szellemben – rámutatunk bizonyos feszültségekre (*trade-off*) ezen értékek között, valamint jelezzük, hogy mely pontok szorulnak további elméleti kidolgozásra.

Először is a szabályozott környezetben zajló verseny békés módszert biztosít a vezetők kiválasztására és a konfliktusok megoldására, ahogyan azt Joseph Schumpeter (1987) és Adam Przeworski (1999; 2018) minimalista demokráciafelfogása is hangsúlyozza. Przeworski legalább három érvet sorakoztat fel annak alátámasztására, hogy a versengő választások hogyan működhetnek a békés konfliktusmegoldás módszereként. Az elsőt „expresszív érvnek” nevezhetnénk: bár azt állítja, hogy a részvétel nem készíti engedelmességre a választókat (Przeworski, 1999: 48.), ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a választásokon a választók számára az a legfontosabb, hogy „egy olyan pártra szavazhatnak, amely képviseli a nézeteiket” (Przeworski, 2018), és ez még a végeredménynél is fontosabb. Ezt az érvet egészíti ki a második érv, amely a reményről szól: vereség esetén fennáll annak a lehetősége, hogy a következő alkalommal majd az én pártom győzedelmeskedik. A sportmetafora ezen a ponton találó, és Przeworski explicit módon hivatkozik is rá (2018), amikor a választások „szirénhangját” a csalódott futballszurkolók azon reményéhez hasonlítja, hogy jövőre csapatuk megnyerheti a versenyt. Végül Przeworski harmadik és talán legismertebb érve az, hogy a választások olyanok, mint egy „erőfitogtatás”, egy esetleges háború esélyeinek mérlegelése, ahol a vesztes számára örültség lenne figyelmen kívül hagyni a választási eredményt (1999: 48.; 2019: 162.). Ezek a mechanizmusok meglátása szerint biztosítják, hogy egy választáson a vesztes fél tiszteletben tartsa a végeredményt.

Természetesen Przeworski nem állítja, hogy a választás szabályai neutrálisak, vagy hogy a hivatalban lévők nem próbálják manipulálni ezeket a szabályokat. A politika, ellentétben a játékokkal és a sporttal, nem csupán egy meghatározott szabályok szerinti játék, hanem a szabályok felállításáról is szól (Philp, 2007: 10.). Przeworski válasza erre a problémára az, hogy egyfajta demokratikus egyensúlyra hivatkozik, ahol a hivatalban lévők nem változtatják meg a szabályokat olyan mértékben, hogy az lázadást idézzen elő az ellenzéki táborban (1999: 46.). Ez az érv azonban a mai körülmények között új kihí-

vásokkal néz szembe. Míg az, hogy Trump 2016-os választási győzelme ellenére a szavazatok számát tekintve veszített, csak Przeworski harmadik érvét kérdőjelezi meg (arról nem is beszélve, hogy ez nem egy példa nélküli eset volt), addig Trump és Biden 2020-as kampányában megjelenő kölcsönös vádaskodás az esetleges jövőbeli választási csalásokról, valamint Trumpnak a választást követő, vereségét beismerni nem akaró magatartása mélyebb szinten kérdőjelezheti meg a békés konfliktusmegoldás teljes keretrendszerét. A PVD egy továbbfejlesztett elméletének részletesen foglalkoznia kell majd ezzel a problémával.

Másodsor, a vezetők szavazatokért folytatott versenye és a rendszeres választások biztosítják a politikai vezetők meritokratikus kiválasztásának mechanizmusát, vagyis a bizonyos kiválóságokkal rendelkező jelöltek támogatását. Bernard Manin (1997) munkájából tudjuk, hogy a választások valójában „arisztokratikus” jellegűek, szemben a képviselők demokratikus sorsolásos módszerrel történő kiválasztásával, mivel az emberek természetesen arra törekszenek, hogy egy náluk kvalitásban jobb személyt válasszanak a képviselőikre. Hasonlóképpen Weber is kiemelten foglalkozott a vezetők kiválasztásának meritokratikus módjával; kora demokráciáinak összehasonlító vizsgálatakor ezt a módot a PVD-ben találta meg. A plebisziter politika, azaz a demagóg politikusok közvetlenül a polgárok szavazatáért folytatott versenye, táplálja a vezetők rendkívüli, karizmatikus belső tulajdonságait, amelyek megkülönböztetik a belső „elhivatottsággal” rendelkező meggyőződéses politikust az ilyen „elhivatottság” és meggyőződés nélküli hivatásos politikustól (*Berufspolitiker*). A küzdelemben való jártasság, a vizionárius képességek és a személyes felelősségvállalás további kulcsfontosságú tulajdonságok, amelyeket Weber a PVD-hez kapcsol (vö. Green, 2010: 154–156.). Mindazonáltal felmerül a kérdés, hogy a mai körülmények között a PVD még mindig képes-e elősegíteni a kiválóságok érvényesülését. Ezen a ponton joggal merülnek fel kétségek: míg a fogathajtók és a futbalcsapatok kiválósága nem függ a nézők véleményétől (egy kiváló csapat akár idegenben is legyőzheti ellenfelét, ahol folyamatosan kifütyülik), addig a politikában a nézők szavazata a döntő. Ha őket a párthűség részrehajlóvá teszi, ha egy politikai tábor a vezetőikre teljesítményüktől függetlenül szavaz, ahogyan ez a polarizált és „szektás” kortárs politikában meglehetősen elterjedt (Achen–Bartels, 2017; Brennan, 2016; Kahan, 2017), akkor az megfosztja a versenyt meritokratikus hatásának nagy részétől.⁷ Ennek a hatásnak egy része azonban még így is megmaradhat: még akkor is, ha a választók polarizáltak és manipulálhatóak, valószínűtlennek tűnik, hogy egy jelölt bizonyos kiválóságok – például kitartás, retorikai képességek, elkötelezettség, határozottság és mások – nélkül megnyerhetne egy választási versenyt.

Harmadszor, a versenynek integratív funkciója van: bár a nézők tömege mélyen megosztott lehet, a vezetők nem pusztán a meglévő identitásokhoz igazodnak. Kialakítják és formálják is azokat, az „identitás vállalkozóiként”

működnek és versenytársaikat olyan külső csoport képviselőiként mutatják be, amely segít saját identitásuk megszilárdításában (vö. Reicher–Haslam, 2016; Haslam–Reicher–Platow, 2011: 137–164.; Mason, 2018). Ahhoz, hogy ez a politika működjön, számtalan perspektíva és érdek integrálása szükséges; a vezető hozzájárulása ehhez a munkához politikai érték. A PVD-ben – más elméletekkel ellentétben – a vezető integratív szerepet tölt be egy vízió bemutatásával, ezáltal identitást teremtve és mozgósítva a követőket a kollektív célok érdekében (Mumford, 2006; Kiss–Szabó, 2018). Az egységesítés bizonyos fokú polarizációval jár együtt: az identitásteremtés az ellenség konstruálására támaszkodik, hiszen az „ők” meghatározása jelöli ki a „mi” identitását (vö. Mouffe, 2000: 101–105.; Laclau, 2005: 83–93.; Körösényi–Illés–Gyulai, 2020: 50–61.).

Belátható, hogy itt a verseny két értéke között potenciális *trade-off* áll fenn: a hatékony politikai cselekvéshez szükséges a radikális nézőpont-pluralitás káoszának rendezése, amely könnyen vezethet radikális polarizációhoz, két táborhoz, amelyek „gránitszilárdságú erődítményeknek tűnnek” (Urbinati, 2014: 160.), ez a szituáció gyengíti a meritokratikus szelekciót, ahogyan azt a fentiekben láttuk.

Végül, a verseny a depolitizálódás ellensúlyaként is működhet (*pace*: Scott, 2018). Weberi értelemben a karizmatikus vezetők kiszélesítik a verseny kérdésköreit, megkérdőjelezzik a fennálló status quót és felforgatják az intézményesített normákat. Weber ebben a versengésben látta kora racionalizálódásának és bürokratizálódásának potenciális ellensúlyát. A versengésnek a huszonegyedik században is hasonló szerepe lehet, olyan tendenciák ellensúlyozásával, mint a „posztdemokrácia” (Crouch, 2004) vagy a demokrácia kiüresedése (Mair, 2013). Hogy csak néhány példát említsünk: a PVD visszahozhatja a politikát olyan szférákba, amelyek korábban kicsúsztak a demokratikus politikai ellenőrzés alól, olyan különféle újonnan megjelenő tendenciák miatt, mint a neoliberális ideológiával kísért globalizáció, a nemzetközi szervezetek és az Európai Unió növekvő hatalma, a nem többségi elven működő (*non-majoritarian*) intézmények, a technokratikus döntéshozatal, a többszintű kormányzás, a pártok konvergenciája vagy kartellesekedése, valamint a pártverseny hanyatlása.

Ezen a ponton azonban egy másik feszültséggel (*trade-off*) is szembesülünk: a játékszabályok megkérdőjelezéséből származó potenciális előnyök ugyanis azzal fenyegetnek, hogy aláássák a versenyt, mint az elfogadott szabályok keretei között történő békés konfliktusmegoldást; úgy tűnik, hogy az átpolitizálás alááshatja a demokrácia minimalista felfogását. A stabilitás és a felforgatás ezen problémája Webert is foglalkoztatta (vö. Weber, 1994), és az igazat megvallva soha nem kínált rá meggyőző megoldást. Talán az első lépés az lehetne, ha megkülönböztetnénk a különböző típusú szabályokat és normákat: azokat, amelyek központi szerepet játszanak a demokrácia minimalista felfogásának

fenntartásában (pl. a választási szabályok), és azokat, amelyek nem (pl. a beszéd módok és a politikai stílus).

KONKLÚZIÓK

Ebben a tanulmányban azt kívántuk bemutatni, hogy a PVD miért lehet alkalmas eszköze a kortárs demokratikus politika elemzésének és megértésének. A „weberi” – azaz a plebiszciter – vezetők visszatérésének vagyunk tanúi a kortárs politikában. Azzal érveltünk, hogy a kortárs politikai kontextus felelősi Jeffrey Green plebiszciter politikáról alkotott elképzelésének empirikus és elméleti problémáit, amelyeket a szakirodalomban már korábban is kritizáltak. Rámutattunk, hogy a plebiszcitarizmus Green-féle változata alábecsüli a választók politikai megosztottságát és polarizáltságát, valamint a vezetők rendelkezésére álló eszközöket a választók befolyásolására, formálására és strukturálására. Azt állítjuk, hogy a közösségi média elmúlt évtizedben megnövekedett szerepe, a választóközönség passzív entitásként való felfogása egyre kevésbé teszi meggyőzővé azt. Végezetül azzal érvelünk, hogy elmélete túlzottan optimista a vezetők ösztönzőivel kapcsolatban. Együttesen ezek a problémák majdnem annyira tarthatatlanná teszik empirikus értelemben Green elképzelését a plebiszcitarizmusról, mint az általa jogosan bírált vokális demokráciamodelt.

De miként kellene hozzákezdenuk egy valóban realiztikus PVD-elmélet kidolgozásához? Mindenekelőtt úgy látjuk, hogy a sport (ahol a nézők végletesen megosztottak és identitásalapúan ragaszkodnak csapataikhoz) jobb metafora lehet a PVD kortárs körülmények között történő megértéséhez, mint Green színházmetaforája, ahol a színészek egy passzív, monolitikus hallgatósággal állnak szemben. Ezen felül három dolgot tartunk szükségesnek egy jövőbeni, árnyaltabb plebiszciter elmélet kiindulópontjaiként: először is visszatérést a képviselő fogalmához egy sajátos tartalommal; másodsor, visszatérést a nép hangjához, azaz a vokális modellhez, de nem döntéshozatali, hanem vétőhatalomként értelmezve; és harmadsor, visszatérést a versengés fogalmához, amely egy realiztikusabb kritikai ideálként szolgálhat, mint Green „őszinteség”-konceptiója (*candor*). A versengést úgy határoztuk meg, hogy az négy specifikus értéket tartalmaz (békés konfliktusrendezés, meritokratikus kiválasztás, integráció, depolitizálódás ellensúlyozása) amelyek a PVD normatív magját alkotják. E szempontok követése azt jelenti, hogy Green innovatív, de nem kellően realiztikus víziójától a plebiszciter politika egy „tradicionálisabb” nézetéhez kell visszatérnünk, amely ezzel egyidejűleg beépíti a korábbi viták során megjelenő – például szociálkonstruktivista vagy a képviselő fogalmát elvető, „posztrepresentacionalista” – kritikákat, és amely egy szerényebb, de realiztikusabb kritikai ideált biztosít.

Természetesen az itt bemutatott alternatív PVD-koncepció csupán az első lépés egy kidolgozottabb elmélet felé. A cikk második felében azt igyekeztünk demonstrálni, hogy a PVD módosított formája segíthet az olyan kortárs politikai jelenségek elemzésében, mint amilyen az identitáspolitika megnövekedett szerepe és a pártosság sokszor szektarianizmusra és törzsiségre emlékeztető volta. Azonban sok feladat van még hátra: a verseny értékei a PVD-ben és azok lehetséges trade-offjai mélyebb kidolgozásra szorulnak, az empirikus körülményeik részletes figyelembevételével. Annak fényében különösen így van, hogy a plebisziter politika kettős veszély elé állít bennünket: az első, hogy nem feltétlenül éri el még a demokrácia minimalista koncepcióját sem (a versengés, mint azon sajátosság, amely megkülönbözteti a PVD-t a Ludendorff tetszését elnyerő bonapartizmustól); a második, hogy az identitáspolitika polarizált környezetében a versengés könnyedén átszakíthatja a békés konfliktusrendezés határait. A PVD egy részletesebb kimunkálásának e kettős veszélyt különös érzékenységgel kell kezelnie.

JEGYZETEK

- ¹ A kutatást az NKFIH támogatta (projektszám K-142410). A cikk eredeti első, angol nyelvű változata: „From the theater to the hippodrome: A critique of Jeffrey Green’s theory of plebiscitary democracy and an alternative.” *Contemp Polit Theory* 21, 419–442 (2022). <https://link.springer.com/article/10.1057/s41296-021-00525-6> is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. A fordításban nyújtott közreműködésért köszönettel tartozunk Banyai Artúrnak.
- ² A „realizmus” szó használata tanulmányunkban – úgy véljük – összhangban van Bernard Williams azon állításával, miszerint az elméletalkotás „nem kerülheti el azt, hogy abból induljon ki, amit kézhez kap, azon életformákból, amelyek között találja magát. Mint mindenki másnak, el kell fogadnia azt az igazságot, hogy kezdetben a tett volt.” (Williams, 2005: 23–24).
- ³ Pitkin szerint a felhatalmazás a képviselőt egy formalista felfogása. Az, hogy valaki felhatalmazást kap, „azt jelenti, hogy olyan jogot kap a cselekvésre, amellyel korábban nem rendelkezett, miközben a képviseltek oly módon válnak felelőssé a cselekvés következményeiért, mintha azt ők maguk tették volna” (Pitkin, 1967: 38–39).
- ⁴ A Friedrich-törvény szerint a hivatalban lévő vezetők anticipálják a választók reakcióit politikájukra, és ennek megfelelően módosítják azt (Friedrich, 1963).
- ⁵ „A döntő pont az, hogy a nemzet vezetésének feladatára csak olyan emberek felkészültek, akiket a politikai harc [Kampf] során választottak ki, mivel a politika lényege a harc [Kampf]” (Weber, 1978: 1450.; Weber, 1921: 210. – a szerzők fordítása).
- ⁶ A minimalizmus ezen „jóindulatúbb” felfogását találjuk helytállóknak, szemben azzal az értelmezéssel, amelyet Green (2016: 20–26.) képvisel.
- ⁷ A „politikai szektarianizmust” úgy definiálják, mint egyfajta „moralizált azonosulást egy politikai csoporttal vagy másik ellenében” (Finkel et al., 2020: 533.).

IRODALOM

- Abbey, R. (2014): Lots'a Gotcha Moments for the Deciders: Jeffrey Green's Eyes of the People (Symposium on Jeffrey E. Green's *The Eyes of the People: Democracy in an Age of Spectatorship*, ed. by Richard Avramenko–Melissa Schwartzberg). *Political Theory*, 42 (2): 202–206. <https://doi.org/10.1177/0090591713516414>
- Achen, C. H.–Bartels, L. M. (2017) *Democracy for Realists. Why Elections Do Not Produce Responsive Government*. Princeton, Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400888740>
- Ankersmit, F. R. (1996): *Aesthetic Politics: Political Philosophy Beyond Fact and Value*. Stanford, Stanford University Press.
- Ankersmit, F. R. (2002): *Political Representation*. Stanford, Stanford University Press. <https://doi.org/10.1515/9781503619036>
- Bene, M. (2017): Sharing Is Caring! Investigating Viral Posts on Politicians' Facebook Pages During the 2014 General Election Campaign in Hungary. *Journal of Information Technology & Politics*, 14 (4): 387–402. <https://doi.org/10.1080/19331681.2017.1367348>
- Blumenberg, H. (2010): *Paradigms for a Metaphorology*. Transl. Robert Savage. Ithaca, Cornell University Press and Cornell University Library.
- Botting, E. H. (2014): Watching the Burkean Trustee and Internet Politics through the Lens of Jeffrey Green's *The Eyes of the People* (Symposium on Jeffrey E. Green's *The Eyes of the People: Democracy in an Age of Spectatorship*). *Political Theory*, 42 (2): 197–201. <https://doi.org/10.1177/0090591713516414>
- Brennan, J. (2016): *Against Democracy*. Princeton, Princeton University Press.
- Casullo, M. E. (2021): Populism as Synecdochal Representation. In: P. Ostiguy–F. Panizza–B. Moffitt (eds.) *Populism in Global Perspective. A Performative and Discursive Approach*. New York–London, Routledge. 79–94. <https://doi.org/10.4324/9781003110149-6>
- Chester, J.–Montgomery, K. C. (2017): The role of digital marketing in political campaigns. *Internet Policy Review*, 6 (4) <https://doi.org/10.14763/2017.4.776>
- Chong, D. (2013): Degrees of Rationality in Politics. In: L. Huddy–D. O. Sears–J. S. Levy (eds.): *The Oxford Handbook of Political Psychology* (2nd ed.). Oxford–New York, Oxford University Press, 96–129. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199760107.013.0004>
- Clark, C. J.–Liu, B. S.–Winegard, B. M.–Ditto, P. H. (2019): Tribalism is Human Nature. *Current Directions in Psychological Science*, 28 (6): 587–592. <https://doi.org/10.1177/0963721419862289>
- Crouch, C. (2004): *Post-Democracy*. Cambridge, Polity Press.
- Dalton, R. J.–Wattenberg, M. P. (2000): *Parties without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Oxford, Oxford University Press.
- Davies, W. (2020): Who am I prepared to kill? The Politics of Like and Dislike. *London Review of Books*, <https://lrb.co.uk/the-paper/v42/n15/william-davies/who-am-i-prepared-to-kill> Accessed 21 November 2020.
- Disch L. (2015): The 'Constructivist Turn' in Democratic Representation: A Normative Dead-End? *Constellations*, 22 (4): 487–499. <https://doi.org/10.1111/1467-8675.12201>
- Down, I.–Wilson, C. J. (2010): Opinion Polarization and Inter-Party Competition on Europe, *European Union Politics*, 11 (1): 61–87. <https://doi.org/10.1177/1465116509353457>

- Enli, G. (2017): Twitter as arena for the authentic outsider: exploring the social media campaigns of Trump and Clinton in the 2016 US presidential election. *European Journal of Communication*, 32 (1): 50–61. <https://doi.org/10.1177/0267323116682802>
- Finkel, E. J.–Christopher A.–Bail, C. A.–Cikara, M.–Ditto, P.H.–Iyengar, S.–Klar, S.–Mason, L.–McGrath, M.C.–Nyhan, B.–Rand, D. G.–Skitka, L. J.–Tucker, J. A.–Van Bavel, J. J.–Wang, C. S.–Druckman, J. N. (2020): Political sectarianism in America. *Science*, 370 (6516): 533–536. <https://doi.org/10.1126/science.abe1715>
- Fitzgerald, S. (2015a): Is There a Role for Spectators in Democratic Politics? A Reflection on the Theater Metaphor in Green's 'Ocular Democracy'. *Constellations*, 22 (2): 302–313. <https://doi.org/10.1111/1467-8675.12148>
- Fitzgerald, S. (2015b): *Spectators in the Field of Politics*. Basingstoke, Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137490636>
- Fossen, T. (2019): Constructivism and the Logic of Political Representation. *American Political Science Review*, 113 (3): 824–837. <https://doi.org/10.1017/S0003055419000273>
- Friedrich, C. J. (1963): *Man and His Government: An Empirical Theory of Politics*. New York, McGraw-Hill.
- Green, J. E. (2010): *The Eyes of the People. Democracy in an Age of Spectatorship*. Oxford, Oxford University Press.
- Green, J. E. (2014): Reply to Critics (Symposium on Jeffrey E. Green's *The Eyes of the People: Democracy in an Age of Spectatorship*). *Political Theory*, 42 (2): 206–214. <https://doi.org/10.1177/0090591713516414>
- Green, J. E. (2016): *The Shadow of Unfairness: A Plebeian Theory of Liberal Democracy*. Oxford, Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190215903.001.0001>
- Haslam, S. A.–Reicher, S. D.–Platow, M. J. (2011): *The New Psychology of Leadership*. Hove, Psychology Press. <https://doi.org/10.4324/9780203833896>
- Hendriks, F. (2020): Unravelling the New Plebiscitary Democracy: Towards a Research Agenda. *Government and Opposition*, 20 March. <https://doi.org/10.1017/gov.2020.4>
- Hogg, M. A.–van Knippenberg, D.–Rast, D. E. (2012): The social identity theory of leadership: Theoretical origins, research findings, and conceptual developments. *European Review of Social Psychology*, 23 (1): 258–304. <https://doi.org/10.1080/10463283.2012.741134>
- Iosifidis, P.–Wheeler, M. (2018): Modern Political Communication and Web 2.0 in Representative Democracies. *Javnost–The Public*, 25 (1–2): 110–118. <https://doi.org/10.1080/13183222.2018.1418962>
- Iyengar, S.–Konitzer, T.–Tedin, K. (2018): The Home as a Political Fortress: Family Agreement in an Era of Polarization. *The Journal of Politics*, 80 (4): 1326–38. <http://dx.doi.org/10.1086/698929>
- Iyengar, S.–Sood, G.–Lelkes, Y. (2012): Affect, Not Ideology: A Social Identity Perspective on Polarization. *Public Opinion Quarterly*, 76 (3): 405–431. <https://doi.org/10.1093/poq/nfs038>
- Kahan, D. M. (2017): Misconceptions, Misinformation, and the Logic of Identity-Protective Cognition. *SSRN Electronic Journal*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2973067>
- Kalpokas, I. (2019): *A Political Theory of Post-Truth*. Cham, Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-97713-3>
- Karvonen, L. (2009): *The Personalisation of Politics: A Study of Parliamentary Democracies*. Colchester, ECPR Press.

- Kinder, D. R.–Kalmoe, N. P. (2017): *Neither Liberal nor Conservative: Ideological Innocence in the American Public*. Chicago–London, The University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226452593.001.0001>
- Kiss, B.–Szabó, G. (2018): Constructing Political Leadership during the 2015 European Migration Crisis: The Hungarian case. *Central European Journal of Communication*, 11 (1): 9–24. [https://doi.org/10.19195/1899-5101.11.1\(20\).1](https://doi.org/10.19195/1899-5101.11.1(20).1)
- Körösenyi, A. (2005): Political Representation in Leader Democracy. *Government and Opposition*, 40 (3): 358–378. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2005.00155.x>
- Körösenyi, A. (2013): Political Polarization and its Consequences on Democratic Accountability. *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy*, 4 (2): 111–138. <https://doi.org/10.14267/cjssp.2013.02.01>
- Körösenyi, A.–Illés, G.–Gyulai, A. (2020): *The Orbán Regime: Plebiscitary Leader Democracy in the Making*. London, Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429053436>
- Laclau, E. (2005): *On Populist Reason*. London, Verso.
- Landemore, H. (2014): Neither Blind, nor Mute: Why the People Shouldn't Give Up on the Voice (Symposium on Jeffrey E. Green's *The Eyes of the People: Democracy in an Age of Spectatorship*). *Political Theory*, 42 (2): 192–197. <https://doi.org/10.1177/0090591713516414>
- Lupton, R. N.–Smallpage, S. M.–Enders, A. M. (2017): Values and political predispositions in the age of polarization: Examining the relationship between partisanship and ideology in the United States, 1988–2012. *British Journal of Political Science*, 50 (1): 241–260. <https://doi.org/10.1017/S0007123417000370>
- Mair, P. (2013): *Ruling the Void: the Hollowing of Western Democracy*. London, Verso.
- Manin, B. (1997): *The Principles of Representative Government*. Cambridge, Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511659935>
- Manin, B.–Przeworski, A.–Stokes, S. (1999): Elections and Representation. In: A. Przeworski–S. Stokes–B. Manin (eds.) *Democracy, Accountability and Representation*. Cambridge, Cambridge University Press, 29–54. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139175104.002>
- Mason, L. (2015): 'I Disrespectfully Agree': The Differential Effects of Partisan Sorting on Social and Issue Polarization. *American Journal of Political Science*, 59 (1): 128–145. <https://doi.org/10.1111/ajps.12089>
- Mason, L. (2018): *Uncivil Agreement: How Politics Became Our Identity*. Chicago–London, The University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226524689.001.0001>
- Moffitt, B. (2016): *The Global Rise of Populism*. Stanford, Stanford University Press. <https://doi.org/10.1515/9780804799331>
- Moral, M. (2017): The Bipolar Voter: On the Effects of Actual and Perceived Party Polarization on Voter Turnout in European Multiparty Democracies. *Political Behavior*, 39: 935–965. <https://doi.org/10.1007/s11109-016-9386-0>
- Mouffe, C. (2000): *The Democratic Paradox*. London, Verso.
- Mouffe, C. (2013): *Agonistics: Thinking the World Politically*. London, Verso.
- Mumford, M. D. (2006): *Pathways to Outstanding Leadership: A Comparative Analysis of Charismatic, Ideological, and Pragmatic Leaders*. Mahwah, Lawrence Erlbaum Associates. <https://doi.org/10.4324/9780415963633>

- Pakulski, J.–Körösényi, A. (2012): *Toward Leader Democracy*. London, Anthem Press. <https://doi.org/10.7135/UPO9781843317715>
- Palonen, K. (2018): Submitting ‘Alternative Facts’ to Debate: A Weberian Perspective on Post-truth Politics. *Redescriptions*, 21 (2): 112–127. <http://dx.doi.org/10.7227/R.21.2.2>
- Patkós, V.–Szántó, A. (2021): Does Sophistication Increase Partisan Bias? Evidence from a Cross-National Analysis. *European Politics and Society*, 22 (3): 359–373. <https://doi.org/10.1080/23745118.2020.1769941>
- Petersen, E.–Iyengar, S. (2020): Partisan Gaps in Political Information and Information-Seeking Behavior: Motivated Reasoning or Cheerleading? *American Journal of Political Science*, 65 (1): 133–147. <https://doi.org/10.1111/ajps.12535>
- Philp, M. (2007): *Political Conduct*. Cambridge, Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/9780674276802>
- Pitkin, H. (1967): *The Concept of Representation*. Berkeley, University of California Press.
- Poguntke, T.–Webb, P. (eds.) (2005): *The Presidentialization of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies*. Oxford, Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/0199252017.001.0001>
- Przeworski, A. (1991): *Democracy and the Market*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Przeworski, A. (1999): Minimalist conception of democracy: a defence. In: I. Shapiro–C. Hacker-Cordón (eds.): *Democracy’s Value*. Cambridge, Cambridge University Press, 23–55.
- Przeworski, A. (2018): *Why Bother with Elections?* Cambridge, Polity Press.
- Przeworski, A. (2019): *Crises of Democracy*. Cambridge, Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108671019>
- Radkau, J. (2009): *Max Weber: A Biography*. Trans. Patrick Camiller. Cambridge, Polity Press.
- Rasch, W. (2019): *Carl Schmitt: State and Society*. London–New York, Rowman and Littlefield.
- Reicher, S.–Haslam, S. A. (2016): The Politics of Hope: Donald Trump as an Entrepreneur of Identity. In: M. Fitzduff (ed.): *Why Irrational Politics Appeals: Understanding the Allure of Trump*. Santa Barbara, ABC-Clio, 25–40. <https://doi.org/10.5040/9798216035671.ch-002>
- Runciman, D. (2007): The Paradox of Political Representation. *The Journal of Political Philosophy*, 15 (1): 93–114. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9760.2007.00266.x>
- Saward, M. (2010): *The Representative Claim*. Oxford, Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199579389.001.0001>
- Saward, M. (2017): Performative representation. In: M. Brito Vieira (ed.): *Reclaiming Representation: Contemporary Advances in the Theory of Political Representation*. Abingdon, Routledge, 75–94. <https://doi.org/10.4324/9781315681696-4>
- Schumpeter, J. A. (1987): *Capitalism, Socialism and Democracy*. London, Unwin.
- Schwartzberg, M. (2014): Superhuman Vision: Beyond the Gaze (Symposium on Jeffrey E. Green’s *The Eyes of the People: Democracy in an Age of Spectatorship*). *Political Theory*, 42 (2): 189–192. <https://doi.org/10.1177/0090591713516414>
- Scott, A. (2018): (Plebiscitary) Leader Democracy: The Return of an Illusion? *Thesis Eleven* 148 (1): 3–20. <https://doi.org/10.1177/0725513618800120>
- Spiegelstra, Sverre (2020): The truths and falsehoods of post-truth leaders. *Leadership*, 16 (6): 757–764. <https://doi.org/10.1177/1742715020937886>

- Tønder, L. (2015): Seeing and Being Seen: A Response to Jeffrey Edward Green's *The Eyes of the People*. (Book Symposium on Jeffrey E. Green's *The Eyes of the People: Democracy in an Age of Spectatorship*). *Democratic Theory*, 2 (1): 90–95. <https://doi.org/10.3167/dt.2015.020106>
- Urbinati, N. (2014): *Democracy Disfigured: Opinion, Truth and the People*. Cambridge, Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674726383>
- van Aelst, P.–Strömbäck, J.–Aalberg, T.–Esser, F.–de Vreese, C.–Matthes, J.–Hopmann, D.–Salgado, S.–Hubé, N.–Stepinska, A.–Papathanassopoulos, S.–Berganza, R.–Legnante, G.–Reinemann, C.–Sheafer, T.–Stanyer, J. (2017): Political Communication in a High-Choice Media Environment: A Challenge for Democracy? *Annals of the International Communication Association*, 41(1): 3–27. <https://doi.org/10.1080/23808985.2017.1288551>
- Weber, M. (1921): Parlament und Regierung im neugeordneten Deutschland. In: *Gesammelte Politische Schriften*. München, Drei Masken Verlag, 126–260.
- Weber, M. (1922): *Grundriß der Sozialökonomik, III. Abteilung: Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck).
- Weber, M. (1978): *Economy and Society* (ed. G. Roth and –C. Wittich). Berkeley, University of California Press.
- Weber, M. (1987): *Gazdaság és Társadalom*, 1. kötet, ford. Erdélyi Ágnes, Budapest, KJK.
- Weber, M. (1994): The President of the Reich. In: P. Lassman–R. Speirs (eds.): *Weber: Political Writings*. Cambridge, Cambridge University Press, 304–308. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511841095.011>
- Weber, M. (1996): *Gazdaság és Társadalom*, 2/3. kötet, ford. Erdélyi Ágnes, Budapest, KJK.
- West, E. A. and Iyengar, S. (2020) Partisanship as a Social Identity: Implications for Polarization. *Political Behavior*, <https://doi.org/10.1007/s11109-020-09637-y>
- Williams, B. (2005): *In the Beginning was the Deed: Realism and Moralism in Political Argument* (ed. G. Hawthorn). Princeton.

RECENZÍÓ

Szabó Péter

Civil társadalom magyarországi kontextusban

CIVIL TÁRSADALOM MAGYARORSZÁGI KONTEXTUSBAN

Szabó Péter

(ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, TáTK Szociológia Doktori Iskola)

A recenzió beérkezett: 2024. január 5., véglegesítve: 2024. január 6.

(Mikecz, Dániel (2023): Civil Movements in an Illiberal Regime. Political Activism in Hungary. Central European University Press, Budapest–Vienna–New York)

Mikecz Dániel 2023-ban megjelent kötetében áttekinti a társadalmi mozgalmak keletkezéstörténetétől kiindulva a magyar színtérben kibontakozó mozgalmatípusokat és mozgalmi szervezeteket. Ehhez a vállalkozásához nemzetközi és túlnyomórészt hazai példákon keresztül vezeti át az olvasót. Az általa említett magyar mozgalmi szerveződések hol az állami szerepeket átvállalva, hol a kormányzati döntésekkel szemben tevékenykednek. A címben szereplő illiberális rendszerre történő utalás előrevetíti azt az időszakot, amellyel a kötet kiemelten foglalkozik, mégpedig a 2010 után kormányváltását.

A könyv kiindulópontja a modernizációhoz köthető, ekkor egyre több nyugat-európai országban ismerték fel a polgári társadalom fontosságát, ezáltal szélesebb társadalmi rétegek fejezhették ki a véleményüket. A civil társadalom koncepciója szerint ezek a cselekedetek nem feltétlenül az állam felé irányulnak, egy közösség céljait is szolgálják, szolgálhatják. A civil társadalom kialakulását megelőzően az elégedetlenség kifejezése a helyi döntéshozók felé irányult, amelyet később a kollektív cselekvés révén a kormányzatnak címeztek.

A kötet kitér a politikai kultúra kialakulásának magyarországi történetére, támaszkodva Szegfű Gyula, Herczeg Ferenc és Bibó István gondolataira. A szocialista rendszer gazdasági környezetének áttekintése rámutat a nyugati demokratikus értékektől való távolságtartásra és az egyéni autonómia hiányára. Átalakulást a rendszerváltást megelőző időszak hozott, amikor a gyülekezési jog szabályozása keretet adott a civil társadalmi szervezetek létrejöttének, tevékenységeik békés gyűlések, tüntetések és menetek formájában mutatkoztak meg. Amellett, hogy nagy létszámban alakultak civil szervezetek, az ezekben aktívan résztvevők száma alacsony volt és nem túl gyakori szervezeti aktivitás jellemezte őket. A szerző szerint ennek a magyarázata a Kádár-rendszer demobilizációs stratégiájában keresendő, amely törekedett az

egyéneket távoltartani a politikai véleményformálástól, azt erősítve az emberekben, hogy az állampárt tudja azt, hogy mi az emberek számára megfelelő és a polgárok érdekeit szem előtt tartva cselekszik.

A szerző által felvázolt mozgalmi szerepkör Magyarországon a rendszerváltozás időszakában kvázi-ideológiai jelleget öltött, ebben a politikai környezetben ily módon adódott lehetőség burkoltan, de akár leplezetlenül is kritikával illetni az államhatalmat. A kötet utalást tesz azokra a frissen alakult mozgalmi szervezetekre, amelyek a rendszerváltozást megelőző időszakban törekedtek a demokratikus átalakulásban való közreműködésre is. A többpártrendszer bevezetése lehetőséget adott számukra a párttá alakulásra, mint ahogyan ez megfigyelhető volt az 1990-es első szabad választásokon elinduló politikai közösségek sokszínűségében is. Ez is rámutat arra, hogy egy olyan helyzet jött létre, amely új kutatási irányt jelentett a '80-as évektől kezdve. Ebben az időszakban a felmérések az állam dominanciájáról, a civil társadalom gyengeségéről és korlátozott autonómiáról írtak. Később, a 2010-es évektől a kutatásokban a társadalmi csoportok közötti szolidaritás és tolerancia hiánya mutatkozott meg. Mikecz Dániel rámutat a mozgalmakutatás és a civil társadalom kutatása közötti fontos különbségtételre, ugyanis az előbbi az éppen kibontakozó konfliktusra koncentrálna, utóbbi az állam és a piac között húzódo területre helyezi a hangsúlyt.

A politikai lehetőségstruktúra modelljére (Eisinger, 1973; Tarrow, 1996) tesz utalást a szerző, amely a politikai rendszer nyitottságát vagy zártságát írja le. A modell szerint a nyitott szisztéma nyújt prosperáló lehetőséget a társadalmi mozgalmak kibontakozásának. Ahhoz, hogy azonosítani tudjuk, hogy Magyarországon melyik struktúra állja meg a helyét, 2010-ig kell visszatekintnünk. A kormányváltás átalakította az addigi politikai rendszert, az akkor felálló kormányzat alatt és az azóta eltelt időben a demokrácia meggyengítése következett be fokozatosan, lépésről lépésre. Ebben a politikai környezetben az egyének azt érzékelik, hogy problémáik megoldásában jellemzően saját magukra számíthatnak. Így hát fontos szerep jut a civil szervezeteknek, amelyek képesek lehetnek fenntartani a demokráciát vagy a lejtmenetbe kerülő politikai rendszernek ellent tartani. Az ebben a millióban kibontakozó társadalmi mozgalmak és civil kezdeményezések az addigi hagyományos kereteket meghaladva léptek fel a kollektív cselekvés révén a kormányzati döntésekkel, igazságtalanságokkal szemben. A korábban intézményes keretek között zajló érdekérvényesítést felváltották, kiegészítették a tiltakozási formákban megnyilvánuló véleményformáló aktusok.

Mikecz Dániel kitér a kötetben a digitális, online kommunikáció szerepére is az aktivizálás és a tüntetések dinamikája tekintetében. A digitalizáció demokratikusabb szervezeti struktúrát tett lehetővé, amely által bizonyos szerveződések törekednek arra, hogy elkerüljék a hierarchikus felépítést. Az így létrejövő decentralizáltság hatékonysága abban mutatkozik meg, hogy a moz-

galmak hálózatalapú felépítésre törekszenek, gondolva itt a kapcsolattartásra, az egyének toborzására vagy akár a szervezeten belüli döntéshozatalra. Megnyíltak a lehetőségek ez által az online információátadásra; a személyes egyeztetési formák, ha nem is veszítettek jelentőségükből, ugyanakkor a személyes kapcsolatok leépítéséhez és a virtuális viszonyok felértékeléséhez vezethetnek. Azonban a szerző Norrist (2000) idézve kiemeli, hogy az internet és a közösségi média önmagában nem járul hozzá a politikai részvételhez, de kihasználva a lehetőségeket jobban előnyükre tudják azt fordítani a mozgalmi szervezetek.

A mobilizációban fontos szerep jut az érzelmeknek is, ami ugyanakkor keveset ér, ha nem azonosítható egy vezető jelenléte, aki képes összetartani a közösséget. A social media egyik sajátosságaként értelmezhető, hogy ebből a szempontból a felületen elmosódik a magán- és a közsféra közötti határ. Nyilvánosságot kapnak és láthatóvá válnak a közvélemény számára olyan témák, amelyek azt megelőzően a magánszféra részei voltak. Csökkenés figyelhető meg a részvétel anyagi költségei tekintetében, az egyének akár mindennapi életvitelük révén is politikai cselekvést hajtanak végre. A sikeres mozgalmi szerveződés tekintetében két szakaszt említ a kötet, a premobilizációs szakaszt és a kollektív cselekvés szakaszát. Az előbbi során jelennek meg a sérelmek és kerül megfogalmazásra az értelmezési keret, megtörténik a közvélemény bekapcsolása. A feltételek és körülmények teljesülése esetén valósul meg a mobilizáció a második szakaszban.

A szerző a részletes elméleti keretezést követően tér át az egy évtizedet felölelő mozgalmi események alapos bemutatására. Először tisztázza a módszereket, amelyek egy társadalmi mozgalmakat kutató személy rendelkezésére állnak. A nagyobb tömegeket megmozgató akciókban résztvevők motivációi egy nagymintás survey-alapú felmérés alkalmazásával kevésbé ragadhatók meg és csak kis mintáját adják a résztvevőknek. Ezzel szemben a kérdésalapú tiltakozáskutatás alaposabb képét adja a megmozdulásokban résztvevők mérhető különbségeinek és sajátosságainak. A felmérés során a kutató az eseményen résztvevőket a tiltakozás ideje alatt kérdezi meg, amely megbízhatóbb módszernek tekinthető, nem áll fenn a felidézési torzítás, amellyel egy kérdőív felmérésnél esetlegesen számolni kell.

Több olyan tiltakozás is azonosíthatóvá válik a kötetben, amelyek a kormány olyan döntése ellen bontakoztak ki, amelyek egy adott társadalmi csoportot hátrányosan érintettek, vagy adott törvénymódosítás negatív hatással volt az ország demokratikus állapotára nézve. Erre jelent példát a 2010-ben az új médiatörvény ellen kibontakozott tüntetés, illetve 2011-ben a civil-törvény váltott ki megmozdulást. Továbbá a 2014-ben az internetadó ellen utcára vonuló emberek és az oktatási színtérben a 2012–2013-as hallgatói mozgalmak értek el konkrét politikai eredményeket, részben azért, hogy az aktuális téma mellett általános kritikát is megfogalmaztak a kormánnyal szemben.

A szintér egy, a célok azonban eltérőek, erre példa, hogy a 2016-os, tanárok, diákok és szülők együttes részvételével kibontakozó tiltakozások során a szervezők nem fogalmaztak meg szakpolitikai követeléseket. A 2018–2019-es Független Diákszövetség által szervezett megmozdulás célja pedig éppen ez volt, a minőségi oktatás biztosítása és a kötelező nyelvvizsga eltörlése az egyetemi felvételnél. Mikecz Dániel az utóbbi eseteket úgy interpretálja, hogy ezekben a megmozdulásokban való részvétel szerepet játszhat a fiatal aktivisták politikai szocializációjában, a politikai nagykorúvá válásban.

A kötet példákval támasztja alá azt a mozgalmi stratégiát, vagy fejlődési folyamatot, amely szerint a hosszabttávú tiltakozási események révén létrejöhhetnek olyan szervezetek, amelyek aztán párttá alakulnak vagy hivatalosan is bejegyzésre kerülnek. Erre sikeres példa Magyarországon, ahogyan a rendszerváltás előtti időszakban, úgy azt követően is mutatkozott. Az intézményesedési folyamatok révén a korábbi mozgalmi keretek kitágulnak és politikai pártok jönnek létre, ilyen a Momentum Mozgalom vagy korábban – nem a könyv által vizsgált időszakban – a Jobbik vagy az LMP megalakulása.

A más céllal megalakuló mozgalmak nem elsősorban a tiltakozások szervezésében és lebonyolításában érdekeltek, sokkal inkább intézményes keretek között tevékenykednek. A 2015-ös menekültválság idején több olyan civil aktivista szervezetet (Menedék, Migration Aid, MigSzol) azonosít a szerző, amelyeket alulról jövő kezdeményezés jellemez. Tevékenységük által további, a menekülteket segítő spontán szolidaritási mozgalom alakult. A szerveződések tagjaiban nő a civil elköteleződés, ugyanis a feladataikat fontosnak tartják, amelyet gyakran megítélésük szerint az állam helyett végeznek. Kritikát fogalmaznak meg a hatalommal szemben, amely ugyanakkor nem vált ki jelentős hatást az emberekben a téma megosztottsága miatt. Az alternatív mozgalmakra további példaként szolgál többek között a Városliget átalakításával kapcsolatos tiltakozás, a kerékpáros segítőitől egyedivé váló Critical Mass mozgalom vagy a fiatalabb korosztályt mobilizálni képes klímamozgalmak. A globális igazságosságmozgalom magyarországi példajaként a NATO-lokátor létesítése elleni tüntetést említi a kötet, itt a tiltakozók célja a felállítandó szervezet telepítésének megakadályozása volt, amelyet a Zengő csúcsán terveztek üzembe helyezni.

A könyv további részében Mikecz Dániel az aktivizmus különféle típusait mutatja be és az általa már említett magyar eseményeket helyezi el sajátosságai és jellemzői alapján. A civil ethosz aktivizmus során a megmozdulásokban résztvevők célja a döntéshozókra hatást gyakorolni és a szimpatizánsokat mozgósítani. Snow és Benford kollektív interpretatív keretét (1988) alkalmazza a szerző, eszerint a diagnózis kerete során azonosításra kerülnek az ellenfelek, a prognózis kerete a cselekvés megszabását, míg a motivációs keret a közvetlen cselekvés megkönnyítését szolgálja. Ide tartoznak az oktatás területén kibontakozó tiltakozások, mint a Tanítanék Mozgalom akciói vagy az

egyetemisták 2012–2013-as tüntetései. Ezekben az esetekben jelen van egy olyan jól azonosítható probléma vagy konfliktus, amelyhez lehet csatlakozni, a megmozdulásoknak a célja jellemzően az intézményi reform elérése. A szerző gondolata szerint ez a fajta aktivizmus arra mutat rá, hogy a politikai rendszerrel kapcsolatos általános apátia meghaladhatóvá válik az alulról jövő kezdeményezések és tudatos politikai részvétel révén.

A következő aktivitási forma a tapasztalati alapú, altruista aktivizmus, az ebbe a csoportba sorolt megmozdulásokban résztvevőket a tapasztalatszerzés motiválja, amely során segíthetnek másoknak. Ilyen akcióformák többek között a szolidaritási tüntetések vagy az ételosztások. Ebben a csoportban említi a szerző továbbá a protestivalokat, például a Magyar Szigetet, a Bánkító Fesztivált és LMBTQ-mozgalmat. Ebben az esetben is szerepe van az érzelmi alapú mobilizálásnak, mint ahogyan ez látható volt 2014-ben a német megszállás emlékművének állítása elleni tiltakozásnál a budapesti Szabadság téren.

A politikai altruizmus és szolidaritási mozgalmak mint egy újabb típus, a moralitásra helyezik a hangsúlyt, amely meghatározza a mozgalmi aktivizmus célját, a tiltakozás logikáját és mobilizációs eszközként hat. Fontos szerep jut az érzelmeknek, amelyet tudnia kell a vezetőknek kezelni a csoportban esetlegesen fellépő hangulatbeli változások miatt, amely a mozgalmi típusból adódik. Olyan magyarországi példákat szerepeltet a szerző, mint a lakhatási helyzettel, lakásszegénységgel és a lakhatási szegénységgel foglalkozó A Város Mindenkié szervezet. A második csoportba a menekülteket segítő szolidaritási mozgalmak tartoznak, ebben a részben a Segítsünk a menekülteknek közösen aktivista csoport, a Migration Aid és a MigSzol, valamint a Menedék tevékenységei kerülnek bemutatásra. Az említett mozgalmak jellemzően saját erőből, állami segítség nélkül látják el a feladataikat, kevésbé a politikai változás előmozdítására koncentrálva. A szervezetek által megfogalmazott követelések továbbításában és hangsúlyossá tételében kiemelt szerepet játszik a média.

A prefiguratív politika jellege egy ideális társadalmi rend létrehozása mozgalmi gyakorlaton keresztül. A szerző áttekinti a hallgatói mozgalmak nemzetközi történetén keresztül a szintéren kibontakozó eseményeket. Magyarországon, az Amerikai Egyesült Államokból vett példákhoz képest később bontakoztak ki megmozdulások az oktatási szintéren. Elsőként a tandíj bevezetése ellen léptek fel a fiatalok, 2006-ban megalapítva a Hallgatói Hálózatot, amely aztán 2011-ben vált ismételten aktívvá és jelentős szereplővé a politikai események formálásában. Ebben és a politikai altruizmussal jellemezhető csoportban említett szervezetekre a hierarchiaellenesség és a hálózati alapú szerveződés jellemző, amelyhez horizontális döntéshozatal társul.

A következő forma, az érdekképviselési aktivizmus egy meghatározott közösség érdekében tett politikai cselekedetben ölt testet, jellemzően a szakszervezetek megmozdulásai tartoznak ide. A sérelmek szervezeti szinten jelennek

meg, az érintettek köre ugyanis a munkások vagy foglalkoztatottak csoportja. Ilyen sérelemre példa az új sztrájk törvény, amely megnehezítette a szakszervezetek mobilizációját. Később a közbeszédben „rabszolgatörvényként” hivatkozott munkaidőkeret három évre történő megemlése ellen bontakozott ki akció az utcákon a szakszervezetek, a parlamentben az ellenzéki pártok részéről. A korábbi tiltakozásokhoz képest a megmozdulásokban nagyobb számban jelentek meg a fővároson kívülről érkezett tüntetők. Az akciók által kiolvashatók a szervezők és résztvevő közösségek eltérő céljai: a szakszervezetek a tagjaik érdekeit kívánták képviselni és kritikát megfogalmazni a kormánnyal szemben, a politikai pártok a döntéshozók elleni megnyilatkozásaik és a konfliktus kiterjesztése révén kívánták maguk mellé állítani a választópolgárokat. A kötet kitér egy sokszor ellentmondásosnak tűnő helyzetre is, miszerint a civil társadalom és a politikai pártok hasonló szintéren mozognak, azonban az előbbi szervezetek nem a választói támogatás megnyerése érdekében tevékenykednek, míg az utóbbiaknak ez a legfőbb célja. A megmozdulások ellenére a tiltakozók a hallgatói mozgalmakkal ellentétben még részisikereket sem értek el, ugyanakkor az események indulatossága korábban nem tapasztalt feszültségeket hívott elő.

Az exkluzív politikai aktivizmus körébe tartoznak egyrészt a NIMBY (not-in-my-backyard) tiltakozások, azaz az egyén vagy csoport közvetlen környezetében megvalósuló projektek elleni fellépés. Másik példa erre az aktivitási formára a devizahitel-károsultak megmozdulásai, egyes szélsőséges, jellemzően a szélsőjobboldalhoz kötődő szervezetek fellépésükkel, utcai tiltakozásokkal törekedtek a kilakoltatások megakadályozására. Ebben az aktivitási formában a mobilizáció korlátozottan valósult meg, az érintetteken kívül keveseket tudott mozgósítani. Az ebbe a kategóriába sorolható tapasztalati alapú szélsőjobboldali aktivizmus palettáján is megjelennek a protestívólok, viszont ezek ideológiai töltettel is bírnak, célként a megfelelő társadalmi rend megteremtését tűzik ki. A politikai követelések mellett jelen lehetnek kulturális követelések is, mint a nemzeti rock vagy a történelmi örökség ápolása és a harciasság a baranta magyar küzdősport üzése révén. Hangsúlyozzák a globális kapitalizmus káros természetét, a túlnépesedés hátrányait és a szakralitás védelmét, a politikai közösség üldözésének érzését.

A populista politikai aktivizmus egy politikai közösségen alapszik, a cél, mint a többi esetben is, az erőforrások mobilizálása a vágyott társadalmi és politikai változás elérésére. Az aktivitási forma a kormánypártra jellemző felülről lefelé irányuló mobilizációban mutatkozik meg, jelentős szerepet kap a megszavazók és a lehetséges támogatók gyakori mozgósítása. A szerző példaként a 2002-es választásokat követően létrehozott Polgári Köröket említi. Az aktivizmus során asztroturf mobilizáció valósul meg, olyan álszervezetek tevékenységéről van szó, amelyek alulról szerveződnek és erősen kötődnek a Fideszhez, ezek a szervezetek a kormánypárt üzeneteit közvetlenül a választók

felé fogalmazzák meg, a médiát alapul véve. A populista politikai aktivizmusra jellemző a mozgalmi politizálás és olyan eszközök alkalmazása, mint amilyeneket a népszavazás, nemzeti konzultációk és békemenetek kínálnak.

A hazai tünteteskultúra centralizált jellegére mutat rá az a tény, hogy a tüntetésekre túlnyomórészt a fővárosban került sor, ebből kifolyólag a tüntetők többsége budapesti lakóhelyű volt. Kivételt a 2018-as békemeneten és a 2017-es túlmunka-törvényhez kötődő tiltakozáson való részvétel jelentett, ezekben a megmozdulásokban volt magasabb a más településről érkezők aránya, amely utóbbi esetében a törvénymódosítással érintettek köréből adódik, illetve előbbinél egy kormányhoz kötődő civil szervezet eseményéről van szó. A kötet rámutat arra, hogy szerepe van a szervezeti háttérnek, az erős intézményi kötődés egy határozottabb attitűdöt takar, ami azt jelenti, hogy a tiltakozáson résztvevő személy hamarabb hoz döntést a bevonódással kapcsolatban. A felmérésekből kirajzolódik, hogy a résztvevők között felülreprezentáltak a nők, a diplomások és a fővárosi lakóhellyel rendelkezők. Változást a koronavírus-járvány időszaka hozott, amikor a férfiak és a középkorúak, 40-49 évesek aktivitása volt magasabb az önkéntes tevékenységek tekintetében és továbbra is a felsőfokú végzettségűek felülreprezentáltsága volt azonosítható. A kormánnyal szemben a kritikus magot a visszatérő aktivisták alkotják. A fiatalokat az őket érintő témákhoz kötődő tiltakozások vonzzák leginkább, ilyen volt a vizsgált időszakban a klíma- vagy SZFE-tüntetés.

A könyv jelentős előnyeként értelmezhető, hogy alapos részletességgel kitér a 2010 és 2020 közötti időszakban kibontakozó társadalmi mozgalmakra. A mű szerzője az írás során kellő gondossággal és az eseményeket részletesen feltárva számol be egy-egy tiltakozási megmozdulásról, tiltakozássorozatról. Mindezt angol nyelven teszi, a kutatási területen hiánypótló kötetként, egy olyan tudományos közeg számára ír, amelyet ez az időszak foglalkoztat, de ezidáig nem volt lehetősége az egyes eseményeket egymás mellett szerepeltető tudományos művet olvasni.

ABSTRACTS

PÉTER RÓBERT-PÁL SUSÁNSZKY

Excluded from Work – Excluded from Politics?
The impact of labour market participation on political participation in
international comparison

In the study we test an expected association that if one is not properly integrated to the world of work, one loses the possibility to try to express his/her political opinions and intentions. More precisely, we examine the likelihood of three forms of political participation: voting, demonstrating, and signing a petition. We relate these forms of activities to whether one has a job and, if one works, whether (s)he does so as a self-employed or an employee, in the latter case as a manager or subordinate, and to the degree of security and autonomy that characterises his/her work. For the relationship between participation in work and in politics, we take into account political interest, satisfaction, left- or right-wing affiliation, and socio-demographic characteristics (gender, age, education, residence, financial situation). In the analysis we use data from the first 9 waves of the European Social Survey, restricting the sample to 18-65 year olds, covering 33 countries, and we fit logistic regression models to the data to answer the research questions. Our results suggest that the probability of electoral participation is more closely related to labour market participation than either protesting or signing. Among labour market characteristics, unemployment and lack of work autonomy are the main factors that reduce political activity.

Keywords: electoral participation, political activity, labour market situation, working conditions, European comparison

FRUZSINA ROZINA TÓTH-VALÉRIA KISS

The myth of apoliticism and democratic acitvsm

In our study, we examine the relationship of Hungarian people to public affairs and civil-political action from a new perspective. This approach has two elements. Theoretically, we argue that within a western-based theoretical

framework the interpretation of political action is fundamentally based on Western societal patterns. We contend that this theoretical framework fails to account for significant factors influencing political action, such as the impact of Hungarian historical past and present political systems. Therefore, it is not suitable for uncovering all dimensions of individual political-civil behavior and participation in public affairs that would be relevant specifically in Hungary. Methodologically, we argue that a qualitative approach – narrative interview techniques – can be more suitable to explore these new dimensions. We believe that this dual perspective shift can bring us closer to understanding how Hungarians relate to their public affairs. The most significant conclusion from the empirical analysis presented in the study is that even seemingly politically passive interviewees exhibit reflections on public issues, challenging the notion of them being apolitical.

Keywords: public sphere, solidarity, democracy, narrative life story interview

KRISZTINA BURAI-ÁBEL ATTILA SOLTI-MÁRTON BENE

City on the Platform: Exploring the Local Public Sphere
of Jászberény on Social Media

Social media can play an important role in the organization of not only national but also local communities and can provide important platforms for local public spheres. Yet, less attention has been paid to local aspects in the research of social media over the past decade. However, findings on the national level are difficult to generalize to the level of local publics; hence, our research uses methods similar to ethnography, online observation, and interviews with key actors to explore the specificities of a local public sphere. The research focuses on the 2023 interim local election campaign in Jászberény, as our assumption was that local social media activity would be more intense during this period. The interimistic nature of the election allowed us to examine the local campaign separately from the national-level election campaigns. Our results show that the most important social media platform in Jászberény's public sphere is Facebook, where both members of the local political elite and citizens are involved in discussions about local events. The public sphere that emerges in Jászberény is highly centralized and divided by political sympathy but is also integrative due to regular interactions between political sides. The conversations that took place here often referred to interpersonal relationships; the online and offline spheres seemed to be confluent; and the local public sphere portrayed itself as highly negative on social media.

Keywords: social media, local public, local politics, campaign, ethnography

DOROTTYA LOVÁSZ

The political style of Péter Márki-Zay
The method of researching political style

Style is an important multimodal tool for political communication and meaning-making, but most analyses separate the different forms of communication using different sensory channels. Thus, studies focus on a single modality – mostly texts or images – while the interplay of verbal and non-verbal elements remains hidden. In my study, I describe how to determine the style of a political actor through the analysis of texts and images. For that, I analyzed Péter Márki-Zay's political communication on Facebook, who was the candidate of the Hungarian opposition in 2022. I used primarily Robert Harriman's analytical viewpoint, which was suitable for delineating the aesthetic aspects of politics. I created indicators for content analysis from Harriman's four political styles. I also applied the social semiotic theory of Gunther Kress and Theo Van Leeuwen for the multimodal analysis. The results confirm that Harriman's style indicators can be applied to determine the style of politicians. Furthermore, these style categories are not mutually exclusive but rather complementary elements.

Keywords: political style – Péter Márki-Zay – multimodality – social semiotics – social media

GÁBOR ILLÉS–ANDRÁS KÖRÖSÉNYI

From the Theater to the Chariot Race: A Critique
of Jeffrey Green's Plebiscite Theory of Democracy
and an Alternative

The article argues that the theory of plebiscitary leadership democracy (PLD), originally developed by Max Weber, in its somewhat rejuvenated form provides a useful framework for interpreting longer-term and more recent empirical trends in contemporary democracies, such as the growing personalisation of politics, the emergence of populist leaders, increasing levels of polarisation and the growing importance of social media. To realise the theory's potential, however, it should be disentangled from Jeffrey Green's most original, but insufficiently realistic elaboration of plebiscitary democracy a decade ago. The article argues that the citizenry should be conceived of as reactive and deeply divided, which can be characterised by the metaphor of the infamous Byzantine chariot races, rather than that of theatre implicit in Green's theory. Plebiscitary democracy should be understood as representational, where popular control

ABSTRACTS

is manifested as the veto power of the popular voice. Moreover, despite its realist minimalism, the theory we propose may still have some critical potential, because it takes up the renewed ideal of competition. The article concludes by identifying further avenues of theorisation leading to towards a more sophisticated view of the PLD.

Keywords: plebiscitarianism, Max Weber, representation, competition, polarization, ocular model of democracy

POLITIKATUDOMÁNYI SZEMLE

2024/2

CONTENTS

NYILVÁNOSSÁG, RÉSZVÉTEL, KOMMUNIKÁCIÓ

- *Péter Róbert–Pál Susánszky*: Excluded from Work – Excluded from Politics?
The impact of labour market participation on political participation
in international comparison 7
- *Fruzsina Rozina Tóth–Valéria Kiss*: The myth of apoliticism
and democratic acitivsm 33
- *Krisztina Burai–Ábel Attila Solti–Márton Bene*: City on the Platform:
Exploring the Local Public Sphere of Jászberény on Social Media 54
- *Dorottya Lovász*: The political style of Péter Márki-Zay
The method of researching political style 81

DEMOKRÁCIAELMÉLET

- *Gábor Illés–András Körösfényi*: From the Theater to the Chariot Race:
A Critique of Jeffrey Green’s Plebiscite Theory
of Democracy and an Alternative 109

REVIEW

- *Péter Szabó*: *Civil society in Hungarian context*
(*Mikecz, Dániel (2023): Civil Movements in an Illiberal Regime.*
Political Activism in Hungary) 137

ABSTRACTS 145

TISZTELT LEENDŐ ÉS KORÁBBI SZERZŐINK!

Örömmel értesítjük Önöket, hogy a *Politikatudományi Szemle* 2018. évi 2. számától minden cikkünk egyedi internetes azonosítót, úgynevezett **DOI** megjelölést kap. Ezzel a lapunk nemzetköziesedik, mert a különböző keresőmotorok gyorsabban és hatékonyabban tudják cikkeinket megtalálni.

A DOI azonosítót a szerkesztőség **automatikusan** fogja **adni** az egyes cikkeknek. Felépítése a következő lesz: <https://10.30718/POLTUD.HU.2018.2.8>. A törtvonal előtti rész az ún. **DOI prefix**, amit **minden egyes cikk** megkap az előzetes regisztrációnk alapján. Ez tehát egy állandó elem. A POLTUD.HU utal a lapunkra, a többi rész viszont mindig változik, hiszen az aktuális lapszámhoz és oldalszámhoz igazodik. A DOI azonosító örök, ugyanakkor pénzbe kerül. A DOI-t a szerkesztőség szolgáltatásként nyújtja az Önök számára, ezért a költségeket saját maga állja.

Ezzel Önöknek, Tisztelt Szerzők, tehát nincs külön dolguk.

A DOI ugyanakkor kölcsönösségi, viszonyossági alapon működő rendszer, ezért elvárásokat fogalmaz a szerkesztőségekkel és a szerzőkkel szemben.

Tisztelettel kérjük Önöket, hogy ezentúl az irodalomjegyzékben jelzett hivatkozások és szakirodalmak **mindegyikénél** tüntessék fel az **adott cikkre vonatkozó PONTOS és TELJES DOI azonosítót** [például laptársunknál, a Socio.hu-nál a következő azonosítóról van szó: <https://10.18030/socio.hu.2018.1.69>]. Az egyes cikkek hivatkozását a következő helyen találja meg: <https://search.crossref.org/>

A CrossRef-regisztrációnk során, ami lehetővé teszi a DOI használatát, szerkesztőségünk vállalta, hogy elfogadja ezt a feltételt, azaz minden cikknél feltünteti a szakirodalmi hivatkozásokhoz tartozó DOI azonosítót. Kérjük tehát, hogy Önök is tegyenek eleget ennek az egyébként nem túl nagy kérésnek. Amikor készítik az irodalomjegyzéket, másolják be a vonatkozó cikkhez tartozó DOI azonosítót, és illesszék be a hivatkozás végére.

Kérjük, ne feledjék, mindig a teljes azonosító feltüntetésére van szükség!

Örülünk együtt ennek az újdonságnak!

Üdvözlettel,

a *Politikatudományi Szemle* szerkesztősége

SZERZŐINKHEZ

(A PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI)

1. A Politikatudományi Szemle című referált folyóirat magyar nyelven beküldött kéziratokat – tanulmányokat és könyvrecenziókat – fogad el.
2. A kéziratok minimális terjedelme tanulmányok esetén 40 000 karakter, recenziók esetén 15 000 bruttó (azaz szóközökkel együtt értendő) karakter. A kéziratok maximális terjedelme tanulmányok esetén 50 000, kivételes esetben 60 000 leütés, a recenzióké pedig 25 000 leütés lehet. Az egyes szakterületeket áttekinteni kívánó „state of the art” illetve a „review of article” műfajú szövegek esetében a minimális karakterszám 30 000 a maximális 50 000 bruttó leütés lehet.
3. A kéziratokat Word formátumban kérjük a *posze@tk.mta.hu* címre elküldeni.
4. A kéziratnak tartalmaznia kell:
 - a. egy magyar szöveg-összefoglalót;
 - b. egy angol nyelvű szöveg-összefoglalót (abstract);
 - c. kulcsszavakat, valamint
 - d. a szerző titulussát és pontos munkahelyi adatait. A szerző neve a tanulmány felett szerepeljen.
5. Szöveg közbeni kiemelésként *dőlt betű* alkalmazható; ritkítás, aláhúzás, vastag betű, csupa nagybetű csak egészen kivételes esetben fogadható el.
6. A közvetlen hivatkozásokat a szövegtörzs tartalmazza, ezek ne jegyzetekben szerepeljenek. Minden idézetet, hivatkozást igénylő állítást vagy kifejezést követően zárójelben tüntessék fel a szerző vezetéknevét, az idézett vagy hivatkozott mű publikálásának évszámát és – ha szükséges – az idézett oldalakat a következő formában: (Arendt, 1992: 25.) vagy (Arendt, 1992: 135–138.).
7. A jegyzetek a főszöveg kiegészítéseit tartalmazzák (tehát nem hivatkozásokat). A jegyzetek helyét a tanulmányon belül felső indexben lévő arab számmal jelöljék (így: ¹), a jegyzeteket pedig kérjük a szöveg végén számozott formában elhelyezni. Indokolt esetben lábjegyzet alkalmazható, amelyet – ha csak kis

számban fordul elő – a szövegben csillaggal (*) kell jelölni, s az oldal alján kell elhelyezni.

8. Kérjük, hogy a felhasznált irodalom jegyzéke csak a ténylegesen hivatkozott publikációkat tartalmazza. Az explicit módon hivatkozott forrásokon kívül az irodalomjegyzék legfeljebb még 10–15 forrásmegjelölést tartalmazhat.

A Politikatudományi Szemle 2018. évi 2. számától minden cikkünk egyedi internetes azonosítót, úgynevezett DOI megjelölést kap. Kérjük szerzőinket, hogy az irodalomjegyzékben jelzett hivatkozások és szakirodalmak **mindegyikénél** tüntessék fel az **adott cikkre vonatkozó PONTOS és TELJES DOI azonosítót, így: [https://doi.org/...](https://doi.org/)**

9. Az irodalomjegyzéket a tanulmány végén közöljük, a következőképpen oldva fel a szöveg közti utalásokat:

a) könyveknél:

Arendt, Hannah (1992): *A totalitarizmus gyökerei*. Budapest, Európa.

b) tanulmánykötetben, gyűjteményes kötetben megjelent szövegek esetében: Mickiewicz, Ellen (2000): Institutional Incapacity, the Attentive Public, and Media Pluralism in Russia. In: Richard Gunther and Anthony Mughan (eds.): *Democracy and the Media*. Cambridge, Cambridge University Press. 29–79.

c) folyóiratban megjelent tanulmány esetében:

Selck, J. Torsten (2004): On the Dimensionality of European Union Legislative. *Journal of Theoretical Politics*, Vol. 16, No. 2. April, 203–222. pp. <https://doi.org/10.1177/0951629804041119>

10. A táblázatokat és az ábrákat megfelelően formázva, az eredetüket feltüntetve, a szövegbe építve kérjük. A fekete-fehér ábrákat Excel formátumban, a közlés előtt kérjük mellékelni. A táblázat formázási szabálya:

1. táblázat. Cím.

elnevezés	adat 1	adat 2
párt 1	33,0	0,33
párt 2	34,0	0,34
párt 3.	33,0	0,33
Összesen	100,0	1,00

* megjegyzés.

Forrás:

11. A szerkesztőségbe beérkezett – formailag megfelelő – kéziratokat a szerkesztőség előzetes szűrése után két opponensnek küldjük ki. Az opponensek szerzők nevének feltüntetése nélkül kapják meg a kéziratokat. A közlés feltétele két opponens támogató véleménye. Az opponensek által javítandónak értékelt kéziratokat átdolgozásra visszajuttatjuk a szerzőkhöz. A két opponens egybehangzó elutasítása esetén a kéziratot nem publikáljuk.

12. Kézirat beérkezési és lehetséges közlési határideje.

beérkezési határidő	a közlés első lehetséges határideje
január 15.	első szám
március 15.	második szám
május 31.	harmadik szám
szeptember 15.	negyedik szám

A szerkesztőség fenntartja magának a jogot, hogy az egyes cikkek közlési sorrendjét, maga határozza meg.

13. A szerkesztőség a beérkezett kéziratokért honoráriumot nem fizet.

Köszönjük, hogy megfelelően előkészített kézirat beküldésével segítik munkánkat.